

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 327 (478) : 061.1 EU (043.3)

MORARI CRISTINA

**DIMENSIUNILE EXTERNE ȘI INTERNE ÎN PROCESUL DE
INTEGRARE EUROPEANĂ. CAZUL REPUBLICII MOLDOVA**

**SPECIALITATEA 562.04 – TEORIA INTEGRĂRII EUROPENE,
INSTITUȚII, PROCESE ȘI POLITICI EUROPENE**

Teză de doctor în științe politice

Conducător științific:

**Grigore VASILESCU, doctor habilitat în
științe filosofice, profesor universitar**

Autorul:

CHIȘINĂU, 2017

© Morari Cristina, 2017

CUPRINS

ADNOTARE (în română, rusă și engleză).....	5
LISTA ABREVIERILOR.....	8
INTRODUCERE.....	9
1. ISTORIOGRAFIA ȘI BAZELE CONCEPTUAL – TEORETICE ALE INTEGRĂRII EUROPENE.....	16
1.1 Istoriografia cercetării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană.....	16
1.2 Procesul de integrare europeană din perspectiva dimensiunilor externe și a celor interne: aspecte teoretico-conceptuale.....	30
1.3 Concluzii la capitolul 1.....	45
2. IMPLEMENTAREA OBIECTIVELOR DE INTEGRARE EUROPEANĂ PRIN PRISMA EXPERIENȚELOR AVANSATE EUROPENE: REPERE PENTRU REPUBLICA MOLDOVA.....	46
2.1 Abordări metodologice ale cercetării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană.....	46
2.2 Experiența statelor membre ale Uniunii Europene din Europa Centrală și de Est în realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană.....	58
2.3 Reflectarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a statelor din Balcanii de Vest.....	76
2.4 Concluzii la capitolul 2.....	94
3. EVALUAREA DIMENSIUNILOR EXTERNE ȘI A CELOR INTERNE ÎN POLITICA ȘI PRACTICA INTEGRĂRII EUROPENE A REPUBLICII MOLDOVA.....	96
3.1 Evoluția dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova până în anul 2009.....	96
3.2 Corelarea dimensiunilor externe și a celor interne în integrarea europeană a Republicii Moldova la etapa actuală: probleme și perspective.....	113
3.3 Concluzii la capitolul 3.....	135

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	137
BIBLIOGRAFIE.....	141
ANEXE.....	155
Anexa 1. Procesele integraționiste.....	155
Anexa 2. Procesul de integrare europeană prin prisma dimensiunilor externe și a celor interne.....	156
Anexa 3. Site-uri din Republica Moldova preocupate de tematica integrării europene.....	157
Anexa 4. Metodologia cercetării prin interviu.....	162
Anexa 5. Rezultatele metodei de cercetare prin interviu privind realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova.....	163
Anexa 6. Experiența statelor Europei Centrale și de Est și a celor din Balcanii de Vest în realizarea dimensiunilor externe și a celor interne: repere pentru Republica Moldova.....	168
Anexa 7. Evoluția susținerii cursului european de către cetățenii Republicii Moldova (2000-2009).....	169
Anexa 8. Evoluția susținerii cursului european de către cetățenii Republicii Moldova (2010-2016).....	170
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	171
CV-ul AUTORULUI.....	172

ADNOTARE

la teza de doctor în științe politice ***Dimensiunile externe și interne în procesul de integrare europeană. Cazul Republicii Moldova***, autor **Cristina Morari**,
Specialitatea 562.04 – Teoria integrării europene, instituții, procese și politici europene
Chișinău, 2017.

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 247 de titluri, 8 anexe, 140 pagini de text de bază. Rezultatele tezei au fost expuse în 23 de articole științifice.

Cuvinte - cheie: integrare europeană, dimensiuni externe, dimensiuni interne, factor UE, politică de condiționalitate, europeanizare, democratizare, modernizare, reforme, politici.

Domeniul de studiu. Științe politice, teoria integrării europene, instituții, procese și politici europene.

Scopul și obiectivele lucrării. Scopul studiului constă în cercetarea teoretico-conceptuală a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană și investigarea analitico-aplicativă a corelării acestora, având drept studiu de caz Republica Moldova. În vederea realizării scopului propus au fost formulate următoarele obiective: analiza istoriografiei cercetării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană; identificarea conceptuală a procesului integraționist și a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană; formularea abordărilor metodologice ale cercetării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană; examinarea experienței statelor membre ale Uniunii Europene din Europa Centrală și de Est în realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul lor de integrare europeană; investigarea manifestării dimensiunilor externe și a celor interne în practica procesului de integrare europeană a statelor din Balcanii de Vest; aprecierea evoluției dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova; estimarea interdependenței dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova în contextul actual și de perspectivă.

Noutatea și originalitatea științifică rezidă în abordarea conceptuală și analitico-aplicativă a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană și introducerea în știința și practica națională a conceptelor de dimensiuni externe și dimensiuni interne în procesul de integrare europeană.

Problema științifică importantă soluționată constă în determinarea și conceptualizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană, ceea ce a condus la argumentarea interdependenței dimensiunilor respective în vederea stabilirii impactului și rolului acestora în realizarea vectorului european al Republicii Moldova.

Semnificația teoretică se exprimă prin completarea cadrului conceptual pentru desfășurarea investigațiilor cu caracter științific interdisciplinar asupra procesului de integrare europeană prin elucidarea dimensiunilor sale externe și interne; determinarea unor repere din experiența europeană pentru Republica Moldova și argumentarea necesității fortificării dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova.

Valoarea aplicativă a lucrării. Rezultatele cercetării, concluziile și recomandările formulate pot servi drept puncte de reper pentru factorii de decizie în vederea realizării obiectivelor de integrare europeană a Republicii Moldova. Materialele cercetării pot să-și găsească aplicabilitate în elaborarea cursurilor universitare în domeniile relațiilor internaționale și studiilor europene.

Implementarea rezultatelor științifice este reflectată în tezele unor conferințe naționale și internaționale; în articole publicate în reviste de specialitate; în activitatea autorului în calitate de lector în cadrul Departamentului Relații Internaționale, Facultatea de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative a Universității de Stat din Moldova.

АННОТАЦИЯ

к диссертации на соискание ученой степени доктора политологии **Внешние и внутренние измерения в процессе европейской интеграции. На примере Республики Молдова**, автор **Кристина Морарь**, Специальность 562.04 – Теория европейской интеграции, Европейские институты, процессы и политики, Кишинев, 2017

Структура работы: введение, 3 главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 247 источников, 8 приложений, 140 страниц основного текста. Результаты диссертации были изложены в 23 научных статьях.

Ключевые слова: европейская интеграция, внешние измерения, внутренние измерения, фактор ЕС, политика обусловленности, европеизация, демократизация, модернизация, реформы, политики.

Область исследования. Политические науки, теория европейской интеграции, Европейские институты, процессы и политики.

Цель и задачи работы: Целью работы является теоретико-концептуальное изучение внешних и внутренних измерений в процессе европейской интеграции и аналитико-прикладное исследование их взаимосвязи на примере Республики Молдова. Для достижения поставленной цели были сформулированы следующие **задачи**: осуществление историографического анализа исследуемой проблематики; определение понятия интеграционного процесса и внешних и внутренних измерений в процессе европейской интеграции; формулировка методологических подходов исследования внешних и внутренних измерений в процессе европейской интеграции; изучение опыта реализации внешних и внутренних измерений в процессе европейской интеграции стран Центральной и Восточной Европы; исследование проявления внешних и внутренних измерений в процессе европейской интеграции Балканских стран; определение эволюции внешних и внутренних измерений в процессе европейской интеграции Республики Молдова; оценка взаимосвязи внешних и внутренних измерений в процессе европейской интеграции Республики Молдова на нынешнем этапе и в перспективе.

Научная новизна и оригинальность исследования состоят в концептуальном и аналитико-прикладном подходе в исследовании внешних и внутренних измерений в процессе европейской интеграции и внедрении в национальную науку и практику концепций о внешних и внутренних измерениях в процессе европейской интеграции.

Важная решенная научная проблема исследования состоит в определении и концептуализации внешних и внутренних измерений в процессе европейской интеграции, что способствовало аргументации их взаимодействия для установления влияния и роли данных измерений в реализации европейского вектора Республики Молдова.

Теоретическое значение работы раскрывается в укомплектовании концептуальных рамок, необходимых для проведения междисциплинарных по характеру исследований внешних и внутренних измерений европейской интеграции; в индентификации лекций для Республики Молдова исходя из европейского опыта; и аргументации необходимости уредить внутренние измерения в процессе европейской интеграции Республики Молдова.

Практическая значимость исследования. Результаты исследования, выводы и рекомендации могут служить ориентиром для лиц ответственных за реализацию целей европейского курса страны. Материалы исследования могут быть использованы при разработке специальных курсов в области международных отношений и европейских исследований.

Внедрение научных результатов представлено в тезисах на национальных и международных конференциях; в опубликованных научных статьях; в работе диссертанта в качестве лектора Департамента Международные Отношения, Факультета Международных Отношений, Политических и Административных Наук Молдавского Государственного Университета.

ANNOTATION

of the PhD thesis in Political Sciences entitled: *External and Internal Dimensions in the European Integration Process. The Case of the Republic of Moldova*, author **Cristina Morari**, Specialization: 562.04 - Theory of European Integration, European Institutions, Processes and Policies, Chisinau, 2017

Work structure: introduction, 3 chapters, conclusions and recommendations, bibliography of 247 sources, 8 annexes, and 140 pages of basic text. The results of the thesis have been published in 23 scientific articles.

Keywords: European integration, external dimensions, internal dimensions, EU factor, conditionality, Europeanization, democratization, modernization, reforms, policies.

Area of research represents political science, theory of European integration, European institutions, processes and policies.

The purpose and objectives of the work. The **purpose** is theoretical-conceptual research of external and internal dimensions in the European integration process and analytical-applicative investigation of their interdependence in the case of the Republic of Moldova. The research goal implied the following **objectives**: the conducting analysis of historiography of external and internal dimensions in the European integration process; conceptual identification of the integration process and of external and internal dimensions in the European integration process; formulation of methodological approaches of the external and internal dimensions in the European integration process; study of practice of EU member states from Central and Eastern Europe in realization of external and internal dimensions in the European integration; research of manifestation of external and internal dimensions in the European integration of the Western Balkan states; appreciation of the evolution of the external and internal dimensions in the European integration process of the Republic of Moldova; evaluation of the interdependence of the external and internal dimensions in the European integration process of the Republic of Moldova at current stage and in prospect.

Scientific novelty and originality consists in the presentation of the conceptual and analytical-applicative approach of the external and internal dimensions in the European integration process and in the introduction in national science and practice of the concepts of external dimensions and internal dimensions in the European integration process.

The important scientific problem solved in the research is the determination and conceptualization of the external and internal dimensions in the European integration process that have led to argumentation of their interdependence in order to establish the impact and the role of the dimensions in the realization of the European vector of the Republic of Moldova.

The theoretical significance of the research lies in completing the conceptual framework for conducting investigations of interdisciplinary character on the European integration process by highlighting its external and internal dimensions; identification of some lessons for the Republic of Moldova from European experience; and justifying the need of consolidation of internal dimensions in the European integration process of the Republic of Moldova.

Applicative value of the research. Research results, conclusions and synthesized recommendations can serve as a foundation for the decision-making authorities to realize the objectives of European integration of the Republic of Moldova. Results of research can be applied in the development of specialized courses in the field of international relations and European studies.

Implementation of scientific results. The research results are reflected in academic papers that were presented at national and international conferences; in articles published in scientific journals; in activity of author as lecturer at International Relations Department of the Faculty of International Relations, Political and Administrative Sciences of the Moldova State University.

LISTA ABREVIERILOR

ADEPT –Asociația pentru Democrație Participativă „ADEPT”
APC – Acord de Parteneriat și Cooperare
APE –Asociația pentru Politică Externă din Republica Moldova
CEE –Statele din Europa Centrală și de Est
EUBAM –Misiunea UE de Asistență la Frontieră
IEV – Instrumentul European de Vecinătate
IPA – Instrumentul pentru Asistența de Pre-Aderare
IPP –Institutul de Politici Publice
IPRE – Institutul pentru Politici și Reforme Europene
ISPA –Instrument for Structural Policies for pre-Accession (Instrument pentru Politici Structurale de Pre-Aderare)
MAE - Ministerul Afacerilor Externe
MAEIE- Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova
PAUEM – Planul de Acțiuni Republica Moldova - Uniunea Europeană
PHARE – Programul UE - Ajutor pentru Reconstrucția Economiei
PNAIAA –Planul Național de Acțiuni pentru Implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova –UE
PNAR – Programul Național de Aderare a României la Uniunea Europeană
PNIPA –Programul Național de Implementare a Planului de Acțiuni Republica Moldova - Uniunea Europeană
S.A.A. – Stabilisation and Association Agreement (Acordurile de Stabilizare și Asociere)
S.A.P. –Stabilisation and Association Process (Procesul de Stabilizare și Asociere)
SAPARD –Special pre-Accession Programme for Agriculture and Rural Development (Programul Special de Pre-Aderare pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală)
TACIS – Technical Aid to Commonwealth of Independent States (Asistență Tehnică pentru Comunitatea Statelor Independente)
UE – Uniunea Europeană
ZLSAC/DCFTA –Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate. Procesul de integrare europeană în relațiile internaționale contemporane prezintă un fenomen care este studiat dintr-o perspectivă multiaspectuală, deoarece este unul complex, de lungă durată și care se manifestă în diverse domenii, presupunând un șir de politici atât pe plan extern, cât și pe plan intern. În acest context, este necesar de a determina, delimita și analiza dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană.

Un alt argument al actualității temei propuse spre cercetare este faptul că procesul de integrare europeană, devenit obiectivul prioritar al unui stat, cum este și cazul Republicii Moldova, presupune adaptarea întregului sistem intern la normele și standardele europene. În așa fel, procesul de integrare europeană nu se limitează doar la diferite aspecte ale politicii externe, cum ar fi întrevederile oficiale, consultări, negocieri, semnare de acorduri, ci implică și transformări esențiale interne în domeniile politico-juridic, economico-social și cultural. De menționat că practica integrării europene a statelor membre ale Uniunii Europene, cum sunt Țările Baltice, Polonia, România, dar și a celor din Balcanii de Vest, demonstrează impactul factorului extern al Uniunii Europene asupra transformării, modernizării și democratizării statelor respective. Corespunzător, devine necesară efectuarea unui studiu al experienței europenizării acestora în vederea delimitării unor repere pentru Republica Moldova.

La etapa actuală, pentru integrarea europeană de succes a Republicii Moldova devine esențială studierea acestui proces prin prisma dimensiunilor date, deoarece de implementarea lor eficientă depinde rezultatul scontat. Deși cooperarea politică și cea economică dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană s-a intensificat odată cu semnarea Acordului de Asociere, a Acordului de instituire a Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător și obținerea liberalizării regimului de vize din cauza mai multor probleme, mai ales de ordin intern, procesul de integrare europeană a țării se desfășoară contradictoriu și destul de lent. Prin urmare, devine important de evaluat modul în care se realizează și se interconectează dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare a Republicii Moldova, identificând direcțiile prioritare în acest sens.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare. Actualitatea cercetării este dictată și de gradul insuficient al studierii dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană. Există studii, atât occidentale, cât și autohtone, care abordează anumite segmente ale dimensiunilor externe și ale celor interne în procesul de integrare europeană, cum ar fi europenizarea, politica de condiționalitate a UE,

transformarea, criteriile și negocierile de aderare, racordarea internă la standardele și normele comunitare etc. Totodată, constatăm că acestea evidențiază doar tangențial unele aspecte ale problemicii date și fără a o analiza integral. În rândul mai multor cercetători occidentali în domeniul științei politice, cum ar fi H. Grabbe [45], P. J. Kubicek [190], J. P. Olsen [212], C. Radaelli [219], F. Schimmelfennig [229], predomină analiza politicii de condiționalitate a Uniunii Europene și a mecanismelor europenizării, prin intermediul cărora cerințele europene pot conduce la schimbări instituționale și transformări de politici naționale. Viziunile cercetătorilor străini J. Borkowski [151, 152], I. Dekic [164], L. M. Hodak [181], M. Risteska [226], U. Stern și S. Wohlfeld [238], R. Vilpišauskas [245] etc. și a celor români A. L. Ivan [55, 56], D. Vătăman și I. David [133] reflectă diverse aspecte în evoluția și realizarea procesului de integrare europeană a statelor din Europa Centrală și de Est, cât și a statelor din Balcanii de Vest.

În Republica Moldova, problematica dată este mai larg abordată din punct de vedere teoretic, al evoluției relațiilor moldo-comunitare și al analizei nivelului de realizare a angajamentelor asumate la nivel național atât de mediul academic (V. Beniuc [136], V. Juc [60, 61], V. Teosa [143], Gr. Vasilescu [128, 129], V. Andrieș [2], Gh. Căldare [21], Sv. Cebotari [24], A. Colațchi [140], A. Kraijdan [189], etc.), cât și de experții societății civile (V. Bucătaru [16, 17], I. Groza [47, 48], A. Gudîm [51], I. Klipii [62], L. Litra [194], I. Osoianu [81] etc.)

Problemele principale de cercetare identificate în cadrul lucrării constituie:

1. Procesul de integrare europeană a statelor cu aspirații europene se desfășoară prin intermediul stabilirii și realizării dimensiunilor externe și a celor interne, domeniile de funcționare a cărora sunt interdependente;
2. Funcționarea și realizarea eficientă a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană sunt esențiale în pregătirea statului pentru aderare la Uniunea Europeană;
3. În procesul de integrare europeană a Republicii Moldova dimensiunile externe și cele interne se dovedesc a nu fi valorificate pe deplin, fapt determinat de factori interni (cum ar fi lipsa consensului politic și social, ritmul lent al reformelor, insuficiența transparenței și credibilității) și factori externi (cum ar fi contextul nefavorabil internațional și regional, faptul situării Republicii Moldova în zona de suprapunere a intereselor geopolitice ale Uniunii Europene și Federației Ruse).

Scopul și obiectivele tezei. Scopul studiului constă în cercetarea teoretico-conceptuală a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană și investigarea analitico-aplicativă a corelării acestora, având drept studiu de caz Republica Moldova. În vederea realizării scopului propus au fost formulate următoarele *obiective*:

- analiza istoriografiei cercetării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană;
- identificarea conceptuală a procesului integraționist și a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană;
- formularea abordărilor metodologice ale cercetării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană;
- examinarea experienței statelor membre ale Uniunii Europene din Europa Centrală și de Est în realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul lor de integrare europeană;
- investigarea manifestării dimensiunilor externe și a celor interne în practica procesului de integrare europeană a statelor din Balcanii de Vest;
- aprecierea evoluției dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova;
- estimarea interdependenței dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova în contextul actual și de perspectivă.

Ipoteza tezei de doctorat susține că dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană, care formează un sistem, trebuie să interacționeze, să se completeze reciproc și să contribuie la realizarea sarcinii principale – integrarea europeană treptată a țării și pregătirea internă a acesteia pentru aderare la Uniunea Europeană.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Caracterul inovator și inedit al cercetării efectuate constă în abordarea conceptuală și analitico-aplicativă a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană. Noutatea științifică a investigației constă în următoarele:

- realizarea unei analize și sinteze de ansamblu a principalelor concepții și viziuni asupra multiaspectualității procesului de integrare europeană și a dimensiunilor acestuia;
- introducerea în știința și practica națională a conceptelor de dimensiuni externe și dimensiuni interne în procesul de integrare europeană;
- evaluarea experienței realizării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a statelor din Europa Centrală și de Est și a statelor din Balcanii de Vest, cu identificarea unor repere pentru practica autohtonă– aspect slab reflectat în Republica Moldova;
- determinarea indicatorilor cantitativi și calitativi pentru estimarea realizării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova;

- evidențierea direcțiilor/sarcinilor prioritare pentru Republica Moldova din perspectiva cursului său european.

Problema științifică importantă soluționată constă în determinarea și conceptualizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană, ceea ce a condus la argumentarea interdependenței dimensiunilor respective în vederea stabilirii impactului și rolului acestora în realizarea vectorului european al Republicii Moldova.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. *Semnificația teoretică* a acestui studiu se exprimă prin completarea cadrului conceptual pentru desfășurarea investigațiilor cu caracter științific interdisciplinar asupra procesului de integrare europeană prin elucidarea dimensiunilor sale externe și interne; determinarea unor repere din experiența europeană pentru realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova; argumentarea necesității fortificării dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova în condițiile în care rolul dimensiunilor externe este predominant.

În ceea ce privește *valoarea aplicativă*, rezultatele cercetării, concluziile și recomandările formulate pot servi drept puncte de reper pentru factorii de decizie guvernamentali și nonguvernamentali în vederea realizării obiectivelor de integrare europeană a Republicii Moldova. Materialele cercetării pot să-și găsească aplicabilitate în elaborarea cursurilor speciale pentru studenții și masteranzii din domeniile relațiilor internaționale și studiilor europene. Astfel, cercetarea urmărește sensibilizarea și stimularea interesului general față de această problemă, stabilind baza unor cercetări ulterioare în această direcție.

Aprobarea rezultatelor. Rezultatele științifice obținute au fost reflectate în cadrul a 17 conferințe naționale și internaționale științifico-practice. Printre acestea putem evidenția: Conferința Internațională Jean Monnet EURINT *The Eastern Partnership under strain – time for a rethink?* (Iași, 20-21 mai 2016); Conferința științifică internațională *Țările post-sovietice între UE și Federația Rusă – analiza circumstanțelor specifice și tendințelor politice* (Chișinău, 27 septembrie 2016); Conferința științifică internațională *Știința politică și societatea în schimbare* dedicată celei de-a 20-a aniversări a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative (Chișinău, 13 noiembrie 2015); Conferința științifică națională *Republica Moldova: determinante și perspective ale integrării europene* (Chișinău, 5 martie 2015); Conferința științifică internațională *Dezvoltarea învățământului superior, societății democratice și economiei de piață în context european Ediția II* (Chișinău, 16 – 17 aprilie 2014); Conferința Științifică *Parteneriatul Estic și Republica Moldova: obiective- practici – provocări* (Chișinău, 27 septembrie 2013); Conferința Internațională Jean Monnet *EU enlargement: dilemmas and*

perspectives (Iași, 10-12 mai 2012); Conferința Internațională Jean Monnet *Romania and European Union. Dynamics of the integration process* (Iași, 13-14 mai 2011); Conferința științifică internațională *Știința politică în Republica Moldova: realizări și perspective* dedicată celei de a 15-a aniversare a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative (Chișinău, 15-16 octombrie 2010); Conferința științifică a masteranzilor și doctoranzilor *Cercetare și inovare – perspective de evoluție și integrare europeană* (Chișinău, 23 septembrie 2009) etc.

De asemenea, lucrarea se bazează pe cercetările efectuate în cadrul proiectului FP7 Marie Curie Acțiuni (IRSES) *Posibilități și limite, provocări și obstacole de transfer al celor mai bune practice și experiențe de pre-aderare a statelor Europene Centrale și de Est în UE pentru procesul de pre-aderare a Republicii Moldova și Georgiei*. Majoritatea tezelor de bază ale cercetării au fost incluse în 23 de articole publicate în literatura de specialitate din Republica Moldova și de peste hotare.

Activitatea în calitate de lector universitar la Departamentul Relații Internaționale al Facultății de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative a Universității de Stat din Moldova de asemenea servește drept aprobare a rezultatelor tezei.

Teza de doctor a fost discutată la Departamentul Relații Internaționale și în cadrul Seminarului Științific de Profil desfășurat la Facultatea de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative a Universității de Stat din Moldova.

Sumarul compartimentelor tezei. Teza este constituită din introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 247 de titluri, 8 anexe, 140 pagini de text de bază.

În **INTRODUCERE** se argumentează actualitatea și importanța temei studiate, sunt formulate scopul și obiectivele cercetării, noutatea științifică a rezultatelor obținute și problema științifică soluționată de către autor, importanța teoretică și valoarea aplicativă a tezei.

Primul compartiment al lucrării - **ISTORIOGRAFIA ȘI BAZELE CONCEPTUAL-TEORETICE ALE INTEGRĂRII EUROPENE**, este dedicat analizei istoriografiei și a situației în domeniul cercetării, precum și conceptualizării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană.

În primul subcapitol, *Istoriografia cercetării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană*, se supun cercetării lucrările realizate de autorii din Occident, cei din Federația Rusă, România și Republica Moldova, care abordează procesul de integrare europeană dintr-o perspectivă complexă, identificând principalele aspecte pentru comprehensiunea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană.

În al doilea subcapitol, *Procesul de integrare europeană din perspectiva dimensiunilor externe și a celor interne: aspecte teoretico-conceptuale*, sunt identificate conceptele și noțiunile de bază ale integrării europene și se explică esența procesului integraționist prin prisma teoriilor fundamentale. Subcapitolul pune accent pe definirea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană, explicând funcționarea acestora prin cercetarea teoretico-conceptuală a trăsăturilor esențiale ale condiționalității europene, factorului UE, europenizării, modernizării și democratizării.

În cel de-al doilea compartiment - **IMPLEMENTAREA OBIECTIVELOR DE INTEGRARE EUROPEANĂ PRIN PRISMA EXPERIENȚELOR AVANSATE EUROPENE: REPERE PENTRU REPUBLICA MOLDOVA**, se formulează metodologia cercetării problematice în cauză și este studiată realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a statelor din Europa Centrală și de Est (Țările Baltice, Polonia și România), precum și a statelor candidate și potențial candidate din Balcanii de Vest.

În primul subcapitol, *Abordări metodologice ale cercetării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană*, sunt definite principiile și abordările aplicate în studiu; se analizează metodele științifice generale, particulare și speciale posibile de aplicat pentru obiectul de cercetare și sunt identificați indicatorii privind aprecierea apropierei Republicii Moldova de UE, contribuind astfel la o cercetare interdisciplinară și multidimensională. De asemenea, sunt formulate direcțiile de soluționare a problemelor de cercetare.

În al doilea subcapitol, *Experiența statelor membre ale Uniunii Europene din Europa Centrală și de Est în realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană*, este dezvăluită și analizată realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Țărilor Baltice, a Poloniei și a României. În teză sunt abordate doar aceste state din regiune, din motiv că prezintă un interes mai sporit în identificarea unor repere importante pentru integrarea europeană a Republicii Moldova. Studiarea practicii acestor state a evidențiat faptul că pentru pregătirea acestora în vederea integrării europene, Uniunea Europeană a elaborat unele mecanisme de asociere și pre-aderare, printre care Acordurile Europene, rapoarte de progres, parteneriate de aderare și asistență financiară și tehnică. În acest context, s-a analizat pregătirea internă a statelor date sub impactul instrumentelor parvenite din partea UE.

În al treilea subcapitol, *Reflectarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a statelor din Balcanii de Vest*, este analizată manifestarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a statelor candidate și potențial candidate din Balcanii de Vest, inclusiv a Croației, ca cel mai recent stat devenit

membru al UE. Integrarea europeană a devenit pentru statele din Balcanii de Vest o prioritate majoră în politica lor externă, iar politica de condiționalitate a Uniunii Europene a determinat inițierea și promovarea transformărilor interne necesare pentru îndeplinirea angajamentelor asumate. Respectiv, sunt analizate realizările statelor date atât pe plan intern, cât și pe cel extern în această direcție, care pot constitui repere semnificative pentru Republica Moldova.

În cel de-al treilea compartiment - **EVALUAREA DIMENSIUNILOR EXTERNE ȘI A CELOR INTERNE ÎN POLITICA ȘI PRACTICA INTEGRĂRII EUROPENE A REPUBLICII MOLDOVA**, este analizat și apreciat procesul de integrare europeană a Republicii Moldova din perspectiva dimensiunilor externe și a celor interne.

În primul subcapitol, *Evoluția dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova până în anul 2009*, este studiată evoluția stabilirii și realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. Autorul analizează în ce măsură dimensiunile externe au influențat asupra constituirii și dezvoltării dimensiunilor interne și estimează principalele restanțe și cauzele acestora. Prin urmare, în subcapitol se oferă explicația acelor condiții și circumstanțe în care au fost formate dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, constituind astfel o fundamentare pentru comprehensiunea stării actuale a procesului dat.

În al doilea subcapitol, *Corelarea dimensiunilor externe și a celor interne în integrarea europeană a Republicii Moldova la etapa actuală: probleme și perspective*, este estimată interdependența acțiunilor și obligațiilor asumate de către Republica Moldova în cadrul ambelor dimensiuni la etapa actuală. Se analizează măsura în care UE stabilește și influențează atât agenda integrării europene a țării, cât și transformările interne care au loc. De asemenea, se studiază opiniile experților în domeniu, care apreciază evoluțiile de ultimă oră în vectorul european al statului în interdependență cu bilanțurile efectuate. Întrucât vectorul european al țării este, prin esență, o problemă de evoluție internă, deoarece presupune îndeplinirea exactă a criteriilor de aderare stabilite la Copenhaga, dar și modernizarea atât de necesară pentru dezvoltarea ulterioară a statului, sunt identificate direcțiile/sarcinile prioritare atât la nivel de autorități centrale, cât și la nivel de societate civilă și populație în vederea îndeplinirii traseului propus.

În compartimentul **CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI** sunt prezentate rezultatele cercetărilor conceptual-teoretice și analitico-aplicative; sunt elaborate recomandări și evidențiate perspectivele de cercetare ale problemei științifice.

1. ISTORIOGRAFIA ȘI BAZELE CONCEPTUAL – TEORETICE ALE INTEGRĂRII EUROPENE

Procesul de integrare europeană reprezintă un subiect de interes major datorită multiplelor abordări de către cercetători, politicieni, reprezentanți ai societății civile, ca urmare a faptului că realizarea sa în practică produce impact asupra tuturor sferelor de viață și activitate, mai cu seamă asupra actorilor implicați direct în acest proces. Având în vedere multiaspectualitatea procesului de integrare europeană, efectele pe care le produce și evoluția sa continuă, ne propunem să determinăm într-un studiu aprofundat esența, manifestarea și corelarea dimensiunilor externe și a celor interne în înfăptuirea acestuia.

Astfel, în compartimentul dat al lucrării este efectuat studiul istoriografic al problematicii supuse cercetării, fiind analizate lucrările științifice ale unor cercetători din străinătate, cât și din Republica Moldova, oferind o retrospectivă generală a abordărilor teoretico-practice existente, precum și o evaluare a gradului de cercetare a dimensiunilor analizate în literatura de specialitate. Totodată, este elucidat conceptul de integrare europeană, indicându-se specificul său în raport cu alte componente ale proceselor integraționiste, cum sunt cooperarea, aderarea și unificarea europeană. Ulterior, acest fapt, a permis identificarea și definirea dimensiunilor în procesul de integrare europeană ca aspect, latură, trăsătură, cât și o rază de acțiune la nivel extern și intern, contribuind la perceperea importanței de a conștientiza existența acestora și de a înțelege modul, semnificația și rolul realizării eficiente a acestor dimensiuni în vederea asigurării desfășurării procesului de integrare europeană.

1.1. Istoriografia cercetării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană

La etapa actuală, integrarea europeană este un subiect cercetat multiaspectual. În literatura de specialitate se regăsesc un spectru larg de publicații care reflectă diverse subiecte și probleme ce țin de procesul de integrare europeană, accentul acestora fiind determinat de ultimele evoluții și practici.

S. Chelcea în lucrarea sa despre metodologia elaborării unei cercetări științifice aduce ca exemplu afirmația lui Santiago Ramón y Cajal, conform căreia, înainte de a descrie contribuția personală a cercetătorului asupra temei studiate, trebuie să fie descris pe scurt istoricul chestiunii, fie pentru a semnală punctul de plecare, fie pentru a da tributul de dreptate cuvenit cercetătorilor care au precedat, nivelând calea cercetărilor noastre [25, p.74]. Autorul continuă cu oferirea unor

imperative, identificate de către Chris Hart, necesare studiului literaturii de specialitate. Printre acestea se înscriu identificarea analizelor celor mai relevante în legătură cu tema abordată, utilizarea materialelor de ultimă oră, evaluarea critică a materialelor consultate, orientarea informației obținute prin trecerea în revistă a literaturii de specialitate etc. [25, p. 74].

Astfel, pentru a putea identifica dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană și a înțelege în ce mod acestea se manifestă, interacționează și funcționează a fost efectuată o cercetare amplă a surselor științifice care reflectă fenomenul dat. Acest fapt a contribuit la selectarea principalelor viziuni și idei, sistematizarea cărora a creat fundamentul pentru o interpretare logică a problematicii în cauză. Procesul de integrare europeană constituie un fenomen care este tratat prin diferite abordări teoretice și analitice și până în prezent trezește interesul cercetătorilor prin multiaspectualitatea sa. La ora actuală, UE reprezintă cu toate problemele cărora le face față în prezent, realizarea cea mai avansată de integrare în relațiile internaționale, un model care atrage și alte state. UE, și chiar formele de integrare europeană anterioare acesteia, nu au apărut pe un teren gol. Istoria europeană a cunoscut multiple viziuni privind unificarea statelor europene, reprezentanți fiind: Pierre Dubois, ducele Sully, William Penn, teoreticianul socialismului utopic contele Saint-Simon, scriitorul Victor Hugo, căruia îi aparține sintagma "Statele Unite ale Europei", contele austriac Coudenhove-Kalergi cu ideea sa „pan-Europeană” și prim-ministrul Franței Aristide Briand, care au încercat să traducă în practică această idee [13, p. 89, 90; 105, p. 3-6].

Tot ce este legat de integrarea europeană, cel mai minuțios, profund și complex a fost studiat în mare parte de către cercetătorii occidentali, operele cărora au constituit fundamentul pentru dezvoltarea cercetărilor și studiilor din domeniul integrării europene. Respectiv, pentru definirea procesului de integrare europeană care se desfășoară la etapa actuală, a formelor sale, cât și a altor aspecte sunt importante operele, deja devenite bine cunoscute, ale lui E. Haas [179], K. Deutsch [165], D. Mitrany [200], A. Spinnelli [237] etc. E. Haas, prin studiile sale, analizează natura procesului de integrare europeană, primordial prin intermediul teoriei funcționalismului, pe care a completat-o cu teoria democrației, teoria sistemică și un șir de alte abordări pentru a explica cât mai amplu integrarea politică europeană. Studiile lui K. Deutsch exemplifică natura interdisciplinară a literaturii dedicate teoriei integraționiste, având în vedere că este bazată pe studii de caz istorice, dar și pentru că cuprinde concepte din cadrul sociologiei și al teoriei de comunicare.

Ideile lui D. Mitrany, deși erau focusate în principal asupra transformării percepției umane a relațiilor internaționale și în particular a prevenirii războiului, fiind adresate în așa mod mai mult întregii lumi și nu numai unei Europe unite, au contribuit considerabil la dezvoltarea

teoriilor timpurii europene, mai ales a celei neofuncionaliste. El pleda pentru o abordare funcțională care va depăși diviziunile politice prin răspândirea rețelei de acțiuni și agenții internaționale, prin care și în care interesele tuturor popoarelor vor fi integrate gradual. A. Spinelli, fiind un veteran federalist european, care tinde spre o Europă democratică, federală și unită, distinge trei modele ale integrării europene: funcționalist, confederalist și federalist. În modelul funcționalist îndeplinirea sarcinilor publice este centralizată, cel confederalist se axează pe cooperarea interguvernamentală și respectarea deplină a suveranității statale, pe când în abordarea federalistă majoritatea competențelor naționale sunt transferate instituțiilor europene democratice. Nu mai puțin valoroasă a fost și contribuția lui A. Moravcsik, care a adoptat o viziune fermă centrată pe stat a integrării europene, dezvoltând și teoria interguvernamentalismului liberal. Lucrarea sa de bază despre alegerea Europei și evoluția integrării europene de la Messina la Maastricht explică de ce statele suverane din Europa au optat pentru coordonarea politicilor sale economice și să cedeze prerogativele sale suverane unei instituții internaționale [207]. Autorul arată că în istoria comunității europene, cele mai importante alegeri de acest gen au constituit cinci tratate (trei dintre care au vizat liberalizarea comerțului și altele două cooperarea monetară) care au stabilit agenda pentru o perioadă de consolidare și au promovat integrarea europeană.

Vorbind despre autorii contemporani, în această listă se înscriu operele editate sub egida lui A. Wiener și T. Diez [168] (sunt analizate nu doar paradigmele clasice ale integrării europene, ci conțin și scheme conceptuale postmoderniste) și lucrarea lui I. Cini [160], care este o prezentare și o analiză comprehensivă a teoriilor și instituțiilor UE, alături de studiul politicilor-cheie și dezbateri pe marginea unor subiecte importante în cadrul funcționării comunității europene.

Adresându-ne la identificarea teoretică a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană, subliniem că atât în literatură străină, cât și în cea autohtonă acest subiect a fost abordat doar tangențial, reieșind din specificul cercetărilor efectuate. Există analize ale unor segmente, aspecte, componente ale dimensiunilor date, cum ar fi studiul rolului Uniunii Europene în pregătirea statelor pentru integrare europeană, al politicii de condiționalitate europene, sau cercetarea unor probleme, dificultăți, sarcini în procesul de adaptare a statelor în cursul său european. Prin urmare, doar studierea detaliată a resurselor științifice ce reflectă diverse aspecte ale obiectului nostru de cercetare a făcut posibilă delimitarea teoretico-conceptuală și empirică a dimensiunilor externe și interne în procesul de integrare europeană în general și a Republicii Moldova în particular.

Astfel, în vederea delimitării teoretice a dimensiunilor propriu-zise în procesul de integrare europeană, în special a celor interne, un mare aport a adus lucrarea cercetătoarei H. Grabbe [45]. Autoarea, fiind direct implicată în activitatea UE, a lucrat mult asupra subiectelor de extindere și a altor subiecte ce țin de integrarea europeană, în special cu privire la condițiile de aderare. Lucrarea destinată cercetării europenizării prin intermediul condițiilor de aderare în Europa Centrală și de Est, prezintă un studiu amplu despre cum UE își folosește condițiile de aderare pentru a influența politica publică internă în țările candidate. De asemenea, în lucrare s-a făcut o analiză detaliată cum funcționează mecanismele europenizării. Autoarea susține că pregătirile și negocierile în vederea aderării la UE reprezintă procese interconectate, dar fiecare dintre ele are un caracter distinct și propria logică. Astfel, negocierile de aderare reprezintă atât un proces care urmărește obținerea unor rezultate mai bune posibile pentru fiecare parte, cât și, în același timp, un proces în care candidații se aliniează la normele UE și tind să devină asemenea statelor membre. Europenizarea implică ambele fațete. În genere, europenizarea în opera dată este abordată mai ales prin modul cum UE a influențat statele-națiuni. În opinia noastră, acest lucru este valabil și pentru analiza situației contemporane, deoarece, ca și în cazul statelor din Europa Centrală și de Est, europenizarea este văzută ca adaptare a politicilor naționale la cea a UE. Mai mult ca atât, europenizarea este un termen interpretat destul de ambiguu în cazul statelor postcomuniste, având în vedere că presupune nu doar procesul de aderare la UE, ci și cel de revenire la Europa.

Prin urmare, fiind un aspect al dimensiunilor interne în integrarea europeană, cercetările preocupate de fenomenul europenizării reprezintă un interes deosebit. În general, conceptul de europenizare este dezbătut destul de mult în literatura de specialitate și există un șir de abordări ale acestuia. Printre cele mai semnificative studii cu referire la natura, mecanismele și rezultatele europenizării, precum și cu privire la schimbările pe care le produce la nivel intern sau ce impact îl are UE asupra noilor state membre sau dincolo de hotarele UE, sunt realizate de către T. A. Börzel și T. Risse [153], J. P. Olsen [212], C. Radaelli [219], F. Schimmelfennig [229] etc.

Primii doi autori își realizează cercetarea dintr-o perspectivă „top down,” adică de sus în jos, explicând cum integrarea europeană și europenizarea afectează politicile interne ale statelor. Ei au ajuns la concluzia că sunt două condiții în vederea obținerii transformărilor interne la nivel național ca urmare a realizării europenizării. În primul rând, este nevoie să existe o anumită incompatibilitate dintre procesele, politicile și instituțiile la nivel european și procesele, politicile și instituțiile la nivelul statului în cauză. Gradul acestei incompatibilități creează acea presiune necesară (dar totuși insuficientă) care conduce la producerea schimbărilor interne. A doua condiție constă în aceea ca factorii flexibili (actorii, instituțiile) să răspundă la presiunea

adaptării și respectiv să realizeze schimbările în cauză. Prin urmare, autorii în studiul lor specifică ce presupune impactul produs de europenizare la nivel național, dezvoltă conceptul de incompatibilitate și reflectă asupra gradului producerii schimbărilor interne în baza logicii și mecanismelor adaptării la standardele europene.

În același context, J. P. Olsen se expune pe marginea termenului de europenizare, care este un concept în vogă, dar totuși unul destul de controversat, deoarece cu ajutorul acestuia se explică un șir de fenomene și procese. Din această cauză, cercetătorul încearcă să răspundă la un șir de întrebări, cum ar fi: trebuie abandonat termenul dat sau este util în explicarea și înțelegerea transformărilor europene? În cadrul studiului efectuat, autorul oferă răspunsul la ce este, cum și de ce are loc europenizarea și cum conceptul și fenomenul dat contribuie la sesizarea guvernantei europene. Despre conceptul de europenizare în general și europenizarea politicii publice în particular vorbește și C. Radaelli. În secvența sa din lucrarea dedicată exclusiv problematicii europenizării, *The Politics of Europeanization*, autorul acordă atenție cu precădere analizei și precizării conceptuale a europenizării, pentru ca ulterior să explice mecanismele implicate în europenizarea politicii publice. În aceeași ordine de idei se înscriu studiile lui C. Knill și D. Lehmkuhl [188], care oferă o analiză amplă a mecanismelor europenizării, prin intermediul cărora cerințele europene pot conduce la schimbări instituționale interne. La rândul său, colecția de analize, elaborate de un grup de experți în corespundere cu aria lor de interes, coordonată de către S. Bulmer și C. Lequesne [115], este focalizată pe cercetarea statelor membre ale UE și o examinare mai extinsă a procesului de europenizare și a efectelor acestui proces asupra instituțiilor și politicilor interne.

În ceea ce privește reflecțiile privind condiționalitatea UE ca o caracteristică esențială a dimensiunilor externe și a politicilor de extindere a comunității europene, merită a fi menționată contribuția lui F. Schimmelfennig și U. Sedelmeier [230]. Autorii subliniază că în procesul de extindere a UE statele din Europa Centrală și de Est au experimentat guvernarea externă și în această bază ei analizează transferul normelor europene spre o largă varietate de politici naționale. Autorii demonstrează că cea mai bună explicație a practicii de realizare a acestui transfer este oferit de modelul de guvernare prin intermediul stimulentei exterior, iar eficacitatea sa depinde de gradul de credibilitate, care este conferit condiționalității europene și de costurile interne de adoptare a regulilor comunitare. Totodată, menționează cercetătorii, impactul acestor condiții depinde de două tipuri de contexte: condiționalitatea democratică și condiționalitatea *acquis*-ului comunitar. O analiză complexă a esenței politicii de condiționalitate, dar și a rolului UE în democratizarea statelor din vecinătatea sa, se regăsește în lucrarea *The European Union and Democratization* sub redacția lui P. J. Kubicek, care, de

asemenea, este și autorul unor studii din publicația dată [190]. În lucrare se dezvăluie relația complexă dintre statele-națiune și integrarea europeană, precum și implicațiile politice, economice și sociale ale acestei interacțiuni. Secvențele lucrării examinează impactul UE asupra politicilor și procesului de luare a deciziilor în statele-națiune și viceversa, se arată cum comunitatea europeană promovează democratizarea statelor prin oferirea asistenței în realizarea reformelor și schimbării politice, având ca studii de caz Slovacia, România, Croația, Turcia, Ucraina, Maroc și Letonia. În acest context, pentru lucrarea de față, un interes deosebit a prezentat viziunea și explicația lui P. J. Kubicek [190] a rolului politicii de condiționalitate a UE în vederea promovării transformărilor interne în cadrul statelor aflate pe calea democratizării. Autorul susține că UE joacă un rol primordial în procesul de tranziție a statelor și oferirea perspectivei de aderare, în cele mai multe cazuri este considerată a fi principalul imbold în vederea încurajării liberalizării politice. Totodată, susține cercetătorul, chiar și în cazurile când perspectiva de a obține statutul de stat membru al UE nu este prevăzută (fapt care se referă și la Republica Moldova), UE consideră că poate să contribuie la realizarea reformei politice. Respectiv, P. J. Kubicek evidențiază și modul în care acest rol al comunității europene se realizează în practică, dezvăluind esența controlului, contagiunii, convergenței și desigur cea a condiționalității.

La rândul său, V. Veebel [242], în articolul său dedicat aceluiași subiect, scoate în evidență rolul condiționalității pozitive ca instrument important al UE în realizarea parteneriatului dintre comunitatea europeană și statele partenere în vederea dezvoltării lor economice, politice și sociale, oferindu-le un puternic sistem motivațional. În lucrare este analizată forța motrice a condiționalității de pre-aderare din primele cinci valuri de extindere a comunității europene.

În același context se înscrie și viziunea cercetătoarei H. Grabbe privind condiționalitatea UE și rolul *acquis*-ului comunitar [176]. Autoarea vorbește despre condiționalitatea UE înaintată față de statele din Europa Centrală și de Est care include cerințele *acquis*-ului: democrația, economia de piață competitivă și capacitatea de implementare a legislației și politicilor UE. În același timp, în articol se subliniază că aceste condiții sunt generale și ambigue cu privire la termenul lor de realizare. Această ambiguitate oferă UE un grad mai mare de influență pe parcursul negocierilor de aderare, dar nesiguranța pe care o produce dispersează această influență în contextul alegerilor de politici la nivel național. Respectiv, autoarea conchide că, calitatea de a fi gata pentru statutul de stat membru al UE depinde nu numai de progresul tehnic în negocieri, ci și de pregătirea statelor membre pentru o nouă extindere.

Cu privire la realizarea condiționalității UE în statele Europei Centrale și de Est se expune și cercetătorul C. Puente [217], care arată evoluția acestui proces de la sfârșitul războiului rece

până la momentul aderării la comunitate. Astfel, autorul subliniază că, deși referință la condiționalitate nu se face în Tratatul de la Roma, aceasta a fost aplicată pentru și începând cu statele din Europa Centrală și de Est. După aceasta, politica dată a evaluat spectaculos, condițiile devenind tot mai complicate și stricte pentru statele ulterioare. În lucrare sunt analizate aspectele teoretico-conceptuale ale fenomenului dat, sunt explicate tipurile condiționalității și redeschise parantezele privind dezvoltarea politicii date.

Având în vedere că compartimentul doi al lucrării de față este destinat analizei practicii europene de realizare a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a statelor din Europa Centrală și de Est (și anume a Țărilor Baltice, Poloniei și României) și a statelor din Balcanii de Vest, este interesantă contribuția publicațiilor care reflectă experiența statelor vizate în acest domeniu. În cadrul acestora este abordată natura relațiilor dintre UE și statele candidate, ajustarea la condițiile comunitare în vederea aderării la comunitatea europeană, precum și aspectele legate de europenizarea statelor respective. Deoarece este analizat procesul de integrare europeană a acestor state la etapa lor de pregătire pentru aderare, majoritatea surselor științifice cercetate, atât din Occident, cât și din spațiul estic, datează din perioada respectivă.

În acest context, unul dintre studiile generale care reflectă integrarea europeană drept un mijloc de difuzare a normelor comunitare aparține lui M. O. Slobodchikoff [236]. În lucrare se afirmă că UE reușește să exercite o mai mare influență asupra statelor candidate care optează pentru statutul de stat membru, decât asupra statelor membre. Autorul specifică că UE difuzează normele sale în două direcții - spre statele candidate, pentru ca acestea să le adopte, și spre statele membre, pentru adoptarea unor norme specifice. În analiza fenomenului de răspândire a normelor europene autorul examinează cazul statelor Letonia, Estonia, Bulgaria și România, reflectând asupra diferitor abordări ale integrării europene a acestora.

Ceea ce ține de studii individuale pe state, de exemplu, cu referire la cazul Poloniei, articolele lui J. Borkowski [151, 152] oferă o imagine complexă a procesului de integrare europeană a țării sale, pregătirii interne a acesteia pentru aderare, schimbările instituționale, politicile de coordonare a acestui proces și interacțiunea cu UE. Autorul menționează în publicațiile sale că realizarea procesului de integrare a Poloniei necesită în acea perioadă unele acțiuni coordonate, bazate pe fundamente legale stabile și programe corespunzătoare. El subliniază existența dimensiunilor externe în integrarea europeană a Poloniei, specificând că acestea se evidențiază prin schimbul de informații, consultări, negocieri și acorduri încheiate cu structurile europene. Totodată, este arătată și legătura dintre politica externă, politica de integrare europeană și politicile interne de ajustare la cerințele comunitare. În acest sens, cercetătorul

polonez reflectă asupra rolului și importanței actorilor integrării europene în Polonia și estimează funcția coordonatoare a instituțiilor guvernamentale. În articolul dedicat analizei integrării europene a Poloniei în contextul strategiei de aderare la UE autorul analizează etapa de pre-asociere a statului polonez, implementarea Acordului European, procedura de accedere la comunitatea europeană și politica de aderare poloneză, precum și semnificația unei strategii naționale de realizare a integrării europene a țării.

Printre studiile efectuate cu referire la Țările Baltice merită a fi menționate lucrările lui R. Vilpišauskas [245], V. Nakrosis [208], și D. Akule [149], care prezintă diverse analize ale fiecărui stat în parte. Studiul lui R. Vilpišauskas cercetează integrarea europeană a Țărilor Baltice dintr-un șir de motive, cum ar fi, în primul rând, faptul că la începutul procesului de reforme Țările Baltice au simțit necesitatea de a fonda structuri instituționale de care erau lipsite drept urmare a faptului că au făcut parte din componența URSS, respectiv făcându-se mai puternică influența UE; în al doilea rând, deși Țările Baltice sunt asemănătoare din punctul de vedere al teritoriului, obiectivelor sale politice și politicii comune a UE față de ele, acestea au parcurs totuși căi diferite de reformare și integrare în familia europeană și, în fine, considerentul autorului privind cazul acestor state a fost mai puțin studiat spre deosebire de alte state din Europa Centrală și de Est. În așa fel, în studiu este cercetat rolul statului în realizarea schimbărilor, instrumentele de impact ale UE, rolul integrării europene pentru realizarea tranziției statelor respective.

Lucrarea lui V. Nakrosis, menționată mai sus, are drept scop primar explicarea procesului de adaptare a Lituaniei la procesul de integrare europeană. Autorul susține că termenul de adaptare este important pentru analiza schimbărilor interne în statele candidate chiar la etapa de pre-aderare și arată factorul UE, manifestat prin stabilirea agendei integrării europene a Lituaniei, dinamica și formele schimbărilor instituționale și politice din țară. Studiul lui D. Akule este divizat în două părți. Prima examinează europenizarea politicilor naționale ale Letoniei, programele partidelor politice, opinia publică, pe când a doua parte se focusează deja pe analiza europenizării politicilor Letoniei în cadrul UE.

Un interes deosebit prezintă lucrarea *Estonia's Way into the European Union*, publicată sub egida Ministerului Afacerilor Externe al Estoniei, care îmbină în sine viziunile și experiența privind integrarea europeană a Estoniei a experților estonieni, precum C. Kull [191], K. Sillaste-Elling [235], H. Hololei [182] ș.a. În culegere sunt prezentate un șir de tematici care oferă o viziune complexă a stabilirii relațiilor Estoniei cu UE, a dificultăților și sarcinilor etapei de pre-aderare, dialogului structural dintre părți, provocărilor etapei negocierilor de aderare și a

pregătirii interne a Estoniei pentru aderarea la UE și integrarea europeană în interdependență cu acțiunile externe.

Luând în considerare diversitatea statelor din Balcanii de Vest, au fost studiate și publicațiile care reflectă dimensiunile integrării europene a statelor respective. În așa fel, printre autorii care au contribuit la elucidarea integrării europene, spre exemplu, a Croației, se înscrie L. M. Hodak [181], care analizează acțiunile guvernului Croației în procesul integrării europene și angajamentele asumate de către acesta la nivel intern și cel extern încă în perioada sfârșitului anilor 90 ai secolului XX. Autorul oferă date relevante cu privire la pregătirea internă a țării, examinând rolul instituțiilor guvernamentale special create pentru coordonarea procesului de integrare europeană. Un alt autor, V. Samardzija [227], subliniază că inițierea negocierilor de aderare la UE în cazul Croației necesită o pregătire minuțioasă și comprehensivă. În esență, articolul reflectă principalele realizări, dar și provocări și riscuri aduse de noua etapă în relațiile cu UE. În ceea ce privește celelalte state din Balcanii de Vest, care se află pe calea integrării europene, evidențiem lucrările lui I. Dekic [164] în cazul Serbiei, U. Stern și S. Wohlfeld [238] cu referire la Albania, M. Risteska [226] care analizează multiaspectual integrarea europeană a Republicii Macedonia, studiile lui J. Marović și M. Sošić [196] privind rolul parlamentului în realizarea vectorului european al statului Muntenegru, precum și studiile lui B. Brljavac [155, 156] cu privire la Bosnia și Herțegovina.

În Federația Rusă, problema integrării europene a fost și este examinată în condițiile în care reprezintă un proces important în cadrul științelor relațiilor internaționale și studiilor europene. Printre cercetătorii ruși preocupați de studiile integraționiste se înscriu V.G. Baranovski [135], Iu. Sciskov [147], Ia. Burleai [137]. În studiile acestora s-au combinat armonios abordarea istorico-politică cu specificul regional. Monografia lui V. G. Baranovski, intitulată *Политическая интеграция в Западной Европе (Integrarea politică în Europa Occidentală)*, este una dintre primele publicații în acest domeniu, editată încă pe timpurile Uniunii Sovietice, și este dedicată cercetării celor mai importante aspecte ale integrării politice în lumea capitalistă, cum sunt esența și formele acesteia, accent punându-se pe examinarea Comunității Economice Europene. O sursă importantă pentru studierea diferitor aspecte ale integrării europene, dar și ale Uniunii Europene, reprezintă monografiile colective ale Institutului Europei al AȘR (Институт Европы Российской Академии Наук). Printre operele editate de acest institut se înscriu monografii cum ar fi: *Европейский Союз в XXI веке: время испытаний (Uniunea Europeană în secolul XXI: epoca provocărilor)*, *Безопасность Европы (Securitatea Europei)* etc. precum și o gamă largă de articole științifice.

În rândul studiilor asupra practicii integrării europene prezintă un interes deosebit lucrarea cercetătoarei M. Sidoruk [142], în cadrul căreia se oferă o analiză a specificului integrării Țărilor Baltice în UE, evidențiind etapele acestui proces. De asemenea, sunt identificate principiile și mecanismele politicilor Letoniei, Liuaniei și Estoniei și este studiată experiența statelor date în realizarea integrării europene, deducând unele repere pentru Ucraina. De asemenea, aspecte ce țin de componenta semnificativă a dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană, și anume modernizarea, se regăsesc în cercetarea lui N. A. Kozlovet [139], care oferă o abordare complexă a conceptului în cauză, oferind definiții, tipologii și diverse abordări științifice.

Aspecte variate ale problematicei studiate își găsesc reflectare în abordările cercetătorilor din România. Printre aceștia, remarcăm aportul lui M. Dobrescu [37], I. Gh. Bărbulescu [10], D.-V. Savu [108] etc. Un aport esențial în dezvoltarea studiilor procesului integrării europene, și mai ales a studiilor europene în general, îl are cercetătorul român A. Marga. În lucrarea sa *Filosofia Unificării europene* [67], autorul reflectează asupra ceea ce ține de conceptul Europa, de cultura și filosofia europeană și, bineînțeles, unificarea europeană, care în esență este un fenomen mult mai complex decât procesul integrării europene.

Din perspectiva analizei integrării europene a României sunt semnificative lucrările realizate de către L. A. Ghica [42], A. L. Ivan [55, 56], D. Vătăman și I. David [133] etc. Printre acestea se face remarcabilă și lucrarea negociatorului-șef al aderării României la UE, V. Pușcaș [102], în care cititorului i se redeschid culisele negocierilor de aderare a statului român la comunitatea europeană și sunt reflectate principalele momente în cadrul acestui proces.

În gândirea teoretică autohtonă, preocuparea științifică față de problema integrării europene, inclusiv a Republicii Moldova, este manifestată prin intermediul unei cercetări multidimensionale și interdisciplinare, care se află într-o continuă dezvoltare. După cum am menționat anterior, până la moment în Republica Moldova nu s-a realizat un studiu complex al problematicei în cauză. Există puține studii care ar reflecta așa segmente cum sunt europenizarea țării sau impactul politicii de condiționalitate a UE asupra cursului european al țării, lăsând de multe ori aceste subiecte să fie deduse din context. Majoritatea studiilor reprezintă unele aspecte ale dimensiunilor supuse spre cercetare în această lucrare, prin intermediul analizei acordurilor moldo-comunitare semnate, semnificației întreprinderilor la nivel înalt, identificării deficiențelor și restanțelor înregistrate în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. Astfel, printre primele cercetări cu privire la un șir de abordări ale vectorului european al Republicii Moldova sunt evidențiate studiile realizate de experții Institutului pentru Politici Publice I. Klipii [62], I. Osoianu [81], O. Serebrian [111] etc. În studiile date se regăsesc repere semnificative privind

relațiile Republicii Moldova cu Uniunea Europeană, aprofundarea integrării europene în raport cu extinderea comunității europene, prioritățile și perspectivele de integrare a Republicii Moldova în UE în perioadă studiată.

În acest context se înscrie și lucrarea lui A. Gudîm *Republica Moldova și Uniunea Europeană ca parteneri* [51], care reprezintă o sinteză asupra principalelor etape și criterii ale integrării europene, importanța integrării europene pentru statul moldovenesc, precum și practica realizării Acordului de Parteneriat și Cooperare (APC). O altă lucrare a acestui cercetător, *Moldova within Wider Europe. The Economic Challenges* [178], publicată mai târziu, pune accentul pe faptul că Republica Moldova, indiferent dacă se va bucura sau nu de statutul de membru al UE, trebuie să accelereze procesul de reforme și în condițiile în care țara nu a obținut perspectiva de aderare la comunitatea europeană, autoritățile naționale dispunând de suficient timp pentru a adapta republica la cerințele europene.

Un interes major prezintă și articolul lui V. Juc privind opțiunea integrării europene a Republicii Moldova prin prisma interesului național [61]. Autorul efectuează o analiză complexă a relației dintre interesul național și opțiunea europeană a țării, identificând cauzele tergiversării apropierei Republicii Moldova de UE și estimând importanța principalelor acorduri semnate cu comunitatea europeană. Un alt studiu valoros a cercetătorului V. Juc privind relațiile dintre Republica Moldova și UE, abordate în evoluție politico-juridică, se regăsește în publicația recentă a Academiei de Științe a Moldovei intitulată *Republica Moldova și Uniunea Europeană: dimensiunile cooperării* [60].

Studii de bază în domeniul analizat aparțin și altor cercetători autohtoni. În acest context, menționăm, în mod special, realizarea cercetărilor de doctorat, temele cărora se referă la subiectul integrării europene a Republicii Moldova. Astfel, V. Andrieș [2] a realizat teza de doctor cu genericul *Dimensiuni politice ale procesului de integrare europeană (cazul Republicii Moldova)*. În cadrul acesteia, autorul examinează dinamica procesului de construcție și integrare europeană, evoluția dialogului politic moldo-european și dilemele promovării imaginii Moldovei pe arena europeană. O altă teză de doctor pe tema *Politica externă a Republicii Moldova în contextul proceselor integraționiste: interese și priorități* [24] a fost elaborată de către Sv. Cebotari. Lucrarea dată este o contribuție valoroasă pentru știința autohtonă, deoarece abordează subiecte importante pentru Republica Moldova, având în vedere dificultățile cu care se opune în delimitarea interesului său național și respectiv, în menținerea cursului său de revenire la Europa după declarația de independență.

Importante prin conținut pentru cercetarea de față s-au dovedit a fi studiile realizate de către: V. Beniuc [136], Gh. Căldare [21], V. Ceban, V. Saca [23], C. Solomon [114], A. Solcan

[113], Gr. Vasilescu [128, 129] etc. –fiecare examinând diferite etape, probleme și aspecte directe sau tangențiale ale integrării europene a Republicii Moldova. Astfel, cercetătorul Gh. Căldare reflectă în articolele sale într-un mod obiectiv starea actuală a cursului european al țării, făcând posibilă și determinarea gradului de realizare a dimensiunilor externe și interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. De exemplu, în lucrarea *Probleme și priorități în colaborarea Republicii Moldova cu Uniunea Europeană la etapa actuală* [21] efectuează analiza mersului implementării a Acordului de Asociere Republica Moldova-UE, precum și a Acordului de instituire a ZLSAC, arată poziția critică a oficialilor europeni vizavi de evoluțiile din țară în general și realizarea angajamentelor asumate în particular. Evidențiind, în așa fel, dificultățile și prioritățile în relația moldo-comunitară, cercetătorul vine și cu unele recomandări în vederea facilitării cooperării între părți.

Un interes științific deosebit pentru cercetarea noastră reprezintă viziunea lui Gr. Vasilescu privind sarcinile și mecanismele interne de integrare europeană a Republicii Moldova [128], care în esență denotă importanța realizării eficiente a dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană autohton. În acest articol autorul încearcă să delimiteze diferența dintre obligațiile externe și cele interne în contextul integrării europene a Republicii Moldova prin intermediul abordărilor atât teoretice, cât și practice. Ideea principală constă în faptul că pentru realizarea cu succes a obiectivului european al țării este necesar de a formula și aplica în practică sarcini și mecanisme concrete în cadrul politicilor interne naționale. De asemenea, autorul stabilește prioritățile care ar trebui să ghideze acțiunile Republicii Moldova pentru pregătirea internă în vederea integrării în familia europeană.

Având în vedere că procesul de integrare europeană nu presupune doar transformări politice și economice, dar și sociale, ca o contribuție semnificativă la studiile autohtone privind integrarea europeană evidențiem aportul cercetătoarei A. Kraijdan [189], care studiază rolul societății civile în procesul de integrare europeană și fenomenul europenizării. De asemenea, menționăm monografia cercetătoarei V. Teosa [144], în care este realizată o fundamentare teoretică a rezultatelor cercetării politicilor practice sociale privind problema gender, piața muncii, lupta cu sărăcia, apărarea muncii etc. De asemenea, în baza proiectării practicii internaționale și mai cu seamă a celei europene (căreia i se acordă un compartiment întreg) sunt determinate problemele principale, dar și tendințele și perspectivele politicilor sociale în Republica Moldova. Privită sub acest unghi de vedere, realizarea dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană invocă toate aceste aspecte, deoarece integrarea europeană presupune un șir de transformări la nivel național, care afectează toate sferele de activitate și de viață ale populației.

Din mediul academic autohton merită atenție și publicațiile autorilor A. Colațchi [140], V. Moșneaga, V. Țurcanu în cooperare cu P. Baior [141]. Articolele au fost editate în culegerile *Восточное партнерство. Цели – опыт - вызовы. Анализ процесса имплементации в государствах охваченных программой* și *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова*, respectiv, cotate ca publicații internaționale și înglobând în sine articole ale cercetătorilor din Republica Moldova privind activitatea Republicii Moldova în cadrul Parteneriatului Estic, rezultatele obținute și dificultățile întâmpinate, implementarea reformelor necesare în țară etc.

Un set variat de analize dedicat problematicii integrării europene a Republicii Moldova aparține experților autohtoni din cadrul organizațiilor non-guvernamentale, cum sunt Asociația pentru Politică Externă, IDIS „Viitorul”, ADEPT, Expert-Grup, Institutul de Politici și Reforme Europene (IPRE) etc. Astfel, putem evidenția lucrările lui D. Mînzărari [72], I. Boțan, C. Gurin, E. Prohnițchi [14], S. Bușcăneanu [19], V. Bucătaru [16] etc. În această ordine de idei, evidențiem și aportul cercetătorilor C. Gherasimov, A. Rudico [41, 106] etc., lucrările cărora fac parte din culegerile de analize ale Institutului de Politici Publice privind experiența integrării europene a României și Poloniei pentru Republica Moldova. Deși acestea sunt editate aproape un deceniu în urmă, reperele selectate sunt actuale pentru Republica Moldova în ceea ce privește realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul său de integrare europeană. Astfel, documentele analitice sunt rezultatul evaluării legislației, a politicilor publice și a realizării reformelor de către Polonia și România, prezentându-se recomandări pentru autoritățile moldovenești, atât în baza succeselor, cât și a eșecurilor țărilor date în perioada de tranziție.

În ceea ce privește analiza dimensiunilor externe în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, menționăm lucrarea lui L. Litra [194]. Autorul arată cum acționează condiționalitatea UE în Republica Moldova și dacă produce efecte similare celor produse în perioada de pre-aderare a statelor care au aderat la comunitatea europeană în anii 2004 și 2007. Perioada supusă analizei sunt anii 2001-2009, pe parcursul cărora activa guvernul comunist cu o orientare europeană solidă, dar în același timp selectivă în aplicarea condiționalității europene. În vederea elucidării cât mai ample a subiectului în cauză, autorul definește din punct de vedere teoretico-conceptual politica de condiționalitate, încearcă să identifice dacă inițiativele UE sunt destul de efective și credibile pentru a asigura conformitatea Republicii Moldova și determină ce așteptări are Moldova din partea comunității europene și dacă satisface ea însăși așteptările UE.

Un interes sporit prezintă studiul realizat de experții Asociației pentru Politică Externă V. Chirilă, V. Bucătaru și L. Grîu cu un titlu sugestiv - *Este integrarea europeană a Republicii Moldova ireversibilă?* [26]. Lucrarea vine cu o analiză a capacității clasei politice și a societății

moldovenești să fructifice oportunitățile oferite de către Acordul de Asociere Republica Moldova - UE și de a menține cursul european al țării în ciuda pericolelor care pot stopa acest proces, finalizându-se cu un șir de recomandări importante, care au fost utilizate și în cadrul lucrării de față.

În rândul lucrărilor recente în domeniul integrării europene înscrîm cu prioritate analizele tematice efectuate pe diverse subiecte de către experții Institutului de Politici și Reforme Europene (IPRE), cum ar fi I. Groza, R. Codreanu ș.a. [47, 48, 49]. Acestea reflectă în esență ultimele evoluții în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, cu precădere analizând nivelul de implementare a Acordului de Asociere Republica Moldova - UE, realizarea angajamentelor Republicii Moldova și prezentând rapoarte regulate în această privință.

O altă categorie de surse esențiale prezintă, în primul rând, rapoartele și comunicările Comisiei Europene, care oferă o posibilitate unică de a cunoaște poziția acesteia și a identifica factorul UE în realizarea transformărilor interne atât în statele candidate, cât și în Republica Moldova. Aici se înscriu rapoartele de progres pe țară, prin intermediul cărora se urmărește în ce mod se realizează ajustarea statelor respective la normele și standardele europene, în ce măsură este implementat *acquis-ul* comunitar, care sunt deficiențele depistate de experții europeni și ce recomandări aceștia aduc pentru eliminarea lor. În aceeași ordine de idei se înscriu și diferite documente oficiale, programe guvernamentale, un șir de strategii elaborate la nivel național etc.

Reieșind din cele expuse se poate afirma că procesul și problematica de integrare europeană sunt pe larg studiate atât în lucrările autorilor din Occident, cât și de specialiștii din Federația Rusă, Ucraina, România și Republica Moldova. Cercetările se clasifică pe domenii importante, cum ar fi conceptualizarea și explicarea integrării regionale, corelația aprofundării acesteia cu extinderea sa, precum și efectele pe care le produce la nivel intern asupra actorilor implicați. Acest fapt denotă că problematica în cauză este în continuă dezvoltare și se află sub atenția permanentă atât a cercetării științifice, cât și a societății civile.

Totodată, considerăm că problematica dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană nu este analizată suficient și integral, întrucât studiile existente reflectă doar tangențial segmente ale acesteia, cum ar fi europenizarea, politica de condiționalitate a UE, transformarea, criteriile și negocierile de aderare, racordarea internă la standardele și normele comunitare etc. În așa fel, cercetarea istoriografică a constituit fundamentul necesar pentru determinarea și studierea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană, având ca studiu de caz Republica Moldova.

1.2. Procesul de integrare europeană din perspectiva dimensiunilor externe și a celor interne: aspecte teoretico-conceptuale

Integrarea europeană reprezintă un proces complex și dificil. Ca dovadă servesc multitudinea de forme și aspecte prin care aceasta se manifestă. După cum vom arăta pe parcurs, esența integrării în general și a celei europene în particular rezidă în delegarea benevolă a unei părți din suveranitatea națională a statelor către un centru supranațional, în vederea obținerii unui tot întreg din punct de vedere politic, economic și social, lichidând maxim posibil deficiențele ce ar putea afecta bunăstarea și dezvoltarea statelor date. În cadrul cercetării procesului integraționist european devine necesar de a studia într-un mod mai detaliat dimensiunile sale externe și interne. Însă, înainte de cercetarea propriu-zisă a dimensiunilor date, este nevoie de a defini conceptual însuși procesul de integrare europeană și conceptele conexe ale acestuia, având în vedere că integrarea a devenit o posibilitate, potrivit unor autori, în special ruși, de întărire a pozițiilor statale pe arena internațională, un instrument de garantare a dominației politico-economice și apărare a intereselor naționale în condițiile globalizării [137, p. 78].

Procesele integraționiste contemporane sunt efectuate prin colaborare, cooperare (bilaterală și multilaterală), integrarea propriu-zisă și unificare (Anexa 1). Cooperarea este definită în literatura de specialitate drept o situație în care actorii își racordează acțiunile în conformitate cu așteptările altor actori în cadrul unui proces de coordonare mutuală a politicilor, având ca bază trei elemente: scopurile comune ale statelor participante, avantajele pe care doresc să le obțină și caracterul reciproc al acestor avantaje [146, p. 132].

Potrivit lui P. A. Tîgankov, termenii de cooperare și integrare tot mai mult se delimitează în circuitul științific. Dacă cooperarea interguvernamentală nu depășește limitele suveranității, atunci integrarea semnifică transferul unei părți a suveranității în cazanul comun al statelor integrate. În același timp, integrarea se înscrie armonios în conceptul de cooperare și nu-l contrazice, putând fi considerată forma superioară a cooperării interstatale [145, p. 458]. Prin urmare, subliniază C. Cojocaru, cooperarea se referă la faptul că între statele europene există relații de colaborare, statele își intensifică legăturile stabilite între ele, dar nu sunt cedate prerogative la nivel supranațional, fiecare stat păstrându-și integral suveranitatea națională. Integrarea diferă anume prin faptul că presupune coexistența pașnică în interiorul unei uniuni de state, care cedează o parte a suveranității sale naționale, atribuții îndeplinite astfel în comun în scopul clar definit de a realiza anumite obiective politice, economice, sociale, ce au o semnificație fundamentală pentru dezvoltarea și progresul statelor respective [27, p. 133].

Astfel, integrarea are o semnificație prin care se subînțelege stabilirea unei interdependențe ascendente între state, încât ele treptat să devină părți ale unui întreg. În acest context, A. Marga subliniază că conceptul de integrare europeană s-a utilizat justificat până în prezent, pentru că s-a realizat mai mult decât o adunare a țărilor vest-europene într-un ansamblu mai cuprinzător, dar mai puțin decât o unificare europeană [67, p. 16]. În viziunea cercetătorului, „unificarea europeană este mai mult decât o alianță sau o asociere tocmai în virtutea integrării sub tutela unor instituții supranaționale” [67, p. 136]. Unificarea europeană, afirmă A. Marga, presupune acomodări reciproce și împărtășirea de valori și reguli în comun [67, p. 178]. Prin urmare, unificarea este forma superioară a proceselor integraționiste spre care se tinde, dar care încă nu a fost realizată. Reieșind din acest considerent, anume procesul de integrare este cel ce necesită o analiză mai aprofundată.

Conform literaturii de specialitate, integrarea reprezintă atât un proces, cât și o stare finală. Starea finală dorită după integrarea actorilor este o comunitate economică și/sau politică. Procesul de integrare include mijloacele sau instrumentele prin care se realizează comunitatea. O condiție importantă și obligatorie în acest context este ca procesul integrării să fie voluntar și consensual [39, p. 263]. Analizând semnificația conceptului, evidențiem că, în limba română, verbul “a integra” înseamnă a se introduce, a se include, a se îngloba într-un tot, într-un ansamblu [35, p. 917]. Principalele sarcini ale integrării, consideră K. W. Deutsch, sunt încadrate în patru categorii: 1) menținerea păcii; 2) sporirea capabilităților multiobiectiv; 3) realizarea sarcinilor specifice; 4) câștigarea unor noi imagini de sine și a unor noi identități funcționale [34, p. 192]. Autorul continuă cu specificarea că realizarea sau nerealizarea, reușita sau eșecul sarcinilor date depind parțial de condițiile de fond dominate la nivelul structurilor politice care se doresc integrate sau al relațiilor dintre acestea. Prin urmare, o relevanță majoră capătă existența unor beneficii și compatibilitatea de valori, reactivitate reciprocă, un anumit grad de identitate comună, precum și relevanța reciprocă a structurilor [34, p. 193].

Constatăm că în literatura de specialitate s-au cristalizat mai multe teorii privind fenomenul integrării și, în dependență de curent, noțiunea de integrare dobândește o nuanță specifică. Printre cele mai cunoscute teorii integraționiste se pot distinge: funcționalismul, neofuncționalismul, federalismul, tranzacționalismul, interguvernamentalismul și instituționalismul – toate explicând integrarea în general și cea europeană în special, contribuind la comprehensiunea mai amplă a manifestării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană.

Una dintre ideile de bază a funcționalismului constă în convingerea că integrarea internațională necesită a fi depolitizată, iar cooperarea eficientă dintre state și prevenirea

conflictelor poate și trebuie să fie asigurate prin concentrarea eforturilor, atât la nivel național, cât și la nivel internațional, asupra aspectelor de bunăstare. Astfel, integrarea este văzută drept un proces de redistribuire a atribuțiilor statale în folosul unei structuri supranaționale care dispune de o eficiență funcțională [136, p. 26]. Neofuncționalismul tratează integrarea mai degrabă ca un proces politic, în care deciziile guvernamentale sunt influențate de diverse grupuri de interese și alți actori birocratici. Dezvoltarea procesului de integrare europeană se realizează sub presiunea „spillover-ului,” un fenomen ce presupune „o situație în care o acțiune dată, raportată la un obiectiv specific, creează o situație în care obiectivul inițial poate fi asigurat doar prin acțiuni suplimentare, care, la rândul lor, creează noi circumstanțe și nevoia de mai multă acțiune” [6, p. 26, 27].

Esența federalismului constă în faptul că, diviziunea puterilor este efectuată în așa mod, încât și guvernele suprastatale, și cele statale sunt în același timp și independente, și coordonate în cadrul unei sfere. Guvernului central i se transferă un șir de atribuții, cum ar fi: controlul apărării, dreptul de a declara război și de a încheia pace, dreptul de a încheia tratate și de a trimite sau primi ambasadori, competențe în afacerile economice (reglementarea comerțului, organizarea sistemului monetar etc.), precum și dreptul de organizare a unor servicii sociale, cum sunt poliția, educația, sănătatea [108, p. 16, 17].

Interguvernamentalismul continuă tradiția realiștilor prin oferirea statelor rolului principal în relațiile internaționale, menționând că „procesul de integrare europeană va evolua atât cât vor fi dispuse guvernele să-i permită să evolueze” [6, p. 30]. Aceasta se explică prin faptul că guvernele dispun de suveranitate legală și legitimitate politică în procesul de integrare, pe care îl realizează în interesul lor național [6, p. 30]. Tranzacționalismul se concentrează pe necesitatea obținerii unui simț al comunității între state, având drept bază comunicarea între ele și rețelele de tranzacții reciproce. Cu cât interacțiunea între state e mai mare, cu atât acestea sunt mai importante unul pentru celălalt [90, p. 39]. În fine, instituționalismul subliniază rolul major al instituțiilor în procesul integraționist și impactul pe care acestea îl au asupra comportamentului actorilor, organizând acțiunile politice și rezultatele acestora [160, p. 123].

În așa fel, studiind fenomenul integrării, se poate afirma că există două forme mai proeminente ale acestuia: economică și politică. Integrarea economică, potrivit și cunoscutei metode comunitare a lui Jean Monnet, trebuie să fie urmată de cea politică, pe care o presupune și o prefigurează totodată, iar integrarea politică poate constitui un factor dinamic pentru integrarea economică. Integrarea economică prezintă un proces complex care constă în intensificarea interdependențelor între economiile diferitor state și este determinat de un ansamblu de factori, printre care un rol esențial îi revine revoluției tehnico-științifice [37, p. 12].

Deși aspectul economic reprezintă latura primordială a proceselor integraționiste, totuși, cum arată D. Stratulat și A. Burian, integrarea include în sine și alte aspecte, cum ar fi politica, instituțiile și securitatea. Acest lucru presupune mai multe schimbări, incluzând armonizarea structurii instituționale interne și a sistemelor de administrare sau de justiție a statelor, dar și conduce la transferul către instituțiile supranaționale a tot mai multe atribuții, care tradițional aparțineau statelor suverane [116, p. 37]. Potrivit literaturii de specialitate, unul dintre cei mai notorii cercetători în domeniu, Ernest B. Haas, definește integrarea politică ca fiind “un proces în cursul căruia actorii politici din diferite structuri naționale sunt convinși să-și modifice loialitatea, speranțele și activitățile politice spre un nou centru, ale cărui instituții posedă ori pretind jurisdicție asupra statelor naționale preexistente” [108, p. 22]. În același context, cercetătorii ruși studiază fenomenul dat în baza a trei aspecte: 1) integrarea politică propriu-zisă, care presupune integrarea procesului de luare a deciziilor la nivel de guverne și alte organe statale și crearea sistemului de control și reglementare respectiv; 2) integrarea social-politică, care rezidă în crearea instrumentelor comune și folosirea lor colectivă în soluționarea problemelor sociale și interne politice; 3) integrarea militar-politică, care presupune coordonarea politicii externe și militare, precum și integrarea procesului de luare a deciziilor în aceste sfere [135, p. 48].

Sintetizând cele expuse, autorul propune definirea integrării europene drept *totalitatea proceselor interconexe cu caracter economic, politic și social realizate prin cooperare, uniformizare juridico-instituțională și transferare graduală a unor competențe naționale către un centru supranațional în vederea unificării statelor europene într-o nouă entitate politico-economică*.

Deseori integrarea este echivalată și chiar confundată cu aderarea, mai ales când este vorba de integrarea europeană a Republicii Moldova. Totuși, este important din punct de vedere teoretic, dar mai ales practic, de efectuat deosebirea dintre integrare și aderare. Astfel, cercetătorii autohtoni delimitează conceptele date, subliniind că integrarea implică faptul că statul care tinde să facă parte dintr-o organizație deja existentă poate influența, regulile de funcționare ale organizației într-o direcție favorabilă pentru sine, în virtutea importanței sale politice, puterii economice și amplasării strategice. Atunci când este vorba de aderare, noul membru acceptă regulile de funcționare în vigoare până la momentul aderării sale și nu are pretenții reformatoare. Mai mult ca atât, membrii organizației existente pot impune condiții pe care candidatul trebuie să le îndeplinească, deseori, chiar înainte de a fi acceptat [116, p. 38].

Prin urmare, când un stat aderă la comunitatea europeană, acesta subscrie nu numai la ansamblul de tratate, legislație și norme ale UE, dar și la un set de valori comune împărtășite,

bazate pe democrație, drepturile omului și pe principiile dreptății sociale [160, p. 2]. Procedura aderării este destul de complexă. După cum explică I.Gh. Bărbulescu, statul cu aspirații europene trebuie să depună o cerere de aderare la Consiliul UE, asupra căreia se obține opinia Comisiei Europene și avizul conform al Parlamentului European. Dacă opinia Comisiei Europene este pozitivă, atunci statului respectiv i se acordă statutul de țară candidată și se inițiază negocierile de aderare. Rezultatele negocierilor sunt incluse într-un tratat de aderare și odată cu ratificarea acestuia de către toate statele semnatare se produce aderarea propriu-zisă [9, p. 88].

În așa fel, putem deduce că aderarea cuprinde mai multe etape, și anume: apropierea, adaptarea, faza de pre-aderare, aderarea propriu-zisă și etapa post-aderare. Apropierea, în sensul său figurat, semnifică dobândirea sau posesiunea unor trăsături asemănătoare, comune. Respectiv, este vorba despre identificarea și fundamentarea acelor criterii comune ale statului cu aspirații europene și comunitatea europeană, care ar stabili baza pentru ulterioara ajustare sau adaptare în vederea corespunderii unor cerințe și împrejurări noi. Adaptarea presupune reducerea distanțelor existente între sistemele economice, pregătirea structurilor politice în vederea participării în realizarea politicilor UE în diverse sfere și ajustarea legislației naționale la cea europeană. Bineînțeles că adaptarea este un proces destul de îndelungat, durata căruia totuși depinde de nivelul de dezvoltare a statului, a sistemului său social-valoric, dar și de voința politică a sa. Etapa de pre-aderare, după cum s-a menționat mai sus, este caracteristică perioadei negocierilor de aderare la UE și adoptării aquis-ului comunitar. Aceasta este inițiată odată cu acordarea statutului de stat candidat (de regulă, prin semnarea Acordurilor de Asociere, denumite și Acorduri Europene) și poate dura decenii, până când statul candidat va fi în stare să realizeze, pe lângă cele 35 de capitole ale aquis-ului de aderare, toate criteriile de măsurare (numite benchmarks) ale UE. În general, conform specialiștilor în domeniu, acordurile de asociere practicate de UE sunt de două tipuri: asocierea ca o formă specială de asistență pentru dezvoltare și asocierea alternativă la statutul de membru al comunității europene. În cazul celui de-al doilea tip, acordul de asociere poate semnifica și o etapă preliminară explicită a aderării atunci când, în preambul, este precizat acest lucru [9, p. 71]. Totodată, este nevoie de specificat că în cazul statelor cum sunt Republica Moldova și Georgia, UE a introdus un element nou, și anume asocierea politică și integrarea economică fără perspectiva de aderare. Aceasta permite integrarea graduală pe plan economic și politic cu structurile europene și considerăm că poate fi identificată drept o fază intermediară între adaptare și etapa de pre-aderare. După ce aderarea devine fapt împlinit, are loc deja adaptarea din cadrul perioadei post-aderare, care este dedicată întăririi pozițiilor și regulilor adoptate până la momentul aderării. De fapt, acest lucru demonstrează că integrarea începe și continuă după aderare. Respectiv, aderarea este o etapă a procesului mult

mai larg al integrării. Prin urmare, integrarea e posibilă atât cu aderare, cât și fără aderare. Atunci când are loc integrarea europeană care presupune aderarea, cum ar fi și cazul Republicii Moldova, vorbim și de integrarea în UE, care are loc după producerea aderării. Cu alte cuvinte, integrarea în UE ar putea fi definită drept adaptarea, asimilarea și implementarea normelor și standardelor existente ale comunității europene de către statul aderent, asigurându-se că statul dat este complet ancorat în structurile europene printr-o legătură cât se poate de strânsă. La rândul său, integrarea fără aderare presupune aceeași modernizare, dezvoltare și asimilare a standardelor europene, însă fără o ancorare propriu-zisă la UE.

Din cele analizate mai sus, se conturează clar necesitatea identificării și studierii manifestării procesului de integrare europeană (care are mai multe forme – politică, economică, socială) din perspectiva dimensiunilor sale externe și interne, având în vedere și specificul acestora, gradul de interdependență și rolul acestora pentru toate statele care sunt pe calea de integrare europeană prin sau fără aderare.

Pentru a delimita esența dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare mai întâi de toate vom defini aceste noțiuni. Din punct de vedere etimologic, termenul „dimensiune” provine de la latinescul „*dimensio*” sau franceza „*dimension*” și este definit nu doar ca fiecare dintre mărimile necesare determinării figurilor și corpurilor, dar și explică dimensiunea ca *importanță, valoare, aspect semnificativ al unui lucru* [35, p. 577]. O definiție mai apropiată domeniului de cercetare este cea care identifică *dimensiunea* drept aspect, latură, trăsătură [80, p. 384]. Prin urmare, în cazul nostru, definim dimensiunea ca aspect, latură, trăsătură, cât și o modalitate de a interpreta un anumit fenomen, o rază de acțiune, preocupare față de o anumită problemă sau fenomen dintr-o anumită perspectivă, conceptul conținând mai multe segmente: politici, sarcini, priorități, acțiuni etc.

Racordarea acestor dimensiuni la procesul de integrare europeană poate fi efectuată prin prisma a două abordări. În primul rând, este vorba despre adâncirea și extinderea UE propriu-zise. Cu alte cuvinte, dimensiunile externe și cele interne în procesul integraționist european sunt percepute din perspectiva interacțiunii UE cu statele sale membre, prin coordonarea, coagularea și armonizarea normativă a relațiilor reciproce. A doua abordare a problematicii, care este analizată în lucrarea de față, se referă la dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană a statelor ne-membre ale UE, fie că este vorba de statele candidate, fie statele care și-au declarat aspirațiile sale europene. De asemenea, aici se include și experiența avansată în acest domeniu a statelor membre ale UE, care permite studierea corelării dimensiunilor externe și interne în realizarea lor practică. În vederea definirii dimensiunilor

externe și a celor interne în procesul de integrare europeană, vom analiza în continuare trăsăturile specifice ale acestora.

Identificăm pentru cercetarea de față următoarele segmente componente ale dimensiunilor externe în procesul de integrare europeană: factorul UE și politica de condiționalitate a UE. De asemenea, aici se includ criteriile de aderare, strategiile de pre-aderare, diverse planuri de acțiuni și forme ale acordurilor de asociere, asistența tehnico-financiară și raporturile de progres.

Factorul UE este prezent, fără nici o excepție, în pregătirea tuturor statelor orientate spre obținerea statutului de stat membru al UE, fie că acestea dețin statutul de stat candidat, potențial candidat sau și-au declarat aspirațiile sale europene. Acesta se manifestă prin influența sau autoritatea pe care o exercită UE asupra statelor date, prin toate acțiunile, declarațiile și opiniile prezentate de structurile și oficialii europeni în raport cu acestea, influențând, în așa mod, evoluția relațiilor sale cu aceste state, dar și producând transformări interne în cadrul lor, deseori jucând rolul de îndrumător al schimbărilor în cauză. Prezența UE se face simțită prin întâlniri, dialoguri, semnarea documentelor etc. În mare parte factorul UE se reflectă prin intermediul politicii de condiționalitate a UE față de aceste state, mai ales prin intermediul negocierilor purtate în baza cerințelor înaintate de către Uniune.

Prin politica de condiționalitate, în viziunea lui P. J. Kubicek, se subînțelege legătura dintre beneficiile percepute, cum sunt suportul politic, ajutorul economic sau apartenența la o oarecare organizație, și realizarea unui program anumit. Astfel, continuă autorul, condiționalitatea este folosită pentru exercitarea directă asupra altora, folosind tehnica „morcovului și bățului” pentru a convinge, determina și uneori a impune statele să adopte politica dorită [190, p. 7]. De regulă, există condiționalitate pozitivă și negativă. Atunci când este realizată prin încurajare, oferindu-se diverse beneficii, privilegii, scutiri, este vorba despre condiționalitatea pozitivă. Acest tip de condiționalitate influențează în diferit mod relațiile dintre părți, astfel făcând posibilă atingerea unor obiective și scopuri în domeniul economic, dar și în cel politic. Condiționalitatea negativă este mai greu de observat decât cea pozitivă, deoarece deseori este ascunsă în culisele unor amenințări indirecte care reies din autoritatea celui care promovează politica de condiționalitate. Acest tip de condiționalitate poate lua forma unor sancțiuni, amânări, suspendări și înghețare a negocierilor [217, p. 57, 58], stoparea finanțării (ca în cazul Republicii Moldova) etc. UE folosește ambele tipuri de condiționalitate. După cum subliniază F. Schimmelfennig și U. Sedelmeier [230, p. 671], UE înaintează regulile sale de funcționare drept condiții pe care statele cu aspirații europene trebuie să le îndeplinească pentru a putea primi recompensele scontate. Aceste recompense, continuă autorii, constau din asistență și legături instituționale, variind de la acordurile de cooperare și comerciale până la acordurile de asociere și statutul de membru al UE.

Uniunea Europeană oferă recompensa dacă guvernul a fost în stare să îndeplinească condițiile și o retrage dacă acesta suferă eșec. În același timp, chiar dacă statul nu reușește să îndeplinească toate condițiile, UE poate să intervină, mai mult oferind suport decât aplicând coerciția, în vederea schimbării comportamentului guvernului în cauză [230, p. 671]. Respectiv, preferință i se acordă condiționalității pozitive, reieșind din considerentul de a avea prosperitate și stabilitate de lungă durată la hotarele Uniunii și este considerată a fi cea mai bună opțiune pentru o relație democratică și prietenoasă [242, p. 210]. De asemenea, un rol mare joacă credibilitatea condiționalității UE, și anume oferirea certitudinii de a primi bonusurile promise, dar mai ales obținerea obiectivului final - statutul de stat membru al UE, având în vedere că, potrivit art. 49 al Tratatului UE, orice stat european care respectă principiile democratice poate solicita aderarea la UE [10, p. 28].

Politica de condiționalitate s-a cristalizat în special odată cu declararea intențiilor statelor din Europa Centrală și de Est de a se integra în UE. Acest specific se datorează mai cu seamă transformărilor de la sfârșitul anilor 1980 și necesitatea elaborării unei politici europene față de noile state independente din această regiune. Anume perspectiva unei extinderi spre Est a generat o nouă dimensiune politică pentru agenda UE orientată să specifice obiectivele generale în raport cu aceste state. Aceasta ar include, de exemplu, un acord cu privire la direcția în care ar trebui să evolueze relațiile (de exemplu: relații externe „standard”; „relații speciale”; sau eventuala calitate de membru) [110, p. 439] și cu privire la instrumente ale politicii pe care trebuie să se bazeze dezvoltarea relațiilor. Cele din urmă constau din decizii atât cu privire la cadrul general al politicii (de exemplu, acorduri în domeniul comerțului sectorial, acorduri de parteneriat și cooperare, acorduri de asociere, regimul regulator), cât și cu privire la domeniile politicii care să fie incluse (comerț, cooperarea politică etc.) [110, p. 439].

În anul 1993 au fost stabilite de către Consiliul European criteriile de la Copenhaga. După cum subliniază H. Grabbe, condițiile au fost formulate pentru a minimaliza riscul că noii membri vor deveni instabili din punct de vedere politic și dezavantajoși din punct de vedere economic, precum și de a se asigura de faptul că statele cu aspirații europene vor fi în stare să adopte toate regulile UE [176, p. 251]. Astfel, cerințele care solicită calitatea de membru al UE presupun: 1) ca țara candidată să realizeze stabilitatea instituțiilor ce garantează democrația, statul de drept, drepturile omului și protecția minorităților naționale; 2) existența unei economii de piață funcționale, precum și capacitatea de a face față presiunii concurențiale din interiorul UE; 3) abilitatea țării candidate de a-și asuma obligațiunile de stat membru al UE, inclusiv aderarea la obiectivele politice, economice și monetare ale acesteia [176, p. 251].

În așa fel, aderarea la comunitate presupune acceptarea atât a Tratatului UE, cât și a aquis-ului comunitar, fără nici o excepție, având în vedere că statele candidate aderă la Uniunea Europeană și nu invers [10, p. 29]. Criteriile de la Copenhaga, după cum afirmă H. Grabbe, totuși admit o interpretare diferită a prevederilor sale, ceea ce permite ca UE să schimbe regulile jocului reieșind din interesele proprii și să devină o „țintă în mișcare” [176, p. 251]. Astfel, criteriile de aderare pot fi utilizate pentru a formula condiții la începutul și pe parcursul desfășurării negocierilor de aderare. În plus, criteriile de aderare pot fi reformulate pentru fiecare val de aderare, în funcție de stadiul evoluției aquis-ului, dezvoltării politicilor europene și contextului european și celui internațional. De aici apare posibilitatea flexibilității și rigidității negociatorilor Uniunii [102, p. 29]. Aquis-ul comunitar, care reprezintă totalitatea normelor, principiilor politice și deciziilor juridice ale UE, este cel mai măsurabil criteriu din toate cele enumerate, întrucât poate clar demonstra progresul înregistrat de statele care se află în procesul negocierilor de aderare [176, p. 252]. Același lucru se poate de atribuit și statelor care nu sunt în faza negocierilor de aderare, deoarece și ele sunt orientate spre îndeplinirea condițiilor UE.

În acest context, o deosebită atenție revine și diverselor acorduri încheiate de către UE cu statele care și-au declarat aspirațiile europene. Este vorba despre Acordurile de Parteneriat și Cooperare, Acordurile Europene, Acordurile de Stabilizare și Asociere. Toate acestea conțin o foaie de parcurs, care reiese din condiționalitățile înaintate de comunitatea europeană pentru statele vizate. Acordurile europene, denumite și Acorduri de Asociere, care oferă perspectiva de aderare la UE, reprezintă semnalul că statul a realizat o parte din cerințele înaintate și a primit ca recompensă statutul de stat candidat. După cum menționează și S. Scăunaș, aceste acorduri reprezintă cadrul juridic de asociere între țările candidate și UE, stabilind relațiile politice și economice între parteneri și au ca obiectiv crearea unui cadru favorabil pentru o integrare progresivă a țărilor candidate în comunitatea europeană. Acordurile date acoperă cea mai mare parte a domeniilor din aquis-ul comunitar și sunt îndreptate spre a ajuta țările candidate să stabilească un program național de preluare a aquis-ului și de integrare a regulilor juridice comunitare înainte de aderare [109, p. 199]. Tot aici se înscrie și un alt aspect al dimensiunilor externe în procesul de integrare europeană, și anume prin strategia de pre-aderare a UE, care, după formularea criteriilor de la Copenhaga, s-a angajat să monitorizeze și să dirijeze procesul de pregătire a statelor pentru aderare și integrare în structurile comunitare [180, p. 11]. Strategia de pre-aderare are la bază: acorduri bilaterale; parteneriatele pentru aderare și programele naționale pentru adoptarea aquis-ului; participarea la programe, agenții și comitete comunitare; dialogul politic; monitorizarea efectuată de către Comisia Europeană; asistența de pre-aderare și cofinanțarea din partea instituțiilor financiare internaționale [9, p. 690]. Subliniem aici faptul că

un șir de componente ale acestei strategii, cum sunt acordurile bilaterale, participarea la diverse programe comunitare, asistența financiară și evaluarea de către UE a progreselor înregistrate de către guverne, se atribuie și se aplică și statelor care încă nu au obținut perspectiva de aderare, cum este cazul Republicii Moldova.

Respectiv, aceste condiții/criterii pot fi calificate din perspectiva statelor cu aspirații europene ca condiții venite din exterior și realizarea cărora necesită numeroase întâlniri cu oficialii europeni, negocieri, dialoguri structurale și semnarea documentelor semnificative pe domenii specifice. Dar, în același timp, apare necesitatea de a stabili un program care să permită fiecărei țări asociate sau aflate pe calea asocierii să se pregătească, cu ajutorul Uniunii, să îndeplinească obligațiile pe care le implică accesul pe piața unică europeană și activitățile structurilor europene.

Prin urmare, după cum subliniază și R. Gorincioi, integrarea europeană nu se reduce la simple declarații, întrevederi sau aprecieri diplomatice ale progreselor înregistrate într-un domeniu sau altul. Integrarea europeană presupune modificări structurale atât la nivel micro - și macroeconomic, cât și în majoritatea sectoarelor publice. Cu alte cuvinte, nu poate exista nici o sferă a vieții social-politice, economice și culturale care să nu necesite reforme în spiritul standardelor europene. Mai mult ca atât, la nivel intern acționează nu numai organele centrale ale statului, ca guvernul, inclusiv ministerele și departamentele în ansamblul său, ci și alți actori, ce fac parte din sistemul politic și economico-social [44, p. 7]. Deci, este vorba de dimensiunile interne în procesul de integrare europeană, care se inițiază de la faza de pre-aderare și continuă după accederea la Uniunea Europeană. Aceste dimensiuni se reflectă și se realizează în practică prin intermediul a cel puțin trei elemente generale (care includ în sine diverse aspecte): europenizare, modernizare și democratizare. Aceste trei elemente, deși sunt independente, se regăsesc într-o corelare strânsă când este vorba de procesul de integrare europeană, rezultatele fiecăreia determinând pe celelalte, iar în totalitate pregătind țara pentru integrarea în UE.

Europenizarea este un concept, care este folosit în literatura de specialitate cu diferite sensuri. Astfel, în lucrarea lui S. Bulmer și C. Lequesne sunt selectate un șir de definiții ale europenizării înaintate de mai mulți autori, aceasta fiind definită drept „un proces prin care ariile politice interne devin tot mai mult supuse constituirii politicii europene” sau drept „apariția și dezvoltarea structurilor distinctive de guvernare la nivel european, adică a instituțiilor politice, legale și sociale, asociate cu rezolvarea problemelor politice care formalizează interacțiunile dintre actori, și a rețelelor politice specializate în construirea regulilor autoritare europene” [115, p. 37]. Tot aici se înscrie cea mai comprehensivă, după părerea specialiștilor, definiție a europenizării, expusă de C. Radaelli. Potrivit acestuia, europenizarea se referă la procesele de a)

construcție, b) transmitere și c) instituționalizarea regulilor formale și informale, procedurilor, paradigmelor politice, stilurilor, felurilor de a face lucrurile și a credințelor și normelor comune care sunt inițial definite și consolidate în luarea hotărârilor la nivelul UE și apoi încorporate în logica discursului intern, a identităților, a structurilor politice și a politicilor publice [115, p. 37].

De asemenea, europenizarea are semnificația de preluare a politicilor UE la nivelul politicii naționale, dar și cu semnificația de transfer al unor preferințe de politici interne la nivelul UE [45, p. 18]. Aici se are în vedere că în cazul statelor membre ale UE acestea, de asemenea, pot transfera la nivelul Uniunii practicile și ideile sale. Europenizarea poate fi definită și ca impactul integrării europene asupra nivelului național, sau, mai precis, ca un proces de transformare în practicile instituționale și politice naționale, generat de către integrarea europeană [246, p. 2]. În acest context, J. P. Olsen subliniază multitudinea fațetelor europenizării. El depistează cinci modalități în vederea înțelegerii acestui fenomen [212, p. 923]. În primul rând, se are în vedere schimbarea în hotarele externe, ceea ce presupune că europenizarea are loc datorită extinderii UE. În al doilea rând, este vorba despre dezvoltarea instituțiilor la nivel european și formării în acest fel a unei guvernări centrale și a capacității de acțiune colectivă, asigurându-se un anumit grad de coerență și coordonare. Al treilea sens, reflectă penetrarea centrală a sistemelor de guvernare națională. Aici europenizarea implică divizarea puterii și responsabilităților între diferite niveluri ale guvernării. Astfel, are loc adaptarea sistemelor de guvernare la normele UE. Urmează exportul formelor de organizare politică, ceea ce semnifică că europenizarea este un proces de export-import, unde statele non-membre importă mai mult din Europa și soluțiile europene exercită o mai mare influență pe forumul internațional. În fine, autorul prezintă europenizarea ca un proiect al unificării politice, subliniind că gradul de unificare politică al Europei depinde de spațiul teritorial, formarea guvernului central, adaptarea internă și de faptul cum evoluțiile din cadrul Uniunii influențează și sunt influențate de sistemele de guvernare și evenimentele din afară [212, p. 924].

Totodată, potrivit literaturii de specialitate, nu se justifică folosirea termenului de *europenizare* ca sinonim pentru *integrarea europeană*, deoarece ultima se referă la evoluțiile politice la nivel supranațional, pe când europenizarea se referă la consecințele acestui proces pentru statele membre, și eventual ale celor cu aspirații europene și politica lor internă [115, p. 36]. Astfel, în viziunea lui M. Emerson [166, p. 2], europenizarea funcționează prin intermediul a trei tipuri de mecanisme. În primul rând, acestea se referă la obligațiile legale în domeniul politic și cel economic ce survin din cerințele de aderare la UE, și/sau cele impuse de calitatea de membru al Consiliului European. Urmează schimbările obiective în cadrul structurilor economice și interesele indivizilor, ca rezultat al integrării în Europa, și în fine, schimbările

subiective în arealul credințelor, așteptărilor și identității individului, alimentând voința politică de a adopta norme europene în sfera afacerilor, în politică și în societatea civilă [166, p. 2].

C. Knill și D. Lehmkuhl, de asemenea, delimitează trei mecanisme prin intermediul cărora cerințele europene pot solda schimbări interne. Primul mecanism se manifestă prin prescrierea unor cerințe instituționale concrete la care trebuie să se racordeze statele, astfel UE într-un mod pozitiv înaintează un model instituțional la care aranjamentele naționale trebuie ajustate. Cel de-al doilea presupune posibilitatea schimbării structurilor interne ale statelor membre sau candidate, redistribuind resursele între actorii autohtoni. Ultimul mecanism produce mai degrabă un efect indirect prin modificarea credințelor și așteptărilor actorilor, afectând astfel strategiile și preferințele acestora [188].

În cazul țărilor din Europa Centrală și de Est, arată H. Grabbe, relația asimetrică de putere pe care o aveau cu Uniunea, ca solicitante ale calității de membru, a însemnat că acestea adaptau politica lor națională la cea a UE și nu invers. Mai mult ca atât, continuă autoarea, pentru statele din fostul spațiu sovietic termenul dat poartă un caracter ambiguu, deoarece presupune atât procesul de aderare la UE, cât și procesul mult mai complex de revenire la Europa [45, p. 18], ceea ce presupune integrarea în familia europeană nu doar din punct de vedere politic, economic, juridic dar și social-cultural. Această afirmație se atribuie atât statelor din Europa Centrală și de Est cu statut de membru, cât și statelor ne-membre. În general, este mai răspândit primul punct de vedere, pentru că respectarea cerințelor de aderare și adoptarea normelor, politicilor și modelelor instituționale ale UE este strâns legat de procesul de modernizare și tranziție postcomunistă. Respectiv, H. Grabbe sugerează câteva efecte care ar putea apărea în țările candidate. În primul rând, europenizarea determină adaptarea imperativelor și normelor UE la politica internă, astfel încât distincția dintre cerințele UE și cele ale politicii interne dispare (deși gradul adaptării la UE variază). În al doilea rând, europenizarea are efectul de a autoriza organismele implicate în procesul de modernizare să modifice anumite politici și să reformeze instituțiile politice. Al treilea efect, exercitat de UE, este crearea unui spațiu în agenda politică destinat inițiativelor noi, determinând în acest scop efectuarea unor adaptări la nivel instituțional, care au efecte permanente asupra procesului de elaborare a politicilor [45, p. 65].

Este interesantă și opinia cercetătoarei H. Grabbe privind felul în care europenizarea produce efecte interne în statele candidate. Cercetătoarea identifică cinci mecanisme în acest sens: modelele - aprovizionarea cu mostre legislative și instituționale în vederea adoptării legilor europene existente; banii - în formă de asistență financiară și tehnică; benchmarking-ul (criteriile de evaluare) și monitorizarea; consilierea și twinning-ul; și gatekeeping-ul. Ultimele două mai ales se referă la statele aplicante, deoarece prin exportul europenizării se facilitează reforma în

administrație și structurile interne și oferă avansarea în negocieri odată cu progresele înregistrate [177, p. 312]. Prin urmare, cu cât gradul de compatibilitate între procesele, politicile și instituțiile europene și cele naționale este mai mic, cu atât este mai mare gradul de presiune al adaptării [153, p. 61]. Deseori europenizarea este declarată (ca și în cazul Republicii Moldova) drept planul de acțiune al guvernelor pentru modernizarea și democratizarea țării. Acest fapt nu este ieșit din comun, deoarece reformele, schimbările și transformările pe care le produce europenizarea cu certitudine contribuie la modernizarea și democratizarea țării, iar acestea fac parte din dimensiunile interne în procesul de integrare europeană. Democratizarea este conceptualizată ca „discurs, cerere, set de schimbări instituționale, formă de dominație a elitelor, sistem politic dependent de controlul popular, exercițiu al politicii de putere și cerere de solidaritate globală, iar enumerarea poate continua” [124, p. 64].

În ceea ce privește esența modernizării, după cum menționează A. Solcan, sunt mai multe opinii, accentul fiind pus „de la retehnologizarea industrială până la formarea unui comportament civic adecvat” [113, p. 187]. Astfel, modernizarea presupune că progresul economic și cel tehnologic generează un complex de transformări social-politice, iar acestea, de regulă, conduc la schimbări în sistemul de valori și motivație. Aceste transformări au impact și asupra dezvoltării democratice a statului [138, p. 166]. Autorul rus N. A. Kozloveț diferențiază două tipuri de modernizare: organică și neorganică [139, p. 29]. Primul tip este pregătit și pus în practică de evoluția internă a societății și are loc datorită resurselor proprii de dezvoltare, inițiindu-se nu din economie, ci din schimbările produse în cultură, conștiința socială, mentalitate și viziuni. Astfel, dezvoltarea are loc prin intermediul unui proces de reformare continuu. Modernizarea neorganică este dictată nu de factorii interni, ci de cei externi și este rezultatul provocării din partea statelor mai dezvoltate. Aceasta începe în sfera politică și economică și se realizează primordial prin împrumutarea/adoptarea formelor de organizare economică și socială străină, adoptarea tehnologiilor noi etc. Respectiv, este un fel de reacție la rezultatele obținute de alte state și se orientează spre atingerea din urmă a acestora, caracterizându-se prin schimbări neuniforme în economie, politică, cultură și relații sociale [139, p. 29]. În general, modernizarea poate fi considerată ca creatoare de premise pentru realizarea cu succes a europenizării și democratizării, iar uneori este echivalată cu europenizarea, mai ales în discursurile politice referitor la traseul necesar pentru realizarea integrării europene.

Prin urmare, toate aceste trei elemente ale dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană nu sunt niște procese de scurtă durată, ci presupun efectuarea unor reforme de lungă durată. De aici pornește diversificarea dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană pe domenii: politic, administrativ, economic, juridic, sociocultural. Respectiv, *dimensiunile*

externe, așa cum este arătat, se referă la tot ce vine din afară, care este exterior, și are legătură cu țările străine, pe când *dimensiunile interne* presupune ceea ce se află în interiorul unui spațiu sau al unui fenomen și se echivalează cu afacerile interne ale unui stat [131, p. 190].

Reieșind din cele expuse, definim dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană după cum urmează:

Dimensiunile externe în procesul de integrare europeană reprezintă un ansamblu de politici, programe și instrumente utilizate și promovate de către UE în raport cu statele cu aspirații europene care presupun anumite norme, standarde, criterii pe care statele respective sunt obligate să le îndeplinească la nivel politico-juridic, socioeconomic și cultural. Dimensiunile date se manifestă și se promovează la nivel practic prin factorul UE și politica de condiționalitate a Uniunii Europene.

Dimensiunile interne în procesul de integrare europeană sunt totalitatea de politici implementate la nivel național în vederea adaptării și racordării structurilor politice, economice și socioculturale ale statului cu aspirații europene la standardele și normele europene, care pregătesc țara pentru aderarea și integrarea graduală în UE. Dimensiunile date se realizează cel puțin prin trei aspecte esențiale: europenizare, modernizare și democratizare.

Dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană se intercalează și se determină reciproc. Condițiile și inițiativele care vin din partea UE, adică din exterior, necesită a fi aplicate, racordate și realizate la nivelul intern al statului. În acest context se înscriu și diversele acorduri semnate cu UE, prevederile cărora necesită a fi implementate reieșind din specificul național, efectuându-se reforme în domeniile politic, economic și sociocultural. Factorul UE exercită influență asupra pregătirii interne a statului în procesul său de integrare europeană, și, viceversa, evoluțiile pozitive (sau negative) din cadrul dimensiunilor interne pot influența succesul pe dimensiunile externe ale acestuia. Acest lucru este valabil pentru toate statele, fie că ele deja dețin statutul de state candidate, fie că și-au declarat aspirațiile europene, cum este și cazul Republicii Moldova. Totodată, trebuie subliniat faptul că aceste două dimensiuni nu coincid, ci se determină una pe cealaltă. Deosebirea ar fi că, dacă în sfera dimensiunilor interne se creează norme, după care urmează implementarea lor în sistemele naționale, dimensiunile externe asigură transferul regulilor UE și implementarea acestora de către statele ne-membre. Or, odată inițiată, integrarea produce efecte la nivel intern drept consecință directă a cerințelor înaintate din afară, precum și evoluția întregului mediu extern.

Astfel, problemele principale de cercetare constituie: 1) procesul de integrare europeană a statelor cu aspirații europene se desfășoară prin intermediul stabilirii și realizării dimensiunilor externe și a celor interne, domeniile de funcționare a cărora sunt interdependente; 2) funcționarea

și realizarea eficientă a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană sunt esențiale în pregătirea statului pentru aderare la UE; 3) în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova dimensiunile externe și cele interne se dovedesc a nu fi valorificate pe deplin, fapt determinat de factori interni (cum ar fi lipsa consensului politic și social, ritmul lent al reformelor, insuficiența transparenței și credibilității) și factori externi (cum ar fi contextul nefavorabil internațional și regional, faptul situării Republicii Moldova în zona de suprapunere a intereselor geopolitice ale UE și Federației Ruse).

În această ordine de idei, *ipoteza* studiului consideră că dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană, care formează un sistem, trebuie să interacționeze, să se completeze reciproc și să contribuie la realizarea sarcinii principale – integrarea europeană treptată a țării și pregătirea internă a acesteia pentru aderare la Uniunea Europeană.

Respectiv, *direcțiile de soluționare a problemelor înaintate spre cercetare* se exprimă prin: vor fi definite dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană prin cercetarea sferelor de funcționare a acestora, stabilirea felului în care interacționează și evaluarea impactului reciproc; va fi supus analizei modul de realizare a dimensiunilor externe și a celor interne în practica europeană prin cercetarea experienței statelor din Europa Centrală și de Est și a celor din Balcanii de Vest cu evidențierea unor repere pentru Republica Moldova; va fi apreciat nivelul de realizare a dimensiunilor respective în cazul Republicii Moldova prin analiza felului în care acestea au evoluat și se manifestă și evaluarea procesului de apropiere a Republicii Moldova de UE în baza indicatorilor cantitativi și a criteriilor calitative utilizate în cercetare.

Scopul lucrării constă în cercetarea teoretico-conceptuală a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană și investigarea analitico-aplicativă a corelării acestora, având drept studiu de caz Republica Moldova. În vederea realizării scopului propus au fost formulate următoarele *obiective*: analiza istoriografiei cercetării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană; identificarea conceptuală a procesului integraționist și a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană; formularea abordărilor metodologice ale cercetării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană; examinarea experienței statelor membre ale UE din Europa Centrală și de Est în realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul lor de integrare europeană; investigarea manifestării dimensiunilor externe și a celor interne în practica procesului de integrare europeană a statelor din Balcanii de Vest; aprecierea evoluției dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova; estimarea interdependenței dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova în contextul actual și de perspectivă.

Concluzii la capitolul 1

În baza cercetării istoriografice și a studierii cadrului teoretico-conceptual al problematicei în cauză, s-a ajuns la următoarele concluzii:

1. Analiza fundamentală a gradului de investigare a problemei de cercetare demonstrează că există puține cercetări ce reflectă nemijlocit tema examinată. Există studii, atât străine, cât și autohtone, care abordează anumite aspecte ale dimensiunilor externe și ale celor interne în procesul de integrare europeană, cum ar fi europenizarea, politica de condiționalitate a UE, transformarea, criteriile și negocierile de aderare, racordarea internă la standardele și normele comunitare etc. Totodată, constatăm că acestea evidențiază doar tangențial diferite aspecte ale problematicei date fără a analiza integral dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană.

2. În urma definitivării conceptuale a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană s-a stabilit esența „dimensiunii” drept aspect, latură, trăsătură, rază de acțiune, preocupare față de o anumită problemă. Conceptul de dimensiune în lucrarea de față conține mai multe interpretări: politici, sarcini, priorități, acțiuni etc.

3. Dimensiunile externe în procesul de integrare europeană se reflectă prin intermediul factorului UE (incluzând autoritatea și influența pe care o exercită UE, prezența acesteia prin intermediul întâlnirilor, declarațiilor oficiale, vizitelor etc.) și al politicii de condiționalitate pozitive și negative a UE, cristalizându-se prin prisma negocierilor purtate în baza cerințelor înaintate de către Uniune, acorduri, asistență tehnică, financiară etc.

4. Dimensiunile interne în procesul de integrare europeană se inițiază de la faza de adaptare și pre-aderare (în cazul integrării cu aderare) și continuă și după accesarea la Uniunea Europeană. Aceste dimensiuni se manifestă prin intermediul europenizării, democratizării și modernizării statului. Europenizarea, în cazul nostru, este percepută din perspectiva de preluare la nivel național a politicilor și practicilor Uniunii Europene.

5. Dimensiunile interne în procesul de integrare europeană presupun necesitatea de a stabili un program de acțiuni/foaie de parcurs care să permită fiecărei țări cu aspirații europene să se pregătească și să îndeplinească cerințele stabilite de dimensiunile externe.

6. Delimitarea dintre cele două dimensiuni ar fi că, dacă în sfera dimensiunilor interne se creează norme, după care urmează implementarea lor în sistemele naționale, dimensiunile externe asigură transferul regulilor Uniunii Europene și implementarea acestora de către statele ne-membre. Totodată, aceste dimensiuni sunt interdependente și se completează reciproc.

2. IMPLEMENTAREA OBIECTIVELOR DE INTEGRARE EUROPEANĂ PRIN PRISMA EXPERIENȚELOR AVANSATE EUROPENE: REPERE PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

Analiza realizării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană necesită o abordare metodologică diversificată în vederea verificării ipotezelor înaintate, asigurării unei viziuni obiective și identificării unor repere și concluzii relevante. Respectiv, complexul de metode științifice generale și particulare utilizate, după cum este descris în compartimentul de față, pe parcursul întregii lucrări a contribuit la fundamentarea teoretico-aplicativă a obiectului de studiu.

În general, este acceptat faptul că cea mai bună modalitate de a examina o anumită problematică este posibilitatea de a cerceta manifestarea acesteia în practica existentă. În acest sens, considerăm oportună analiza experienței realizării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a statelor din Europa Centrală și de Est (în special, cea a Țărilor Baltice, a Poloniei și a României) și a celor din Balcanii de Vest.

Practica acestor state denotă nu numai existența dimensiunilor în procesul de integrare europeană, dar și importanța și necesitatea realizării acestora. Pe dimensiunile externe observăm importanța rolului Uniunii Europene în vederea impulsivării și promovării transformărilor de ordin intern în statele candidate și potențial candidate. Politica de condiționalitate, asistența financiară și tehnică, recomandările și expertiza structurilor europene, deși se aplică cu grad diferit în fiecare stat aparte, în ansamblu constituie acele instrumente și politici care generează schimbări și conduc la adaptarea sistemelor naționale la standardele europene. În același timp, este semnificativ faptul că statele analizate au știut, în majoritatea lor, să valorifice dimensiunile interne în procesul lor de integrare europeană, mobilizând forțele politice și sociale în acest sens. Succesele sau lacunele aplicativității acestor dimensiuni, la rândul său, formează o bază de repere, lecții care pot fi utilizate de către alte state cu aspirații europene, cum este cazul Republicii Moldova.

2.1. Abordări metodologice ale cercetării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană

Cercetarea procesului de integrare europeană și a manifestării sale prin intermediul dimensiunilor sale externe și a celor interne, având în vedere complexitatea sa, presupune utilizarea unui sistem plurivalent de principii și metode general-conceptuale, general-științifice,

particulare și speciale care asigură originalitatea studiului, atribuindu-i o semnificație teoretică. Confirmarea sau infirmarea ipotezelor înaintate, explicarea aspectelor mai puțin analizate ale fenomenului studiat și generalizarea științifică a cercetărilor efectuate - toate sunt imposibile fără o abordare teoretico-metodologică creativă adecvată. Astfel, în baza compartimentului precedent, în care au fost studiate aspectele istoriografice, abordările teoretice ale problematicii studiate și înaintată ipoteza de cercetare, a fost posibil de a identifica metodologia necesară pentru realizarea investigației. Importanța metodologiei cercetării efectuate este reflectată și în caracterul obiectiv și științific al rezultatelor obținute în tentativa de a demonstra atât existența dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană, cât și necesitatea realizării lor în practică.

În general, abordările metodologice în știința politică și analiza relațiilor internaționale sunt bazate pe trei aspecte fundamentale: distanțarea cercetării științifice de la propriile opinii subiective; folosirea procedurilor analitice, factor relevant în studierea ulterioară a evenimentelor; și tendința spre sistematizare [145, p. 47]. Acest fapt însă nu presupune excluderea totală a propriei viziuni a autorului în tratarea evenimentelor și proceselor analizate, ci presupune o interdependență a științei și opiniei individuale bazate pe cercetare și argumentare științifică.

În vederea asigurării unui caracter științific analizei ipotezelor înaintate spre cercetare, lucrarea se bazează pe un șir de principii care au permis autorului să efectueze un studiu amplu și multiaspectual bazat pe o metodologie variată. Această metodologie se bazează pe principiile identificate și abordate de către unul dintre specialiștii principali din republică în domeniul metodologiei cercetării științifice V. Țapoc, și anume: a) *principiul incomensurabilității teoriilor științelor*, prin care se explică că diverse teorii efectuează observații și experimente folosind diverse abordări conceptuale, activând astfel în cadrul diferitor paradigme; b) *principiul corespondenței*, care susține că sunt considerate științifice toate teoriile anterioare care pot fi înglobate total sau parțial în teoria care le-a luat locul; c) *principiul simplității*, conform căruia dintre mai multe ipoteze va trebui aleasă cea care este mai simplă; și d) *principiul complementarității*, care pune accent pe necesitatea perfecționării metodelor cunoașterii și reexaminării valabilității principiilor, normelor, regulilor care și-au dovedit deja eficacitatea [119, p. 148-159]. La rândul său, *principiul științific* a constituit baza pentru identificarea teoretico-explicativă a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană, iar *principiul continuității* a asigurat tratarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană din perspectiva continuității și discontinuității și prin identificarea funcționalității și interdependenței acestora.

Aceste principii, puse la baza cercetării împreună cu metodele selectate, au permis realizarea analizei complexe a procesului de integrare europeană, dimensiunilor sale externe și a celor interne, precum și a interdependenței acestora. În acest sens, fiind vorba în cazul nostru de domeniul studiilor europene, au fost depășite abordările metodologice disciplinare tradiționale prin trecerea la o nouă abordare, cea a pluridisciplinarității, a interdisciplinarității și a transdisciplinarității. Considerăm că acestea sunt nivele metodologice mai avansate, mai superioare, care corespund scopurilor și obiectivelor cercetării fenomenelor și proceselor complexe, mai complicate și mai multiaspectuale, cum este fenomenul și procesul integrării europene [130, p. 242].

În așa fel, *pluridisciplinaritatea*, potrivit explicațiilor care se aduc în literatură, se referă la studierea aceluiași obiect prin intermediul mai multor discipline deodată [130, p. 242]. Cercetarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană, din punct de vedere politic, economic, istoric etc., a permis realizarea unui studiu integrat și complex, ceea ce exclude abordarea unilaterală și sărăcăcioasă.

La rândul său, *interdisciplinaritatea* are un scop diferit de cel al pluridisciplinarității. Ea presupune fenomene, concepte și legi generale comune mai multor discipline ce analizează în contexte cât mai variat posibile, pentru a evidenția fațetele multiple și posibilitățile de aplicare a lor în sfera diverselor discipline” [125, p. 39]. Prin urmare, abordarea interdisciplinară a permis la îmbinarea diferitor metode de cercetare, contribuind la delimitarea conceptuală și explicarea realizării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană.

În ceea ce privește *transdisciplinaritatea*, aceasta, după cum arată Gr. Vasilescu, „vizează o întrepătrundere a mai multor discipline, care duc la apariția unor discipline noi sau la alte domenii de cunoaștere și de cercetare” [125, p. 41]. Ca un rezultat al transdisciplinarității am putea sublinia cercetarea ca domeniu și obiect aparte dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană, examinarea cărora implică întrepătrunderea mai multor cunoștințe și metode din diferite discipline.

Prin urmare, abordarea interdisciplinară este trăsătura esențială a acestei cercetări. Totodată, obiectul studiului este incontestabil atribuit domeniului relațiilor internaționale, având în vedere că integrarea europeană este un proces desfășurat și coordonat de actorii relațiilor internaționale - statele naționale. În opinia autorului, domeniul relațiilor internaționale este bazat primordial pe paradigma realismului politic. După cum subliniază V. Juc, teoria realismului politic este un demers teoretic care a contribuit la delimitarea legitimă a disciplinei de celelalte științe sociale. Realismul politic funcționa ca paradigmă, stabilind în linii mari limitele cercetării și oferind un instrumentar fundamental de analiză. Autorul invocă afirmația lui J. Vasquez, că

realismul politic a arătat oamenilor de știință ce se cunoaște despre lume, ce nu se cunoaște, cum ar trebui să vedem lumea dacă vrem să cunoaștem ceea ce încă nu este cunoscut și ce merită cunoscut [59, p. 19]. De asemenea, este adusă ca exemplu și opinia lui M. Hollis și S. Smith, conform cărora în știința relațiilor internaționale explicarea se referă la cauze ce sunt presupuse a fi „externe” actorilor ai căror comportament urmează a fi explicat, pe când înțelegerea este considerată a fi legată de înțeles, care nu este inteligibil decât „în interior” [59, p. 20]. Abordarea realistă a permis autorului să efectueze delimitarea dintre extern și intern al fenomenului studiat. În același timp, în studierea problematicii și-a adus contribuția și liberalismul interguvernamental, în condițiile în care acesta explică negocierile de aderare la UE ca o ajustare asimetrică a statelor aderente [244, p. 76].

Respectiv, în vederea examinării ipotezei formulate în primul compartiment al tezei, în lucrare este folosit un complex de metode generale, particulare, politologice și ale teoriei relațiilor internaționale, care în ansamblul lor oferă studiului o semnificație teoretică și un caracter comprehensiv.

Pentru analiza dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană, menționăm necesitatea de a aplica *metodele general-logice*, adică de maximă generalitate sub aspectul folosirii lor, considerate a fi și metode filosofice [119, p. 167]. Printre acestea evidențiam *metoda dialectică*, privită concomitent ca metodă, dar și ca știință, și artă [119, p. 186]. Aportul acesteia se observă îndeosebi în ceea ce ține de studiul dinamicii, dezvoltării procesului de integrare europeană și a dimensiunilor sale externe și cele interne, caracterul contradictoriu al acestui proces, legile manifestării și logica procesului de integrare și a dimensiunilor sale externe și cele interne, factorii, premisele, cauzele, condiționalitățile, finalitățile procesului de integrare. *Metodele inductivă și deductivă*, ca metode corelative, au facilitat procesul de generalizare a faptelor și deducerii principalelor concluzii, având în vedere că în timp ce deducția pornește de la general la particular, inducția pornește de la particular la general [119, p. 180], făcând posibilă formularea unor concepte și teorii, de la care se pot construi enunțuri noi, care apoi sunt confruntate, pentru verificare, cu faptele. Astfel, a fost posibilă delimitarea conceptuală a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană și verificarea aplicării acestora în practică. Pornind de la *metoda analitică*, care constă în a analiza orice concept utilizat, descompunându-l până la elementele primare ce-și găsesc echivalent în experiență [119, p. 181], a fost posibilă identificarea aspectelor teoretico-definitorii ale integrării europene și conceptualizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul dat, precum și identificarea structurii și corelațiilor acestora. Aportul *metodei structural-funcțională*, de asemenea, este unul esențial, având în vedere că este utilizată în știința contemporană mai ales la

cercetarea fenomenelor complexe, cum a fost arătat că este și fenomenul integrării europene. Metoda este îmbinată cu utilizarea principiului complementarității și conține trei aspecte ale analizei structural-funcționale și sistemice, respectiv: analiza structurală, analiza sistemică și analiza funcțională - toate utilizate pe larg în cercetările diferitor aspecte ale integrării europene. Astfel, în lucrarea de față, metoda respectivă a rezultat în cercetarea de ansamblu a integrării europene prin analiza structural-sistemică a relațiilor dintre Uniunea Europeană și statele cu aspirații europene, examinând funcțiile actorilor în totalitate și în parte ca formatori ai dimensiunilor integrării europene. *Metoda instituțională* a permis identificarea instituțiilor comunitare și a celor din Republica Moldova care participă la realizarea procesului de integrare europeană și a dimensiunilor sale.

Totodată, având în vedere că procesul de integrare europeană și dimensiunile sale externe și interne sunt analizate din perspectiva relațiilor internaționale și studiilor europene, în realizarea cercetării s-a apelat la specificul teoriei relațiilor internaționale în aplicarea abordării politologice, care recomandă utilizarea anumitor metode de cercetare politică generale (cum ar fi observația, comparația etc.) și particulare (invent-analiza, metodele sociologice etc.) - metode folosite mai cu seamă în realizarea aspectelor teoretico-aplicative și practice ale studiului. De fapt, cum menționează V. Țapoc, distincția dintre metodele generale, cele particulare și cele speciale este cât se poate de relativă, deoarece relative sunt înseși sferele de utilizare a acestora. Ceea ce într-un context al cercetării se prezintă ca specific, luat într-un alt aspect mai restrâns, sărac și extrapolat asupra unui domeniu mai larg se va manifesta ca general [119, p. 201].

În această ordine de idei, strategia cercetării, utilizată în lucrarea de față, s-a axat pe câteva etape. Prima etapă a constat în identificarea și analiza istoriografică și teoretico-conceptuală a cercetărilor efectuate pe marginea procesului integrării europene, formelor de integrare europeană, conceptualizării dimensiunilor integrării europene. După aceasta a urmat analiza praxiologică a realizării integrării europene de către statele membre ale Uniunii Europene, cât și a celor candidate și potențiale candidate, în vederea identificării măsurilor interne de pregătire a statelor pentru statutul de membru al Uniunii Europene, cât și a impactului condiționalității comunitare asupra acestui proces. În fine, a fost realizat studiul manifestării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova pe baza interpretării datelor obținute prin intermediul observației, analizei sistemice, cât și al implementării procedeele de investigație științifică, încheiat cu elaborarea anumitor concluzii și recomandări practice.

În corespundere cu cele menționate, la prima etapă este utilizată preponderent *metoda istoriografică*, datorită căreia s-a realizat un studiu amplu al reflecțiilor asupra integrării

europene și problemelor vizate, prin intermediul monografiilor, studiilor analitice, articolelor, rapoartelor etc., pentru înțelegerea esenței fenomenului abordat, formularea scopului și obiectivelor cercetării și crearea propriei viziuni. Lucrările cercetătorilor notorii, cum sunt I. Gh. Bărbulescu, M. Cini, H. Grabbe, P. J. Kubicek, A. Marga, J. P. Olsen, F. Schimmelfennig, U. Sedelmeier etc., au contribuit la elucidarea și conceptualizarea complexă a fenomenului studiat. La rândul său, cercetările efectuate pe marginea practicii europene a statelor membre și a statelor candidate ale autorilor J. Borkowski, H. Hololei, L. M. Hodak, N. Nugent, M. Sidoruk, Gr. Vasilescu, R. Vilpišauskas etc. au contribuit ulterior la realizarea capitolului II al lucrării. O varietate largă de studii analitice oferite de autorii autohtoni, printre care îi evidențiem pe V. Bucătaru, S. Bușcăneanu, Gh. Căldare, A. Colațchi, I. Groza, A. Gudîm, V. Juc, A. Kraijdan, E. Prohnițchi, C. Solomon, Gr. Vasilescu etc., au stat la baza demersului, analizei, concluziilor tratate în capitolul III al tezei.

Metoda istoriografică a fost combinată cu *metodele analizei de situație*, care presupune folosirea unui ansamblu de metode și proceduri cu caracter interdisciplinar necesare pentru acumularea și sistematizarea inițială a datelor [145, p. 50]. Printre acestea menționăm *metoda studierii documentelor*. Documentele oficiale accesibile în publicațiile sau pe paginile web ale instituțiilor statale prezintă o sursă importantă de date, pe lângă monografiile și studii analitice, deoarece oferă posibilitatea analizei principalelor decizii și evoluții în procesul integrării europene atât la nivel extern, cât și la nivel intern. Aici se înscrie studierea declarațiilor, legilor adoptate, precum și a rapoartelor și comunicărilor instituțiilor Uniunii Europene, cum ar fi, spre exemplu, Comisia Europeană, cât și ale instituțiilor statale și non-statale naționale.

Metoda istorică a fost folosită în cercetarea aspectelor istoriografice ale integrării europene, dar și în vederea elucidării momentelor-cheie în evoluția procesului de integrare europeană a statelor studiate, precum și analiza factorilor care au determinat desfășurarea evenimentelor în succesiunea lor, pe când *metoda descriptivă* a fost utilizată pentru a cerceta succesiv principalele evenimente ce țin de avansarea statelor pe calea integrării europene, precum și pentru a demonstra continuitatea și rolul dimensiunilor externe și interne în procesul de integrare europeană. *Analiza contextuală* a permis evaluarea situației și determinarea efectului procesului de integrare europeană ca factor explicativ al schimbărilor la nivel intern într-un stat cu aspirații europene.

În studierea practicii europene de realizare a integrării europene și a dimensiunilor sale un rol aparte îi revine metodei utilizate de teoriile funcționaliste, caracteristică analizei desfășurării și înfăptuirii procesului dat prin prisma abordării științifice respective. Aceasta explică și procedura avansării statelor în procesul de integrare europeană a lor, pas cu pas, prin cedarea

graduală a suveranității sale către o înaltă autoritate. De altfel, este ireal faptul fuziunii imediate a statelor în cadrul comunității europene. Prin urmare, efectul spill-over promovat de neofuncționaliști, în acest context, își face prezența și în cazul statelor în curs de aderare, întrucât produce efecte în lanț, având în vedere că integrarea dintr-un domeniu creează presiuni și premise pentru producerea integrării și în alte sfere. Astfel, experiența practicii europene a demonstrat fenomenul integrării graduale, în baza realizării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană în cadrul structurilor europene înainte de producerea propriu-zisă a momentului de aderare la UE.

Utilizarea *metodei comparației* a permis delimitarea specificului dezvoltării procesului de integrare europeană a statelor deja membre ale Uniunii Europene și a celor candidate, cât și a statelor cu aspirații europene, cum este Republica Moldova, și respectiv determinarea similitudinilor și deosebirilor în evoluția și aplicarea în practică a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a statelor respective. Mai mult ca atât, metoda dată a contribuit la evidențierea rolului Uniunii Europene în transformarea și modernizarea statelor aplicante, inclusiv și în cazul Republicii Moldova. După cum notează cercetătorul rus P. A. Țigankov, comparația permite obținerea unor concluzii științifice semnificative, având în vedere că principalul avantaj al acestei metode rezidă în focusarea pe aspectul comun în cadrul unei situații [145, p. 53]. În așa mod, cum este evidențiat în compartimentul II al lucrării de față, o caracteristică comună în practica europeană a statelor studiate constă în a avea mecanisme instituționale naționale create în vederea pregătirii acestora pentru integrarea și aderarea la UE, cum sunt *Oficiul de Integrare Europeană*, restructurat ulterior în *Secretariatul Uniunii Europene* în cazul Estoniei, *Consiliul pentru Integrare Europeană* și *Biroul pentru Integrare Europeană* în cazul Letoniei, *Comitetul pentru integrare europeană* în Polonia, *Ministerul de Integrare Europeană* al României, *Comitetul de lucru pentru integrare europeană* în cazul Fostei Republici Iugoslave Macedonia, *Consiliul pentru integrare europeană* al Serbiei sau *Oficiul pentru Integrare Europeană* al Croației. O altă trăsătură ar fi existența unor planuri sau programe, strategii naționale îndreptate spre implementarea aquis-ului comunitar și respectiv a condițiilor UE. În același timp, e caracteristic faptul că puține dintre acestea au elaborat strategii proprii de realizare a dezideratului european. În acest context, Polonia este considerată a fi un stat model, deoarece a dispus de propria *Strategie Națională de Integrare (Narodowa Strategia Integracji)* în vederea pregătirii interne a țării pentru statutul de membru al Uniunii Europene. Totodată, trebuie subliniat faptul schimbării abordării UE față de statele candidate, cum este, de exemplu, apariția unor condiții suplimentare în cazul statelor din Balcanii de Vest sau oferirea alternativei integrării europene a Republicii Moldova prin intermediul Parteneriatului Estic.

În aceeași ordine de idei se include o altă metodă general-științifică specifică relațiilor internaționale, cum ar fi *observația*, prin intermediul căreia a fost posibilă înțelegerea transformărilor de ordin politico-economic și social pe care le produce, pe dimensiunile interne, adaptarea unui stat, fie încadrat în procesul de integrare europeană, fie cu aspirații europene, la standardele europene, pornind de la stabilirea actorilor, problemelor, regulilor și continuând cu identificarea momentelor-cotitură. În plus, observarea activităților contemporane ale actorilor implicați în procesul de integrare europeană a asigurat autorul cu datele necesare pentru analiza interdependenței dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană în studiul cazului Republicii Moldova.

Având în vedere că UE prezintă la etapa actuală o uniune de state europene cu viziuni comune asupra strategiilor de dezvoltare, cooperare și extindere, analiza procesului de integrare europeană și a dimensiunilor sale nu ar fi completă fără *abordarea sistemică* a fenomenului dat. Aceasta reprezintă una din metodele științifice contemporane prin care poate fi determinat gradul de organizare și mecanismele de funcționare a obiectelor complexe, cum este în cazul nostru UE. Mai mult ca atât, orice totalitate de elemente care se află în raporturi și conexiuni reciproce și care formează un anumit înreg constituie un sistem [12, p. 45]. Astfel, notează N. Beregoi, structura sistemului influențează comportamentul elementelor și determină modificări calitative ale acestora. Comportamentele statelor UE sunt influențate de o serie de norme europene comune prestabilite în interacțiune cu alte state din exteriorul UE. Modificările calitative ce au avut loc la nivelul elementelor au fost denumite standarde europene, care semnifică setul de norme, reguli și rezultate calitative [12, p. 47].

Respectiv, interacțiunea dintre UE și statele care optează pentru statutul de stat membru al acesteia este percepută anume din perspectiva sistemică. În afară de aceasta, *abordarea sistemică* a constituit o modalitate de studiu al fenomenului supus cercetării în complexitate, supunând analizei, după posibilitate, toate fațetele problematicei și concentrându-se pe interacțiunile dintre părțile componente ale subiectului abordat.

La fundamentarea tezei s-a apelat și la metode particulare sau speciale. În primul rând, ne referim la *metodele sociologice*, care cu siguranță au completat cercetarea oferind date concrete, verificabile în vederea elaborării unor explicații științifice ale fenomenelor și proceselor studiate. Acestea au jucat un rol esențial în analiza datelor oferite de diferite poluri de opinie publică, cum ar fi Barometrul de Opinie Publică.

Aici se înscrie și *monitorizarea* abordării problematicei integrării europene pe site-urile oficiale și non-guvernamentale din Republica Moldova, care a oferit baza aplicării ulterioare a metodelor gen invent-analiza și analiza documentelor. În acest sens au fost identificate un număr

de site-uri din Republica Moldova (Anexa 3) în baza cărora a fost posibilă cercetarea nivelului de reflectare și relevanță al subiectelor legate de integrarea europeană a țării.

În lista site-urilor date se înscriu paginile web ale Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, ale Guvernului Republicii Moldova și, respectiv, *pagina informațională despre integrare europeană* a Guvernului Republicii Moldova care poate fi accesată pe adresa <http://gov.md/europa/>. Acestea reflectă poziția oficială a autorităților față de realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a țării și oferă accesul la documentele oficiale semnate cu UE, comunicatele de presă ale evenimentelor recente din evoluția relațiilor moldo-comunitare. Se poate afirma că subiectul integrării europene este poziționat în rândul subiectelor prioritare, cum ar fi politica externă și dezvoltarea economică a statului, deși deseori postările se limitează la date generale de ordin pur informativ despre evoluția relațiilor moldo-comunitare și realizările pe dimensiunile interne în procesul de integrare europeană a țării. Totodată menționăm că pe paginile web oficiale ale Guvernului Republicii Moldova sunt oglindite mai cu seamă succesele înregistrate pe dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană, decât eșecurile, neajunsurile, problemele existente etc.

Urmează paginile și portalurile web din cadrul societății civile. Aceste resurse oferă un spectru larg de materiale. Cele mai multe postări reflectă documentele semnate între Republica Moldova și UE, după care urmează studiile analitice privind succesele, evoluțiile și provocările procesului de integrare europeană a Republicii Moldova. Deseori pot fi întâlnite și rubrici dedicate comentariilor sau discursurilor publice pe tema integrării europene a Republicii Moldova. Ultimele aparțin, de regulă, reprezentanților structurilor UE și ai Guvernului Republicii Moldova. În cadrul studiilor societății civile nu lipsește critica constructivă privind realizarea în practică a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova.

Printre portalurile dedicate subiectului integrării europene menționăm portalul *Moldova Europeană* (www.infoeuropa.md) și portalul neguvernamental www.europa.md, care reprezintă, în viziunea autorului, niște depozite destul de bune în care se pot găsi atât documente oficiale, acte legislative, rapoarte, trimiteri directe la sursele oficiale ale autorităților moldovenești, cât și la structurile europene, dar și diverse studii. De asemenea, prezintă un interes considerabil și studiile oferite de organizațiile non-guvernamentale, cum sunt Asociația pentru Politică Externă (www.ape.md), IDIS „Viitorul” (www.viitorul.org), Asociația pentru Democrație Participativă (www.e-democracy.md), Centrul Analitic Independent Expert-Grup (<http://www.expert-grup.org>) și Institutul de Politici și Reforme Europene (www.ipre.md).

Monitorizarea dată a arătat că sunt abordate ambele dimensiuni în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, uneori însă prioritate se acordă dimensiunilor externe. De asemenea, monitorizarea site-urilor a permis și reflectarea asupra gradului de informare a populației Republicii Moldova, care, în opinia autorului, totuși continuă a fi insuficientă, în condițiile în care accesul la resursele electronice îl au primordial grupurile constituite din tineri și intelectuali.

În această ordine de idei, fiind studiate site-urile, dar și presa periodică și declarațiile oficialilor responsabili de realizarea procesului de integrare europeană, a fost utilizată metoda *invent - analiza*, care, fără a apela la cartonarea cognitivă și matricele matematice, a contribuit mult în analiza evenimentelor (cine, ce, despre cine, când, cum, pentru ce?), totodată și perceperea în ce mod autoritățile statului apreciază realizarea sarcinilor trasate la nivel intern sau realizarea celor parvenite din partea structurilor europene.

O dimensiune importantă a cercetării efectuate este reflectată prin aplicarea metodei interviului. Pentru a ajunge la un rezultat empiric a fost necesar de a examina practica manifestării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. Interviuul este un procedeu de investigație științifică ce reprezintă „un dialog a cărui finalitate este adunarea de informații legate de o temă determinată” [71, p. 205]. În timpul interviului, persoana interviuată produce un discurs unde arată semnificația pe care o acordă practicilor sale, percepția pe care o are asupra temei abordate, precum și interpretarea unei reprezentări pe care și-a făcut-o despre subiectul pus în discuție [71, p. 205]. Respectiv, s-a apelat la interviu, deoarece această metodă de cercetare prezintă în sine o conversație-interacțiune, ce oferă autorului posibilitatea de a obține informații suplimentare importante pentru găsirea răspunsurilor în cadrul problematicii abordate.

În cazul interviurilor individuale (cum este cazul nostru), acestea se clasifică în interviuri structurate, semistructurate și nestructurate. În prima categorie, toți intervievații răspund exact la aceleași întrebări, puse în aceeași ordine. Este o metodă de cercetare cantitativă orientată spre o analiză statistică. În interviul semistructurat sunt precizate întrebările cele mai importante și cercetătorul poate pune întrebări adiționale reieșind din răspunsul interviuului, ceea ce permite să se pună accent doar pe tema care necesită a fi discutată. În fine, în cazul interviului nestructurat sunt folosite variate întrebări pentru diferite persoane [69, p. 55]. De asemenea, interviurile pot fi cu întrebări închise și întrebări deschise. Ambele constau într-o listă de întrebări ce urmează a fi discutate în cadrul interviului. În ceea ce privește interviul cu întrebări închise, gradul de libertate al subiectului în elaborarea răspunsului este redus, variantele de răspuns fiind limitate. În cazul interviului cu întrebări deschise, acesta lasă subiecților libertatea

deplină de exprimare a răspunsurilor, ceea ce permite culegerea informației variate despre tema cercetată [70, p. 71].

În cercetarea de față s-a recurs la interviul semistrukturat, direct, calitativ în profunzime și cu întrebări deschise (Anexa 4). Această alegere este justificată de considerentul că autorul a căutat să identifice manifestarea dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova și a nivelului de interacțiune a acestora cu dimensiunile externe, respectiv prin intermediul unei liste de întrebări. Întrebările au fost adresate în momentul întâlnirii cu cel interviuat, dându-se impresia că asemenea întrebări ar fi fost concepute chiar în momentul respectiv. În realitate, interviuatorul a avut stabilite din timp întrebările pe care urma să le adreseze, dar maniera în care le-a formulat a dat impresia de spontaneitate.

Desfășurarea interviului de cercetare realizat presupune parcurgerea unor etape. Astfel, în primul rând a fost formulat scopul cercetării și stabilite obiectivele avute în vedere spre a fi atinse. În al doilea rând, a fost pregătită lista de întrebări, ulterior adresate subiecților selectați. În al treilea rând, au fost selectați subiecții pentru interviu, reieșind din gradul de implicare și relevanță a acestora pentru scopul cercetării. Respectiv, preferință s-a acordat funcționarilor publici, reprezentanți ai structurilor în domeniul integrării europene din cadrul ministerelor Republicii Moldova. Printre acestea prioritate a fost acordată *Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova*, ca principal exponent și realizator al obiectivului de integrare europeană, mai ales în ceea ce privește politica externă a Republicii Moldova; *Ministerului Finanțelor*, datorită aportului său în promovarea negocierilor în ceea ce privește integrarea graduală economică pe piața UE; *Ministerului Justiției*, dat fiind faptul că implementarea aquis-ului comunitar presupune armonizarea legislației naționale cu cea europeană; *Ministerului Tehnologiei Informației și Comunicațiilor*, având în vedere faptul importanței acestui sector în realizarea obiectivelor și sarcinilor atât interne, cât și externe ale procesului de integrare a țării, și *Ministerului Tineretului și Sportului*.

În etapa următoare s-a stabilit legătura cu subiecții și s-a obținut acceptarea din partea acestora a participării la interviu, prezentându-le și explicându-le scopul și obiectivele cercetării. Următorul pas a constat în întâlnirea cu subiecții și interviuarea propriu-zisă. În fine, în urma obținerii răspunsurilor la întrebările oferite a fost posibilă transcrierea și analiza datelor obținute, identificarea unor generalități, trasarea concluziilor și deducerea recomandărilor pe marginea subiectului abordat. Prin urmare, datele empirice obținute au contribuit la verificarea și confirmarea ipotezei existenței dimensiunilor externe și a celor interne și corelării acestora în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova (Anexa 5).

Rezultatele dobândite prin intermediul interviului sunt reflectate în compartimentul III al lucrării. Modalitatea de interpretare a datelor s-a realizat prin metoda de analiză de conținut a răspunsurilor obținute. Acest lucru a permis structurarea imaginii pe care o dețin reprezentanții ministerelor de resort ale Republicii Moldova asupra nivelului realizării procesului de integrare al țării, identificarea aspectelor interne ale acestui proces, precum și a caracteristicilor și dificultăților procesului dat la nivel general și particular. De asemenea, a fost posibilă delimitarea locului și rolului instituțiilor de stat în realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a țării.

Având în vedere că în ultimul compartiment al tezei se evaluează dimensiunile externe și cele interne în politica și practica integrării europene a Republicii Moldova, pentru aprecierea gradului de apropiere a țării de Uniunea Europeană au fost identificați un șir de indicatori cantitativi și criterii calitative. Astfel, printre *indicatorii cantitativi* menționăm:

- rata realizării Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2014-2016, oferită de către Ministerul Afacerilor Externe și a Integrării Europene al Republicii Moldova, precum și experții IPRE;
- datele privind realizarea DCFTA, dinamica relațiilor comerciale cu UE și asistența financiară acordată Republicii Moldova de către UE;
- rata transunerii în legislația Republicii Moldova din *acquis-ul comunitar* asumat în cadrul Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2014-2016;
- rata susținerii vectorului european al Republicii Moldova de către cetățenii țării în perioada 2010-2016, în baza datelor oferite de Barometrul de Opinie Publică.

Drept *criterii calitative* au servit: a) capacitatea și voința clasei politice de a promova o politică eficientă de integrare; b) pregătirea factorilor de decizie de a realiza dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană; c) capacitatea Republicii Moldova de a implementa condiționalitatea UE; d) nivelul de informare și formare europeană a cetățenilor Republicii Moldova privind integrarea europeană. Analiza acestora a permis estimarea pregătirii țării pentru realizarea obiectivului de integrare europeană.

Un rol esențial în cercetare l-a jucat *metoda de prognozare*. Aceasta a contribuit la evidențierea anumitor evoluții pe termen scurt și mediu al problematicii studiate. În opinia autorului, acest studiu nu aspiră să ofere scenarii de obținere a statutului de membru al UE de către Republica Moldova, ci are ca scop să clarifice, să sistematizeze și să stabilească, în baza analizei științifice, modul în care se manifestă dimensiunile externe și cele interne în procesul de

integrare europeană a țării și, ca rezultat al acestei analize, să elaboreze anumite concluzii și recomandări menite să contribuie la eficientizarea funcționării acestora.

Abordările metodologice utilizate, bazate pe un fundament al obiectivității, au condus la efectuarea unei cercetări științifice multiaspectuale, verificând ipoteza înaintată. Se poate constata că procesul de integrare europeană a statelor care sunt orientate spre obținerea statutului de stat membru al UE este supus transformărilor interne sub impactul acțiunilor promovate la nivel extern, precum și al inițiativelor parvenite din partea UE. Datele empirice au demonstrat acest lucru, deși câteodată este deficil de delimitat hotarul dimensiunilor interne față de cele externe, îndeseobi atunci când ultimele prevalează.

Prin urmare, *problema științifică importantă soluționată* constă în determinarea și conceptualizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană, ceea ce a condus la argumentarea interdependenței dimensiunilor respective în vederea stabilirii impactului și rolului acestora în realizarea vectorului european al Republicii Moldova.

Direcțiile de soluționare a problemelor înaintate spre cercetare se exprimă prin:

1. vor fi definite dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană prin cercetarea sferelor de funcționare a acestora, stabilirea felului în care interacționează și evaluarea impactului reciproc;
2. va fi supus analizei modul de realizare a dimensiunilor externe și a celor interne în practica europeană prin cercetarea experienței statelor din Europa Centrală și de Est și a celor din Balcanii de Vest cu evidențierea unor repere pentru Republica Moldova;
3. va fi apreciat nivelul de realizare a dimensiunilor respective în cazul Republicii Moldova prin analiza felului în care acestea au evoluat și se manifestă și evaluarea procesului de apropiere a Republicii Moldova de UE în baza indicatorilor cantitativi și a criteriilor calitative utilizate în cercetare.

2.2. Experiența statelor membre ale Uniunii Europene din Europa Centrală și de Est în realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană

Practica avansată europeană a integrării europene permite de a studia detaliat manifestarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul dat. Având în vedere că atât condiționalitatea Uniunii Europene, cât și eforturile întreprinse la nivel național cu scopul de a obține statutul de stat membru se evidențiază mai pronunțat în cazul integrării europene a statelor din Europa Centrală și de Est, considerăm că este necesar de a studia experiența unor state din regiunea mai

apropiată de Republica Moldova în contextul dat, și anume cea a Țărilor Baltice, a Poloniei și a României.

Anul 1989 a devenit punctul de pornire pentru reconstrucția relațiilor dintre Europa de Vest și cea de Est. Unul dintre rezultatele imediate ale sfârșitului războiului rece s-a manifestat prin convergența celor două părți ale continentului european la valorile, regulile și structurile politico-economice comune. Ca urmare a acestor evenimente a avut loc cel de-al cincelea și cel mai vast val de extindere a Uniunii Europene. Astfel, primele Acorduri Europene au fost semnate cu Polonia și Ungaria în anul 1991. Republica Cehă, Slovacia, România și Bulgaria le-au semnat în anul 1993, iar Țările Baltice în anul 1995.

Negocierile cu țările care au aderat la Uniunea Europeană la 1 mai 2004 au fost dificile, consideră T. I. Băjenescu și M. I. Băzu, deoarece țările respective aveau o creștere economică susținută; standarde de mediu permissive; un cost mai scăzut al forței de muncă; exportul se concentra în câteva sectoare sensibile și apăreau drept competitori economici redutabili [8]. Drept rezultat, pentru pregătirea statelor din Europa Centrală și de Est în vederea integrării europene Uniunea Europeană a stabilit unele mecanisme de pre-aderare. Printre acestea se evidențiază, în primul rând, asistența financiară și tehnică. Primii beneficiari ai programului de asistență PHARE au fost Polonia și Ungaria, deoarece aceste state au inițiat cel mai rapid programele de democratizare și liberalizare – condiții-cheie ale comunității europene și până la adoptarea criteriilor de la Copenhaga. Programul dat era orientat spre dezvoltarea infrastructurii, promovarea coeziunii sociale și economice, investirea în cooperarea regională și, după Consiliul de la Madrid din anul 1995, spre dezvoltarea sistemelor administrative [171, p.44]. Alte programe au fost ISPA și SAPARD. După cum explică V. Umanet, programul ISPA, fiind complementar programului PHARE, a fost lansat în 1999, având, inițial, menirea de a sprijini financiar implementarea proiectelor în domenii prioritare legate de protecția mediului și infrastructură (transport în mod special) din cele 10 țări candidate la aderare, pentru perioada 2000-2006 [121, p. 7]. Programul SAPARD, lansat în același an, avea menirea de a ajuta țările candidate la aderare să depășească problemele legate de ajustarea structurală în domeniul agriculturii și în sectoarele rurale, precum și în implementarea acquis-ului comunitar privind politica comună în agricultură și legislația corespunzătoare [121, p. 7].

În al doilea rând, este vorba de Acordurile (Asocierile) Europene, care permit integrarea graduală a statelor aplicante în Uniunea Europeană prin crearea zonei de comerț liber, liberalizarea activității economice, asistența tehnică și legală, participarea în unele programe europene și dialogul politic. Către anul 1998, Acorduri Europene au fost încheiate cu toate statele aplicante, oferindu-le astfel perspectiva de aderare. Urmează rapoartele regulate asupra

progresului înregistrat de aplicanți și parteneriatele de aderare. Ultimele formează cadrul necesar pentru activitatea caracteristică perioadei de tranziție până la obținerea statutului de stat membru al Uniunii Europene [171, p. 44, 45]. De asemenea, Uniunea Europeană, spre deosebire de extinderile precedente, a pus accent pe îndeplinirea de către statele candidate a întregului aquis comunitar înainte de aderare, precum și pe capacitățile instituționale naționale de implementare a aquis-ului adoptat [43, p. 325]. Subliniem aici că pe dimensiunile externe în procesul de integrare europeană a statelor date un rol esențial l-a jucat și competitivitatea între acestea în vederea obținerii avizelor pozitive din partea UE. Respectiv, am putea afirma că avansarea mai accelerată în apropierea de statutul de stat membru al UE a unor state care erau incluse, în acest sens, în grupul frunțașilor, juca rolul „zăhărelului” și, la rândul său, statutul de a fi în grupul celor care rămâneau în urmă cu îndeplinirea cerințelor înaintate putea fi considerat drept o pedeapsă (ca și în cazul aprecierilor acordate Republicii Moldova în cadrul Parteneriatului Estic).

În același timp, realizarea cu succes a procesului de integrare europeană a statelor candidate în mod indiscutabil a fost posibil datorită faptului că acestea și-au formulat clar obiectivele și prioritățile, integrarea europeană devenind însăși o prioritate majoră. Această abordare este caracteristică tuturor statelor din Europa Centrală și de Est.

Astfel, odată cu obținerea independenței, Țările Baltice și-au declarat clar orientarea către Occident, considerând acest pas drept o reîntoarcere la arealul din care au fost excluse. Întoarcerea în Europa era preconizată prin distanțarea de la Federația Rusă și întărirea pozițiilor sale în Europa. Ca rezultat, integrarea în structurile euroatlantice și Uniunea Europeană a devenit obiectivul major al politicii externe a acestor state. Potrivit cercetătoarei ucrainene M. Sidoruk, procesul de integrare europeană a Țărilor Baltice poate fi structurat în trei etape. Prima etapă cuprinde anii 1991-1995, de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre Țările Baltice și Uniunea Europeană și până la semnarea Acordului de Asociere la structurile europene. În această perioadă Țările Baltice sunt incluse în orbita politicii economice a Uniunii Europene. A doua etapă cuprinde anii 1995-1997 pentru Estonia și anii 1995-1999 pentru Letonia și Lituania. Această diferențiere se datorează faptului că Estonia a fost inclusă în primul val al extinderii UE din 2004 și negocierile de aderare la UE cu această țară au fost inițiate în 1997. Ultima etapă sunt anii 2003-2004, când a fost semnat Acordul de Aderare al Țărilor Baltice la UE și cu un an mai târziu a avut loc aderarea propriu-zisă [142, p. 99-102].

Totuși, deși Țările Baltice erau similare în ceea ce privește mărimea teritoriului, trecutul istoric, obiectivele politice și politica Uniunii Europene față de ele, cele trei state au ales diferite căi de tranziție și reforme [245, p. 4]. Respectiv, cu toate că aveau un scop comun - pregătirea

pentru obținerea statutului de stat membru al Uniunii Europene, însuși procesul de integrare europeană a decurs în mod individual pentru fiecare stat în parte.

Astfel, potrivit lui V. Nakrosis, Lituania a fost slab pregătită pentru a se încadra în comunitatea europeană în perioada de pre-aderare. La nivel intern, în Lituania procesul de reforme se desfășura foarte lent și complicat din cauza că mediul instituțional nu era pregătit de a înlocui politicile vechi și cadrul instituțional cu practici noi. În lipsa unei ghidări eficiente în domeniul reformelor interne, un rol esențial în transformările politicilor interne l-a jucat influența externă. Uniunea Europeană a influențat direct dinamica și formele transformărilor politicilor interne și a celor instituționale, stabilind agenda de lucru al guvernului lituanian. Instrumentele folosite erau criteriile de la Copenhaga, prioritățile de termen scurt și mediu ale Parteneriatului de Aderare, rapoartele regulate, precum și opiniile Comisiei. Mai târziu, negocierile de aderare au devenit un alt instrument important în stabilirea agendei de lucru în domeniul pregătirii țării pentru integrarea europeană [208, p. 7].

Anume, ca urmare a Opiniei Comisiei Europene, în anul 1997 guvernul lituanian a adoptat un Plan de Acțiuni în vederea pregătirii țării pentru Parteneriatul de Aderare [208, p. 9]. Aceasta pentru că Comisia Europeană în opiniile sale din anii 1997 și 1998 a subliniat că, deși Lituania a îndeplinit capitolul politic, în țară existau probleme serioase în funcționarea economiei de piață.

Drept urmare, Lituania (de fapt și Letonia) nu a fost inclusă în prima grupă a statelor candidate invitate să inițieze procesul de negocieri. Oficialii lituanieni și opinia publică au interpretat acest lucru drept un semn că Lituania, pregătită pentru negocieri din punct de vedere politic, nu a avansat drept „proiect tehnic.” Cu alte cuvinte, pur și simplu trebuia să se mobilizeze pentru a grăbi armonizarea legislativă și îndeplinirea aquis-ului. Astfel, din acest moment a început adevărata europenizare a Lituaniei, adaptarea acesteia la standardele europene într-o formă accelerată. Drept urmare a acestei interpretări a fost adoptat *Planul Național pentru adoptarea aquis-ului comunitar*, salutat și de către Comitetul de Asociere, una din instituțiile comune Lituania-Uniunea Europeană creată pentru dezvoltarea dialogului între părți [241, p. 52].

Lituania întotdeauna se vedea printre fruntașii realizării cerințelor Uniunii Europene. Pentru a înregistra progrese în această direcție, Lituania s-a focusat și în continuare pe pregătirea internă a țării în conformitate cu cerințele externe. Printre acțiunile în acest sens pot fi numite *Strategia Națională de pregătire a funcționarilor publici pentru statutul de membru al Uniunii Europene* și crearea în anul 2000 a unui șir întreg de *Comisii de armonizare legislativă* [202, p. 76]. În general, Lituania, în conformitate cu criteriile de la Copenhaga, a desfășurat un proces amplu de reforme menite să elimine corupția, să restructureze instituțiile legale, să reformeze administrația publică.

După cum menționează Gr. Vasilescu, Lituania și-a formulat clar și obiectivele, determinând clar trei priorități principale, de rezolvarea cărora depindea în cea mai mare măsură toate celelalte probleme de dezvoltare a țării în contextul apropierii de standardele europene. Acestea au fost [128, p. 57]:

1. Agricultură, avându-se în vedere locul și rolul pe care aceasta o ocupă în structura economică a țării, cât și importanța deosebită pe care o avea în soluționarea altor probleme.
2. Energetica, dat fiind faptul că se cerea în mod stringent închiderea stației atomoelectrice, care era de tipul celei de la Cernobîl, și de soluționat problema asigurării energetice alternative.
3. Asigurarea controlului asupra tranzitului spre regiunea rusă Kaliningrad, care trecea pe teritoriul țării.

Toate eforturile Comitetului European creat pe lângă guvernul Lituaniei, a tuturor organelor, a țării în ansamblu au fost direcționate spre soluționarea acestor sarcini, concomitent, în măsura în care apăreau posibilități, resurse, capacități, se rezolvau și alte probleme nu mai puțin importante. Printre atribuțiile comitetului se numărau elaborarea și monitorizarea programelor naționale de adoptare a aquis-ului comunitar, informarea publicului despre evoluția procesului de integrare europeană a țării, dezvoltarea structurilor administrative etc. [202, p. 77].

În același timp, după cum prevede și *Ghidul Strategic al politicii europene a Lituaniei pentru anii 2008 – 2013*, procesul de integrare europeană nu s-a finisat odată cu aderarea sa la Uniunea Europeană, acesta fiind un proces continuu. Scopul acestui Ghid este de a stabili locul și rolul Lituaniei în evoluția Uniunii Europene, de a specifica atribuțiile instituțiilor lituaniene în structurile europene, de a implica societatea civilă într-o măsură mai mare în discuțiile privind Uniunea Europeană, prin intermediul sporirii gradului de transparență a politicii europene statale și de a contribui la pregătirea țării pentru deținerea președinției Uniunii Europene în 2013, prin trasarea priorităților de bază în domeniile cele mai problematice și perfecționarea capacităților administrative [77, p. 170].

În acest context, am putea menționa că Republica Moldova ar trebui să urmeze exemplul Lituaniei în ceea ce privește realizarea eficientă a dimensiunilor interne în procesul său de integrare europeană. Lituania a conștientizat la timp că fără europenizarea și modernizarea țării nu ar fi putut avansa în cursul său european. Un rol important în acest sens a fost critica adusă de către UE privind realizarea tehnică a cerințelor comunitare. Drept rezultat, transformările interne au devenit o sarcină mai mult națională, de interior, decât una înaintată din exterior. Totodată, observăm că Lituania reacționa prompt la critica și recomandările UE, elaborând de sine stătător strategii și planuri naționale de acțiuni pentru lichidarea deficiențelor indicate de structurile europene și identificând, în baza intereselor sale naționale, sarcinile prioritare. La fel și

Republica Moldova ar trebui să realizeze cu rigurozitate pachetul de reforme propus, dar, în același timp, să stabilească corect sarcinile integrării europene și să asigure implementarea în practică a reformelor adoptate în vederea asigurării funcționalității acestora. Cu alte cuvinte, este nevoie de o gândire strategică critică și înfăptuirea unui bun și bine gândit plan de reformare. Experiența lituaniană ne arată clar că integrarea europeană începe acasă. În această ordine de idei se înscrie, conform practicii lituaniene, și pregătirea europeană a funcționarilor publici, dar și a specialiștilor în domeniul studiului integrării europene, pentru a evita lacunele în capacitățile administrative. În acest sens, dezvoltarea Studiilor Europene în Republica Moldova se impune drept o necesitate stringentă.

La rândul său, Estonia a dat dovadă de o bună voință politică, combinată cu formularea la timp a unor sarcini clare și elaborarea mecanismelor, inclusiv instituționale, de realizare a acțiunilor practice de integrare europeană [128, p. 56]. În acest context poate fi menționată crearea în anul 1996 a *Oficiului de Integrare Europeană*, care făcea parte din structura Cancelariei de Stat. Acest Oficiu era instituția coordonator al întregului volum de lucru legat de adoptarea și implementarea aquis-ului comunitar. Deși era în subordinea Comitetului de Miniștri, pe parcursul a șase ani de funcționare s-a transformat mai degrabă într-un centru analitic și planificare strategică [243, p. 22].

Oficiul a funcționat nouă ani de zile cu cinci prim-miniștri și opt guverne diferite, dar cu aceeași prioritate - integrarea europeană. În prezent Oficiul pentru Integrare Europeană este restructurat în Secretariatul Uniunii Europene, tot în cadrul Cancelariei de Stat. Secretariatul Uniunii Europene împreună cu Ministerul Afacerilor Externe coordonează pozițiile Estoniei ca stat membru al Uniunii Europene [182, p. 92, 93]. De asemenea, un rol important l-a jucat *Consiliul Funcționarilor Publici Superiori*, condus de către șeful Oficiului pentru Integrare Europeană și format din reprezentanții ministerelor și Băncii Naționale a Estoniei. Sarcinile Consiliului constau în elaborarea strategiei de integrare, elaborarea agendei și politiciii guvernamentale privind aderarea la Uniunea Europeană. În cadrul Ministerului de Afaceri Externe, pentru dirijarea procesului de integrare europeană predominant la nivel extern, a fost fondat mai întâi Grupul Uniunii Europene (în 1995), pentru coordonarea activității intraministeriale, iar ulterior a fost instituit Departamentul Integrării Europene (în anul 1997), care coordona activitatea MAE și efectua legătura între toate instituțiile responsabile pentru integrarea europeană [243, p. 22, 23].

În opinia lui H. Hololei, mecanismul instituțional intern de coordonare al procesului de integrare europeană a Estoniei este unul dintre cele mai simple și eficiente. Până la momentul aderării acest sistem nu a suferit schimbări esențiale. Respectiv, susține H. Hololei, cu cât mai

puține schimbări suferă sistemul intern de coordonare a procesului de integrare europeană a statului, cu atât mai reușit acesta este – moment și concluzie importantă și pentru Republica Moldova. Pe lângă faptul că sistemul stabilește principiile generale, acesta oferă stabilitate și la nivel intern, și la nivel extern, oferind țării credibilitate în ambele dimensiuni [182, p. 91]. Anume de acest sfat, considerăm, trebuie să se conducă și Republica Moldova. În prezent, ambele dimensiuni în procesul de integrare europeană a țării noastre, după cum a arătat metoda de cercetare prin interviu, sunt primordial efectuate și coordonate de către departamentele pentru integrare europeană ale MAEIE. Uneori însă rolul de frunte a MAEIE poate crea confuzie privind atribuțiile care îi revin în volumul mare de lucru. Prin urmare, sistemul național existent ar trebui îmbunătățit, creând o instituție, care asemenea Oficiului de Integrare Europeană al Estoniei, s-ar dedica întru totul adoptării și implementării aquis-ului comunitar.

Secretul succesului estonian este atribuit, de altfel, și pregătirii unui teren politic nou, prin înlăturarea cadrelor vechi sovietice și înaintarea în guvern a unei generații neinfluențate de experiența anterioară. În pregătirea sa pentru aderare, Estonia, urmărind exemplul Suediei și al Finlandei, la etapa incipientă a creat un grup de lucru guvernamental care a avut drept misiune analiza posibilelor consecințe ale aderării Estoniei la Uniunea Europeană [191, p. 22]. După depunerea cererii de aderare a urmat elaborarea în 1996 a *Planului de Acțiuni guvernamental cu privire la aderarea Estoniei la Uniunea Europeană*, completat ulterior la fiecare șase luni. Planul a fost utilizat drept instrument al ministerelor în vederea îndeplinirii Cărții Albe a Uniunii Europene, care pregătea statele asociate pentru integrarea în piața comunitară. În același timp, acest plan a servit un mijloc de politică externă, eficient demonstrând Bruxelles-ului intenția serioasă a Estoniei de a se integra în Uniunea Europeană [235, p. 27].

Drept rezultat, Estonia a fost unicul stat din Europa Centrală și de Est al cărui Acord European nu prevedea o etapă de tranziție, deoarece Estonia a realizat reformele economice, a înlăturat obstacolele din libera circulație a capitalului, a încheiat acorduri bilaterale de promovare și protecție a investițiilor cu majoritatea statelor membre etc. [214, p. 31].

În anul 1998 Estonia a început negocierile de aderare, ca rezultat al Opiniei Comisiei Europene privind aplicarea Estoniei pentru statutul de membru al Uniunii Europene, în care se spunea că statul are caracteristicile unei democrații cu instituții stabile și economie de piață funcțională, care garantează statul de drept și drepturile omului. Pentru a ajuta Estonia și celelalte state candidate din perioada dată, în procesul negocierilor de aderare Consiliul European a stabilit Parteneriatele de Aderare. În cazul Estoniei, Parteneriatul de Aderare a identificat următoarele priorități: dezvoltarea capacității instituționale și administrative și promovarea unei strategii naționale de pregătire a funcționarilor publici; eficientizarea

managementului sectorului public mai ales în domeniul procesului bugetar, controlului financiar intern, agriculturii și mediului și dirijarea pieței interne. La capitolul agricultură accentul a fost pus pe restructurarea sectorului agroalimentar, măsurile fitosanitare, încurajarea proprietății private, precum și dezvoltarea capacității estoniene de a implementa politica comună agricolă. În fine, prioritate s-a acordat problemelor legate de mediu, în special legate de resursele de apă și deșeuri și continuarea racordării politicii de mediu naționale la standardele europene [159, p. 3].

Totodată, parteneriatul oferit de către Uniunea Europeană stabilea prioritățile generale și de lungă durată. Respectiv, era nevoie de un plan mai detaliat, cu termene și identificarea resurselor pentru realizarea priorităților stabilite. În acest sens, Estonia a adoptat *Programul Național de adoptare al aquis-ului*, o strategie comprehensivă pentru armonizarea directivelor legale ale comunității europene. Însă anume faptul focusării Programului dat asupra armonizării legislative fără a stabili prioritățile strategice în acest proces a fost catalogată drept fiind punctul său slab [159, p. 3]. În anul 2000 Estonia a prezentat varianta revizuită a *Programului Național de adoptare a aquis-ului comunitar*, în care a evidențiat strategia de aderare și măsurile de realizare a priorităților stabilite de către parteneriatul de aderare [221, p. 8].

Cu alte cuvinte, pregătirea internă a statului în cadrul procesului de integrare europeană devine garanția succesului pe plan extern și a obținerii avizului pozitiv al Uniunii Europene. Eforturile Estoniei au condus la finalizarea negocierilor de aderare în anul 2002, semnarea Acordului de Aderare în anul 2003 și obținerea statutului de stat membru al Uniunii Europene în 2004. Procesul de integrare europeană a Estoniei după aderare, datorită pregătirii interne în perioada de pre-aderare, de asemenea a avut rezultate pozitive. Astfel, Estonia a fost primul stat baltic care a devenit parte a zonei euro, începând cu anul 2011.

Din experiența estoniană în realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană, pentru Republica Moldova, pe lângă modul organizării mecanismului instituțional menționat mai sus, subliniem importanța creării unei noi elite politice și crearea premiselor interne necesare în vederea pregătirii țării pentru statutul de stat membru al UE.

În Letonia, ca și în celelalte două state baltice, cursul spre integrarea europeană a fost susținut de către toate forțele politice de la etapa incipientă. Chiar și atunci când, în urma alegerilor parlamentare din anul 1995, au apărut careva dubii în această privință, președintele Letoniei a chemat toate partidele letoniene să semneze o declarație care susținea integrarea europeană a țării [149]. Însă susținerea integrării europene a țării de către guvern și populație nu era îndeajuns. Era nevoie de a unifica activitatea instituțiilor implicate în procesul integrării europene. În acest sens, ca și în cazul Lituaniei, ca răspuns Cărții Albe a Uniunii Europene, a fost adoptat, în anul 1996, *Programul Național pentru Integrare în Uniunea Europeană* a Letoniei,

completat, la fel, la fiecare șase luni [202, p. 78]. Mai târziu, guvernul și parlamentul Letoniei au elaborat *Strategia pentru Integrarea Letoniei în Uniunea Europeană*. Strategia oferea un ghid operațional pentru guvern, ministere și alte instituții implicate în procesul de integrare europeană; facilita elaborarea și implementarea programelor integraționiste în sectoare noi; prevedea racordarea administrației publice la cerințele europene; și determina ca politica fiscală și planificarea bugetară a statului să satisfacă cerințele procesului de integrare europeană a Letoniei în Uniunea Europeană [202, p. 78].

În vederea coordonării activităților legate de procesul de integrare europeană, Letonia a creat *Consiliul pentru Integrare Europeană*, format din miniștri. Acesta se întrunea o dată pe lună pentru a coordona implementarea programului național de integrare în Uniunea Europeană. La rândul său, Ministerul Afacerilor Externe avea responsabilitatea de a dirija politicile Uniunii Europene și a avea în subordinea sa *Biroul pentru Integrare Europeană*. [202, p. 79]. Ultimul a fost oficial reorganizat în anul 2003, iar funcțiile sale au fost transferate noului creat *Birou pentru Afaceri Europene*. În 2004 Biroul dat a trecut sub jurisdicția Ministerului Afacerilor Externe, îndeplinind funcția secretariatului a două organe - Consiliului Funcționarilor Publici la nivel administrativ și al Consiliului pentru integrare europeană la nivel politic [174, p. 89].

După inițierea negocierilor de aderare în anul 1998, observăm aceeași abordare în direcția pregătirii țării pentru aderare la Uniunea Europeană ca și în cazul celorlalte state candidate. Astfel, Letonia adoptă *Programul Național de adoptare a aquis-ului comunitar*, care descrie mai detaliat acțiunile necesare pentru îndeplinirea obiectivelor stabilite în Parteneriatul pentru Aderare [222, p. 6]. În corespundere cu progresul atins în cadrul negocierilor de aderare se schimba și accentul reformelor naționale, planurile naționale fiind reactualizate conform ultimelor evoluții.

După aderare, Letonia a lucrat la capitolul convergenței, în vederea pregătirii sale de a adopta valuta euro. Abia în anul 2013 Comisia Europeană ajunge la concluzia că Letonia este gata să adopte valuta euro în anul 2014. Acest fapt demonstrează clar că integrarea continuă și după aderare. Cu toate acestea, poziția statului după aderare la Uniunea Europeană este considerată în continuare a fi o dimensiune a politicii externe, dirijată primordial de către Ministerul Afacerilor Externe. Experiența Letoniei, de altfel ca și a celorlalte Țări Baltice, indică pentru Republica Moldova necesitatea îndeplinirii complete a tuturor programelor și inițiativelor venite din partea comunității europene, asigurând în același timp susținerea integrării europene a țării de către guvern și populație.

În general, Țările Baltice au optat în cursul european pentru strategia de aderare rapidă, punând accent pe îndeplinirea accelerată a condițiilor înaintate de Uniunea Europeană. În

procesul lor de modernizare, acestea s-au confruntat cu probleme similare, de altfel caracteristice spațiului postsovietic în general și Republicii Moldova în particular. Analizând rapoartele de progres ale Comisiei Europene, se observă accentul pus pe necesitatea reformării sistemului judiciar, combaterea corupției, reformarea politicii fiscale etc. Totuși, un specific pentru Țările Baltice se conturează a fi problemele legate de asigurarea drepturilor minorităților (mai ales celei ruse) și integritatea socială. În acest context, mai pronunțat se evidențiază influența Uniunii Europene asupra schimbărilor interne din statele candidate. Astfel, adoptarea criteriilor de la Copenhaga într-un mod dramatic au afectat Estonia și Letonia la capitolul minorități. Estonia s-a dovedit a fi mai rapidă în alinierea la noile cerințe de aderare decât Letonia. Totuși, către anul 1997 Letonia a realizat că unica modalitate de a obține statutul de membru al UE este de a reduce strictețea legilor sale legate de cetățenie [236, p. 14]. Drept rezultat, atât Estonia, cât și Letonia au lucrat minuțios pentru a adopta și implementa legi favorabile minorităților de pe teritoriul lor și care ar satisface atât UE, cât și Federația Rusă. Aceste acțiuni au avut succes, având în vedere obținerea statutului de țări candidate în anul 2001. Acest caz ilustrează elocvent cum Uniunea Europeană, într-un mod efektiv, folosește strategia aderării pentru a influența statele de a adopta normele comunitare. De sine stătător, nici Estonia, nici Letonia nu ar fi întreprins nimic în vederea apărării drepturilor populației minoritare. Totodată, acest factor exterior a avut influență pozitivă pentru că UE a acordat destul timp Țărilor Baltice pentru realizarea cerințelor sale la nivel intern [236, p. 14]. În această ordine de idei, menționăm că și pentru Republica Moldova este important subiectul minorităților etnice în vederea asigurării integrării europene a țării.

În ceea ce privește Polonia, aceasta poate fi privită ca un caz special din cadrul procesului de extindere estică a Uniunii Europene, având în vedere contextul istoric și cel geostrategic. Polonia era considerată ca o zonă tampon între Europa și URSS și astfel forma frontiera estică a Occidentului. În afară de aceasta, cazul Poloniei s-a manifestat ca o provocare pentru structurile europene reieșind din mărimea și numărul populației statului polon. De asemenea, comunitatea europeană era îngrijorată din cauza ratei înalte de contribuție a agriculturii pentru PIB, disparitățile regionale și nivelul înalt de inflație [247, p. 105].

Conform cercetătoarei T. Los-Nowak, în urma intrării în vigoare a Acordului de Asociere pentru Polonia, care și-a declarat intenția de a reveni în Europa, începe o nouă etapă de apropiere de comunitatea europeană. Sarcinile de bază au devenit, ca și pentru celelalte state candidate, realizarea programului de adaptare, stabilirea agendei pentru obținerea statutului de stat membru, dezvoltarea economică a țării și transformarea domeniului juridic al Poloniei. Un fel de foaie de parcurs pentru procesul de negocieri a devenit *Strategia pentru Polonia pentru anii 1994-1997*,

care conținea un plan detaliat pentru reformele interne în sfera economică, socială și instituțională. Atenție deosebită se atrăgea continuării reformei economice, balansării bugetului, reducerii subvențiilor statale în sfera industriei grele, reformarea legilor de angajare, îmbunătățirea capacității polone de a face față concurenței externe și agricultura [195, p. 19].

Accentul pus pe pregătirea internă a statului pentru integrarea europeană s-a dovedit viabil pe parcurs, mai ales în urma primelor rapoarte de progres, din conținutul cărora reieșea că soarta aplicării Poloniei pentru obținerea statutului de membru al Uniunii Europene depindea în primul rând de capacitatea și dorința statului polon de a se adapta. După cum citează T. Los-Nowak: „...Este un caz rar când obiectivele politicii externe se realizează la nivel intern...Acele eforturi cuprind o muncă grea și la prima vedere nu întotdeauna efectivă de adaptare a economiei naționale, sistemului legal, instituțiilor publice și mentalității noastre la standardele europene...astfel putem conchide că pentru a deveni membru al Uniunii Europene este necesar de a lucra înainte de toate acasă și doar apoi de a trece la negocieri cu Uniunea Europeană” [195, p. 20].

În acest context, cercetătorul polon J. Borkowski menționează că Polonia a fost unul dintre puținele state din Europa Centrală și de Est care a dispus de o strategie de integrare în formă de document, adoptat de către guvern și prezentat publicului. Este vorba de *Strategia Națională de Integrare (Narodowa Strategia Integracji)*, adoptată în anul 1997, pentru pregătirea internă a țării pentru statutul de membru al Uniunii Europene. *Strategia Națională de Integrare*, fiind un document național, includea în sine un șir de sarcini care reieșeau din necesitățile perioadei de pre-aderare, perioadei de negocieri și chiar din prima perioadă a statutului de membru al Uniunii Europene. În același timp, continuă cercetătorul, spre deosebire de Strategia Națională, care a fost rezultatul inițiativei naționale și purta un caracter independent, *Programul Național de adoptare a aquis-ului comunitar* (adoptat în anul 1998 și amendat în anii 1999 și 2000) a fost adoptat de guvernul polon în strictă conformitate cu cerințele Comisiei Europene și subordonat priorităților înaintate de aceasta [152, p. 47]. Este oportun de a sublinia că Republica Moldova ar trebui să urmeze exemplul Poloniei în ceea ce privește elaborarea unei strategii naționale de pregătire a țării pentru integrarea europeană, reieșind din specificul național și problemele cu care se confruntă țara și să nu se bazeze doar pe inițiativele comunitare.

Conform Strategiei Naționale de Integrare, instituția guvernamentală principală de planificare și coordonare a politicilor de integrare europeană a Poloniei era *Comitetul pentru integrare europeană*, fondat în anul 1996. Printre atribuțiile acestuia se enumerau elaborarea și coordonarea politicilor de integrare și adaptare a Poloniei la Uniunea Europeană, inițierea și dirijarea procesului de ajustare legală, cooperarea cu Comisia Europeană privind realizarea

programelor individuale, evaluarea progresului înregistrat, pregătirea țării pentru integrare la nivel informațional, conceptual și resurse umane etc. [215, p. 79]. După aderare, oficiul *Comitetului pentru integrare europeană* avea misiunea de a pregăti țara pentru deținerea președinției în Consiliul Uniunii Europene în anul 2011, implementarea legislației UE, analiza noilor evoluții în cadrul Uniunii Europene etc. Comitetul într-un mod cert a diminuat rolul Ministerului Afacerilor Externe, limitându-i atribuțiile doar la domeniul reprezentării statului polon pe plan extern, pe când Comitetul răspundea de promovarea integrării europene la nivel intern, național [151, p. 48].

În general, pregătirea Poloniei pentru încadrarea în comunitatea europeană se realiza în trei direcții: a) *strategică* – la nivelul Comitetului pentru integrare europeană; b) *operațională* – la nivelul ministerelor; și c) de lucru – la nivelul șefilor de departamente ale ministerelor respective [151, p. 54].

Un rol important în pregătirea țării pentru integrarea în Uniunea Europeană a jucat informarea complexă a societății poloneze despre acest proces, fiind desfășurată o campanie puternică de informare și promovare, deoarece aderarea la UE urma să se decidă în cadrul unui referendum. Astfel, *Comitetul pentru integrare europeană* a fost responsabil de elaborarea strategiei de comunicare europeană pentru participarea la referendum și promovarea votului PRO. De asemenea, s-a decis ca Comitetul să coordoneze activitatea tuturor părților interesate în informare despre impactul și activitățile elaborate pentru integrare [106, p. 59]. Mai mult ca atât, conform cercetătorilor, în vederea susținerii campaniei naționale poloneze pentru integrarea în UE în perioada 1999-2000 au fost selectate un șir de ONG-uri, care au preluat rolul de Centre Regionale de Informare Europeană. Guvernul Poloniei a desemnat 35 de organizații nonguvernamentale, în vederea susținerii instituțiilor, agențiilor și punctelor de informare pro-europene care activează la nivel local [41, p. 25].

În așa fel, societatea civilă a devenit aliatul guvernului polonez în realizarea obiectivului de integrare europeană. Pentru a promova mai eficient integrarea europeană în rândul populației, acțiunile informaționale și educaționale ale Centrului Regional de Informare Europeană din Polonia erau orientate spre grupurile-țintă deosebit de importante pentru integrarea europeană a Poloniei, și anume acele grupuri care urmau a fi cel mai mult afectate de către schimbările ce vor interveni ca rezultat al integrării Poloniei în UE, distribuitori de informație, precum și persoane care nu participau activ la procesul de căutare a informației. Pentru aceste grupuri au fost elaborate programe speciale, inclusiv publicații corespunzătoare preferințelor acestor grupuri; de asemenea, au fost organizate cursuri de instruire și întruniri de informare [41, p. 26].

În acest context menționăm că Republica Moldova, care spre deosebire de Polonia mai este și divizată din punct de vedere politic și social în ceea ce privește viitorul său, oscilând între Est și Vest, are o mare nevoie de o campanie informațională puternică. Este vorba nu doar de elaborarea și implementarea unei strategii de comunicare de care țara duce lipsă în prezent, dar și de implementarea practicii poloneze de a implica în acest proces societatea civilă și de a lucra cu populația în baza grupurilor-țintă, mai ales în sate, unde populația este cel mai slab informată despre ce este UE și ce presupune integrarea europeană.

Revenind la Polonia, evidențiem că negocierile de aderare ale statului polonez au început în martie 1998, având ca cele mai dificile trei tipuri principale de politici „problematică” care au dat naștere la cereri de perioade de tranziție sau dificultăți de negociere: 1) arii în care Polonia ducea o politică liberală, cu un minim al intervenției statului și care sunt în același timp puternic regularizate în Uniunea Europeană; 2) arii în care conformarea strictă cu *acquis-ul* impune costuri reale semnificative pentru economia Poloniei; 3) arii în care adoptarea deplină a *acquis-ului* este dificilă din motive politice [63, p. 3]. Astfel, Polonia a cerut, încă înainte de începerea negocierilor, derogări de la *acquis* referitor la: protecția mediului, investițiile străine în sectoare specifice și vânzarea pământului în mediul rural [8].

Cel mai delicat capitol al discuțiilor privind integrarea, în afară de corupție și statul de drept, rămânea agricultura, Polonia fiind singurul stat dintre cele aflate în proces de aderare care continua să mențină taxe vamale ridicate la produsele agroalimentare ale Uniunii, iar orice intervenție în sensul diminuării acestora a produs de fiecare dată o reacție negativă. Acest lucru a condus la o critică dură din partea UE care cerea abandonarea practicilor protecționiste, mai ales că pentru restructurarea sectorului agricol comunitatea europeană oferea un suport financiar considerabil anual [36]. Acest lucru se datorează faptului că, după cum subliniază Gh. Căldare și I. Smirnov, Polonia, ca și Republica Moldova, are un mare număr de fermieri de subzistență cu un număr redus de operațiuni comerciale majore [22, p. 159]. Respectiv, pentru Guvernul Republicii Moldova experiența poloneză în rezolvarea problemelor legate de agricultură în procesul de integrare europeană este notorie. Astfel, cum arată cercetătorii autohtoni menționați mai sus, la nivel național guvernul polonez a adoptat soluții de reglementare mai potrivite pentru producătorii mari, lăsând agricultorii mai mici care produc doar pentru piața locală să nu fie afectați prea mult de cerințele sanitare și de altă natură de producție, pentru piața mai exigentă a UE [22, p. 159].

După aderare, agricultorii polonezi au devenit avantajați în urma beneficiilor oferite de accesul la credite mici, efectele creșterii exporturilor alimentare, de plățile directe prin Politica Agricolă Comună și de noile tipuri de credite [73], fără de care agricultura poloneză s-ar dezvolta

foarte încet. Astfel, notează Gh. Căldare și I. Smirnov, succesul dezvoltării sectorului agricol din Polonia este direct proporțional cu desființarea barierelor pentru exportul produselor alimentare poloneze în țările membre ale UE și competitivitatea producției agricole poloneze în comparație cu prețurile din UE la produse alimentare. Prin urmare, exploatațiile agricole și gospodăriile agricole mari au fost primele care au beneficiat de pe urma integrării Poloniei în UE. Pe lângă aceste beneficii economice evidente ale integrării, deschiderea pieței muncii a fost una dintre cele mai de succes schimbări pentru Polonia. Rata șomajului a scăzut vizibil și remiterile au crescut generând un impact pozitiv asupra gospodăriilor [22, p. 160].

După obținerea statutului de membru al comunității europene, Polonia încă patru ani de zile a depus eforturi de adaptare administrativă, legală, instituțională și organizațională în vederea aderării în anul 2007 la zona Shenghen [148, p. 11]. Cu toate acestea, Polonia nu este hotărâtă privind data aderării la zona euro, mai ales din cauza crizei financiare prin care trece Uniunea Europeană la moment. Totuși, în prezent, Polonia ocupă o poziție semnificativă în cadrul Uniunii Europene și joacă un rol important în modelarea politicii estice al acesteia. În documentul privind prioritățile politicii externe a Poloniei pentru anii 2012-2016 guvernul polonez subliniază că politica sa europeană este bazată pe trei aspecte: competitivitate, solidaritate și deschidere-toate fiind îndreptate spre dezvoltarea continuă pe plan intern și extern al Uniunii Europene [216, p. 8].

România, urmând exemplul vecinilor săi din Europa Centrală și de Est (Cehia și Slovacia, Ungaria și Polonia), și-a exprimat categoric dorința de a reveni în Europa, prin integrarea în NATO și Uniunea Europeană, considerând traiectoria dată drept obiectivul fundamental în cadrul reorientării postsocialiste a relațiilor ei cu precădere spre statele occidentale, de care o leagă puternice tradiții comune de cultură și civilizație.

Deși, după cum subliniază L. I. Ivan, inițial demersul său a fost mai degrabă unul formal, statul român fiind departe de criteriile de la Copenhaga, primele rezultate ale noii orientări au fost obținute în 1990, odată cu semnarea Acordului Comercial și de Cooperare cu CEE. În a doua etapă, România a atins un nivel de dezvoltare politică și instituțională care a făcut posibilă semnarea Tratatului de Asociere la UE [55, p. 44, 45] și ulterior, la începutul anului 1995, acceptarea statului român de către Uniunea Europeană ca membru asociat, odată cu intrarea în vigoare a Acordului European. Acesta, perfectând cadrul juridic și instituțional al raporturilor româno-comunitare și având ca obiectiv fundamental pregătirea aderării României la Uniunea Europeană, a prezentat totodată și un stimul pentru a continua și finaliza, cu asistență din partea Comunității, procesul de tranziție a României spre un nou sistem politic și economic [55, p. 45]. Tot atunci, considerându-se că pregătirea pentru aderare necesita un efort național, partidele

politice și mediul academic au elaborat *Declarația de la Snagov*, în care s-a susținut *Strategia națională de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană* [56, p. 331]. Astfel, accentul chiar din faza inițială a procesului de integrare europeană a statului se punea pe realizarea obiectivului de aderare. La acest capitol subliniem importanța Declarației de la Snagov în calitate de reper semnificativ pentru cursul european al Republicii Moldova, care nu va putea realiza cu succes dimensiunile interne, dar și cele externe în procesul său de integrare europeană atât timp cât nu va exista un consens și un suport din partea tuturor forțelor sale politice și a societății civile.

În urma analizei cererii de aderare, cu toate că guvernul român a întreprins unele măsuri, Opinia Comisiei Europene din 1997 a fost defavorabilă României, considerându-se că aceasta nu putea face față aderării și obligațiilor economice pe termen mediu. Ca răspuns, statul român a lansat *Programul Național de adoptare a acquis-ului comunitar*. În acest document România își anunța intențiile de a crea o economie de piață funcțională, de a implementa un control strict la frontiere, de a urmări consolidarea cadrului legislativ etc. Însă realizările modeste ale guvernului român în perioada imediat următoare au dezamăgit Uniunea Europeană [56, p. 333]. Raportul prezentat de Comisie în 1998 sublinia slabe performanțe economice, problemele dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii, consolidarea regimului juridic și reforma administrației publice [206, p. 74].

În anul 1999 Guvernul României înaintează Comisiei primul *Program Național de Aderare la Uniunea Europeană*. În același an, cu toate că Parlamentul European adoptase o rezoluție prin care arăta că începerea negocierilor de aderare cu România este prematură, Consiliul European de la Helsinki decide deschiderea acestora cu toate statele candidate, inclusiv statul român. Drept rezultat, lansarea oficială a negocierilor de aderare a României la Uniunea Europeană s-a produs în anul 2000 [42, p. 39]. În primul semestru al anului 2000, pe durata președinției portugheze a Uniunii Europene, România a deschis și a închis provizoriu cinci capitole de negocieri cu privire la întreprinderile mici și mijlocii, știință și cercetare, educație, formare profesională și tineret, relații externe și politică externă și de securitate comună [4, p. 9]. Din nefericire, slabele performanțe economice, lipsa unui cadru juridic și economic adecvat exigențelor UE îndepărtau tot mai mult în viitor termenul de aderare a României. În același timp, procesul de negociere a relevat lipsa de pregătire a instituțiilor românești prin inexistența unor specialiști în diferite domenii ale integrării, insuficienta coordonare dintre ministere și imposibilitatea de a depune documentele de poziție în termenul stabilit [55, p. 49, 50].

Noul guvern, rezultat în urma alegerilor din toamna anului 2000, a urmărit accelerarea și intensificarea pregătirilor pentru aderarea la Uniunea Europeană printr-o modificare

instituțională care a vizat însuși nucleul sistemului de coordonare la nivel național a activității de integrare europeană prin înființarea *Ministerului Integrării Europene*, ale cărui funcții erau de elaborare de strategii, de reglementare, de reprezentare, de autoritate de stat, de administrare și de conducere și coordonare a activității *Delegației Naționale pentru Negocierea Aderării României la Uniunea Europeană*, ultima fiind formată din delegații sectoriale corespunzătoare fiecărui capitol de negociere [133, p. 142]. *Programul Național de Aderare a României la Uniunea Europeană* (PNAR), actualizat în 2001, a devenit instrumentul pentru aplicarea strategiei de pre-aderare, lansată de Agenda 2000 în plan intern, având ca obiectiv general îndeplinirea criteriilor de aderare stabilite de Consiliul European de la Copenhaga, iar ca obiectiv intermediar îndeplinirea priorităților Parteneriatului pentru Aderare UE – România [206, p. 75]. De fapt, programul stabilea sarcinile interne ale statului român în strictă conformitate cu cerințele Uniunii Europene [77, p. 174].

Noua strategie de negociere a aderării României la Uniunea Europeană s-a bazat în mod special pe abordarea globală a procesului de negocieri. Accentul s-a mutat de la capitolele așa-zis ușoare la cele cu impact economic și social. România și-a orientat eforturile spre capitolele esențiale legate de cele patru libertăți fundamentale (libera circulație a capitalului, mărfurilor, serviciilor și persoanelor), capitole care nu fuseseră abordate deloc până la sfârșitul anului 2000. De asemenea, au fost abordate capitolele deosebit de dificile, precum Protecția mediului, Agricultură, Politici regionale, Control financiar și Prevederi financiar bugetare [133, p. 142,143]. Elementele definitorii ale strategiei de negociere pentru anul 2001 au constat în abordarea preponderent cantitativă a acestui proces, concentrată fiind pe analizarea întregului acquis comunitar. Succesele pe plan extern s-au manifestat și prin procesul amplu de consultări cu Comisia Europeană, cu statele membre și cu echipele de negociere ale statelor candidate. Noua abordare strategică și instituțională a permis și o avansare substanțială în procesul de negocieri. Astfel, în 2001 au fost elaborate și trimise oficial Uniunii Europene un șir de documente de poziție complementare [206, p. 75]. Ca rezultat, România a închis provizoriu majoritatea capitolelor de negocieri din cele deschise. Ridicarea obstacolelor la libera circulație a românilor în spațiul Schengen la începutul anului 2002, de asemenea, a fost un semnal pozitiv, indicând faptul că România a început să facă progrese, mai ales în adoptarea unei legislații compatibile cu cea europeană din domeniul controlului frontierelor [56, p. 337].

Pentru perioada anilor 2002-2003, principalul obiectiv a fost deschiderea tuturor capitolelor de negociere, închiderea provizorie a cât mai multe din ele, bazându-se pe avansul pregătirilor de aderare, precum și îndeplinirea angajamentelor asumate în negocieri [133, p. 143]. În acest sens, a fost elaborat *Planul de măsuri prioritare pentru pregătirea aderării la Uniunea*

Europeană în perioada decembrie 2003 – decembrie 2004. Acesta constituia un road-map detaliat propriu al României în perioada menționată și identifica un număr de priorități majore cum ar fi: accelerarea reformei în administrația publică; reforma sistemului judiciar; lupta împotriva corupției; îmbunătățirea mediului de afaceri; întărirea capacității administrative de implementare a acquis-ului comunitar în domeniul agriculturii și protecției mediului; securizarea frontierelor etc. [206, p. 76].

România a reușit să încheie negocierile de aderare la Uniunea Europeană în decembrie 2004, însă reușita a fost însoțită de 11 condiții referitoare la reforma justiției, combaterea corupției, reducerea producției de oțel, protecția mediului etc. [56, p. 339]. Anume din acest motiv Tratatul de Aderare din 2005 a conținut un mecanism specific de salvagardare. Totodată a fost inițiat, până la momentul aderării, un proces de monitorizare amplu cu privire la pregătirile și realizările României. Rapoartele de progres din 2005 și 2006 au semnalat că România a reușit să elimine domeniile de preocupare serioasă, care ar fi putut conduce la amânarea aderării pentru 2008, în mod deosebit prin progresele pe care le-a realizat în domeniul combaterii corupției și managementului frontierelor. Pentru prima dată, corupția nu mai figura printre domeniile de îngrijorare serioasă din partea Comisiei [206, p. 76].

Apreciabilă în pregătirea României pentru integrarea în UE, după cum menționează Gh. Căldare și I. Smirnov, a fost finanțarea nerambursabilă de 240 milioane Euro oferită guvernului român în perioada 2000 - 2006 prin intermediul programului ISPA. Această finanțare a fost oferită anual, împărțită în mod egal pentru două sectoare de intervenție, și anume, mediu și transporturi. În general, conform deciziei Consiliului European de la Copenhaga, odată cu aderarea la UE a primului val de state candidate, finanțarea anuală pentru România prin intermediul programului ISPA a crescut cu 20% în anul 2004, cu 30% în anul 2005 și cu 40% în anul 2006 [22, p. 163].

Pe dimensiunile interne, pe lângă realizarea transformărilor interne, guvernul român a promovat procesul de informare europeană a cetățenilor, acesta fiind constituit, după cum subliniază C. Gherasimov, din două campanii mari informaționale din anul 2005 și 2006, ambele denumite „Informare pentru Integrare,” care au inclus diverse acțiuni pentru diferite grupuri-țintă, evenimente pentru publicul larg, crearea și consolidarea instituțiilor de informare [41, p. 8]. În cazul României, Ministerul Integrării Europene a fost actorul responsabil pentru procesul de informare europeană a populației, campaniile de informare fiind desfășurate în baza unei analize ample privind necesitățile de informare ale cetățenilor și nu au încurajat în mod activ ONG-urile să participe în calitate de parteneri în acest proces. Autoarea continuă cu ideea că, pentru Republica Moldova, o astfel de practică ar putea fi benefică, deoarece cetățenii vor percepe, în

caz de succes, activitatea guvernului într-o manieră pozitivă, sporind astfel gradul de credibilitate a MAEIE în fața populației [41, p. 10, 11]. Însă, mai degrabă împărtășim dubiile autoarei privind opțiunea dată, deoarece, după cum am arătat anterior, informarea populației trebuie să fie realizată pe întregul teritoriu al țării, iar canalele centralizate de informare nu sunt în stare să realizeze cu succes acest obiectiv.

Astfel, practica europeană a României arată că pregătirea pentru statutul de stat candidat, cât și negocierile de aderare au accelerat și structurat procesul de modernizare și dezvoltare a țării prin dinamizarea procesului de pregătire internă a aderării. După cum se poate observa, ca prioritate pe tot parcursul negocierilor rămânea consolidarea statului de drept prin reforma justiției, combaterea corupției și asigurarea libertății de exprimare, întărirea liberei concurențe, pentru a permite dezvoltarea investițiilor și realizarea unui climat prielnic mediului de afaceri, pregătirea aparatului administrativ astfel încât legea europeană să fie aplicată, investirea în cercetare-dezvoltare și protecția mediului. Anume din motivul că unele probleme au rămas și după aderare, România în procesul său de integrare în comunitatea europeană s-a aflat sub amenințarea clauzelor de salvagardare, fiind monitorizată până în prezent în special la capitolul justiție și afaceri interne, având în vedere existența cazurilor de corupție nerezolvate.

Experiența integrării europene a României demonstrează faptul că acest proces continuă și după aderarea propriu-zisă prin continuitatea reformelor și implementarea standardelor europene, deoarece presupune, pe lângă procesul de aderare la Uniunea Europeană, un proces mult mai complex de revenire la Europa nu doar din punct de vedere politic, economic, juridic, dar și social-cultural. Faptul continuării procesului de integrare europeană a României este demonstrat de către măsurile post-aderare, care vizează, prioritar, capacitatea noului stat membru de adaptare într-un context în care problematica integrării ajunge să fie semnificativ distinctă de cea a familiarizării cu cerințele de *acquis*, specifice negocierilor de aderare. Aceste măsuri, pe lângă redresarea domeniilor legate de fondurile agricole, siguranța alimentelor, reforma sistemului judiciar, lupta împotriva corupției și continuarea implementării *Programului Național de Reforme*, după cum recomandă Comisia Europeană în ultimele sale evaluări [206, p. 77], include și necesitatea acomodării populației la noul statut de cetățeni europeni. Integrarea în continuare a țării se manifestă și prin pregătirea amplă pentru realizarea a două obiective majore, și anume, aderarea la zona euro și spațiul Schenghen, fiind evaluată periodic în acest sens de către structurile europene.

Reieșind din cele expuse, concluzionăm că dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană a statelor analizate din Europa Centrală și de Est au fost realizate atât în perioada de pregătire, adaptare, aderare, cât și după obținerea statutului de stat membru al

comunității europene. Uniunea Europeană, ca factor extern, a avut influență directă asupra pregătirii statelor candidate pentru procesul de integrare europeană. Pentru ca această influență să fie mai eficientă, a fost necesară dorința statelor de a se integra, precum și disponibilitatea de a fi deschise influenței din partea comunității europene. Condiționalitatea impusă prin criteriile de la Copenhaga, mecanismele de pre-aderare și măsurile comunității europene de monitorizare a progresului înregistrat de către aplicanți a sporit, în mod cert, procesul de reforme și modernizare națională. Deși multe transformări interne au fost posibile datorită implementării recomandărilor Uniunii Europene, din cazurile analizate se poate observa că statele au știut să elaboreze propriile sisteme instituționale, strategii și mecanisme de integrare europeană care erau bazate pe specificul național și se focusau pe redresarea sectoarelor prioritare.

2.3. Reflectarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a statelor din Balcanii de Vest

După cinci valuri de extinderi succesive de succes, Uniunea Europeană, în ciuda tuturor dezbatelor privind viitorul său, este pe cale de a primi noi membri. În prezent, perspective clare de a obține calitatea de membru cu drepturi depline al Uniunii Europene sunt oferite statelor din Balcanii de Vest - Fosta Republică Iugoslavă Macedonia, Serbia, Muntenegru și Albania, urmate de statele potențiale candidate Bosnia și Herțegovina, Kosovo. Croația constituie cel mai recent stat membru al UE din anul 2013.

Balcanii de Vest prezintă un interes deosebit, în contextul existenței și a altor candidați, cum ar fi Turcia și Islanda, deoarece exprimă în sine o realitate complexă și diversă. Statele din Balcani s-au reîntors pe arena internațională în anii '90 cu o reputație de instabilitate. Drept rezultat, Uniunea Europeană, care era mai mult preocupată de această regiune atunci când izbucnea un conflict, a început în repetate rânduri să afirme că viitorul statelor din Balcanii de Vest se regăsește în cadrul comunității europene. Respectiv, statutul de membru al Uniunii Europene este interpretat drept un garant al păcii și stabilității în regiunea dată. Uniunea Europeană tratează fiecare stat din Balcanii de Vest ca o parte integrată a regiunii, recunoscând predominanța problemelor comune, care în anumite cazuri necesită soluții colective, însă totodată nu pierde din vedere nici specificul fiecărei țări în parte [234, p. 96]. De aici și rezultă interdependența abordării regionale cu cea individuală pentru fiecare stat.

În același timp, integrarea europeană a devenit pentru statele din Balcanii de Vest o prioritate majoră în politica lor externă. Ajustarea statelor date la cerințele europene se efectuează în baza acelorași criterii de la Copenhaga din anul 1993. Respectiv, politica de

condiționalitate a Uniunii Europene face necesară inițierea și promovarea transformărilor interne care vor conduce la îndeplinirea angajamentelor asumate ce țin de statul de drept, drepturile omului, instituții politice stabile, economie de piață funcțională, negocierea *acquis communautaire*. Astfel, nu există nici o îndoială că avantajele-cheie ale integrării, precum și obținerea statutului de membru al Uniunii Europene, sunt incluse în strategiile naționale ale Balcanilor de Vest, deși fiecare țară este caracterizată de un climat politic diferit și se ciocnește cu diferite provocări de scurtă și lungă durată [240, p. 2].

Statele din Balcanii de Vest după obținerea independenței au întâmpinat o multitudine de probleme, care s-au evidențiat odată cu decizia de a se alătura Uniunii Europene. Pe dimensiunile externe observăm un șir de acțiuni din partea UE în vederea susținerii opțiunii europene a statelor date, dar și a asigurării stabilității și dezvoltării regiunii date prin cerința implementării unui șir de reforme de către acestea.

Astfel, un prim pas în acest sens a fost inițierea în anul 1999 a Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, care avea drept obiectiv sprijinirea țărilor prevăzute în efortul lor de a asigura pacea, democrația, respectarea drepturilor omului și prosperitatea economică, în scopul realizării stabilității în întreaga regiune [122, p. 66]. Domeniile de lucru în cadrul pactului au fost divizate în câteva mese de lucru [30]: Masa I – Democratizarea și drepturile omului – orientată spre administrația publică și guvernarea locală, promovarea relațiilor interetnice prin intermediul cooperării transfrontaliere, mass-media și societatea civilă; Masa II – Reconstrucția economică, cooperare și dezvoltare – orientată spre includerea Republicii Moldova în sistemul de comerț regional cu țările Pactului de Stabilitate, dezvoltarea sectorului privat, coeziunea și securitatea socială; Masa III – Probleme de securitate, justiție și afaceri interne – orientată spre inițiative anticorupție a Pactului de Stabilitate și inițiativa împotriva crimei organizate, inițiative privind traficul de ființe umane, migrațiune și azil. Însă, cel mai important aspect al acestui pact a constat în oferirea obiectivului promițător de aderare la comunitatea europeană pentru statele beneficiare, cu condiția satisfacerii criteriilor de la Copenhaga [183]. Merită de menționat, în acest context, că în urma apelurilor guvernului moldovenesc, Republica Moldova, de asemenea, a aderat la Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, însă fără o oarecare promisiune de aderare ca în cazul Balcanilor de Vest, din motivul nepregătirii țării pentru o astfel de avansare în relațiile moldo-comunitare.

Ca o contribuție la Pactul de Stabilitate și pasul implicit pentru întărirea perspectivei de aderare, după cum subliniază M. J. Calic [158, p. 2], UE a elaborat o nouă generație de *Acorduri de Stabilizare și Asociere* (S.A.A.), iar *Procesul de Stabilizare și Asociere* inițiat la Summitul de la Zagreb din 2000 devine politica prioritară a UE față de statele din Balcanii de Vest în

procesul de pregătire a acestora pentru viitorul statut de stat membru al comunității europene. Acordurile de Stabilizare și Asociere, fiind o componentă a procesului dat, reprezintă un angajament contractual dintre Uniunea Europeană și fiecare stat în parte, bazat pe implementarea graduală a liberului schimb, a reformelor și a standardelor europene în conformitate cu criteriile de la Copenhaga, oferind statelor din Balcanii de Vest perspectiva aderării. Aceste acorduri, după cum afirmă S. Serbos, au avut misiunea de a apropia Balcanii de Vest de Uniunea Europeană prin introducerea valorilor, principiilor și standardelor europene în regiune [234, p. 97] și creând astfel un context favorabil pentru aderare. În consecință, primele acorduri de Stabilizare și Asociere au fost semnate cu Fosta Republică Iugoslavă Macedonia pe data de 9 aprilie 2001 și Croația pe data de 29 octombrie 2001. Ambele state au inițiat procesul de implementare a acordurilor date anterior intrării acestora în vigoare. Situația celorlalte state din Balcani este diferită, progresul fiind destul de modest. În așa fel, Albania a semnat Acordul de Stabilizare și Asociere abia în anul 2006, Muntenegru în 2007, Bosnia și Herțegovina în 2008, Kosovo și Serbia la fel în 2008. Serbiei i-a fost acordat statutul de stat candidat în anul 2012.

O altă confirmare a faptului că UE vede viitorul statelor din Balcanii de Vest într-o Europă unită a fost Summitul Uniunea Europeană - Balcanii de Vest din iunie 2003 în Salonic [234, p. 97]. În cadrul acestuia s-a reafirmat că *Procesul de Stabilizare și Asociere* va continua să coordoneze pregătirea statelor pentru aderare, servind drept bază pentru realizarea procesului de reforme, în același mod ca și în cazul statelor din Europa Centrală și de Est [172]. UE a specificat și condiționalitatea care caracterizează până în prezent realizarea dimensiunilor externe și interne în procesul de integrare europeană a statelor din Balcanii de Vest, și anume faptul că progresul în apropierea de comunitatea europeană va depinde exclusiv de meritele proprii în realizarea criteriilor de la Copenhaga și a condițiilor înaintate în cadrul procesului de stabilizare și asociere [172]. De asemenea, pentru susținerea statelor vizate din punct de vedere financiar, UE a lansat Instrumentul pentru Asistența de Preaderare pentru perioada 2007-2013 (înlocuind programele de asistență tehnică și financiară existente pentru statele din Europa Centrală și de Est, valabile și pentru Balcanii de Vest până în anul 2006). Acesta acorda asistență pentru tranziție, cooperare transfrontalieră, dezvoltarea regională, cea a resurselor umane și dezvoltarea rurală pentru statele candidate, și doar primele două tipuri de ajutor pentru statele potențial candidate [218, p. 82].

Drept rezultat, perspectiva de aderare a jucat rolul unui imbold puternic pentru inițierea și realizarea transformărilor interne în cadrul statelor Balcanilor de Vest. Astfel, situația economico-socială din regiune s-a îmbunătățit considerabil datorită eforturilor depuse în reformarea instituțiilor politice, sistemelor economice și celor legale. Totodată, la nivel

individual, statele din Balcanii de Vest au avansat în mod diferit în cursul lor european. După părerea lui S. Lehne [192, p. 119], există câteva explicații privind progresul diferit înregistrat de statele din Balcanii de Vest în Procesul de Stabilizare și Asociere. Primul factor ar fi întâmplarea istorică. Serbia și Muntenegru, de exemplu, au fost în stare să inițieze procesul abia după căderea regimului lui Miloșevici în octombrie 2000, în timp ce negocierile cu Fosta Republică Iugoslavă Macedonia pe marginea Acordului de Stabilizare și Asociere deja erau în derulare. Al doilea factor este diferența în capacitate. Este evident că pentru Croația, care înregistra un PIB de două ori mai mare decât orice alt stat din Balcani, a fost mai ușor să-și pregătească instituțiile pentru implementarea standardelor europene. Al treilea factor constă în complexitatea constituțională și problemele nesoluționate legate de statut. Aici pot fi menționate cazurile Bosniei și Herțegovinei, Serbiei și Muntenegru. De exemplu, scopul primordial al negociatorilor păcii de la Dayton (1995), în cazul Bosniei și Herțegovinei, a fost de a pune capăt războiului și nu crearea unor instituții capabile de a participa la integrarea europeană. Un guvern slab dezvoltat și tensiunile permanente dintre state continuă să împiedece procesul. Al patrulea factor important în determinarea modului în care țara se îndreaptă spre Europa este dimensiunea angajamentului politic asumat față de direcția europeană, având în vedere că în timpul procesului dificil al tranziției, democrațiile în mod inevitabil trec printr-o instabilitate politică.

În acest context, în multe aspecte negocierile cu statele din Balcanii de Vest sunt văzute de către cercetători ca fiind similare celor care au avut loc cu statele din Europa Centrală și de Est, care au aderat la Uniunea Europeană în anul 2004 și 2007, datorită faptului că au o istorie similară. Această asemănare se referă, în primul rând, la structura instituțională a negocierilor și poziția pe care Uniunea Europeană o deține în domenii-cheie. Totuși, unele elemente cu siguranță diferă [201, p. 576]. Prin urmare, *acquis-ul* comunitar poate fi schimbat considerabil până când ultima țară din regiune va adera la Uniunea Europeană. Pe de o parte, vor fi adoptate noi reguli, iar pe de altă parte, în vederea simplificării agendei de lucru, e posibil ca unele reguli să fie simplificate sau eliminate. În al doilea rând, pot fi implementate unele amendamente la tratatele Uniunii Europene, conducând astfel la schimbări instituționale esențiale, pe când condiționalitatea poate să crească ca rezultat al experienței ultimelor extinderi. În fine, condițiile economice și cele sociale specifice ale țărilor candidate se iau în considerare, ca și în cazul celei de-a cincea extindere, unde diferențele date nu au compromis implementarea *acquis-ului communautaire* [198, p. 12].

Aceste diferențe, după cum menționează A. Mayhew, pot fi completate cu câteva trăsături concrete: 1. referindu-ne la criteriul politic, statelor din Balcanii de Vest li se cere să coopereze cu Tribunalul Penal Internațional pentru Fosta Republică Federativă Iugoslavia; 2. statele din

Balcanii de Vest trebuie să acorde atenție protecției minorităților și repatrierii refugiaților; 3. statelor din Balcanii de Vest li se cere o cooperare constructivă regională. Criteriul economic se axează pe elemente cheie ce țin de competența statului de a conduce o politică macroeconomică stabilă, capacitatea de a îndeplini reforme structurale și de a asigura reglementarea economică în vederea susținerii funcționării fără piedici a pieței interne a Uniunii Europene. Principalele probleme întâmpinate de statele din Balcanii de Vest la acest capitol se rezumă la reformarea structurală, care nu evoluează probabil din cauza privatizării lente și lipsei impunerii politicii concurențiale a Uniunii Europene și a controlului asistenței statale [198, p. 12]. Autorul, de asemenea, subliniază că justiția și corupția rămân a fi domenii problematice în statele din Balcanii de Vest. Drept rezultat, Uniunea Europeană monitorizează strict progresul realizat de către statele candidate. În comparație cu România, care a primit din partea Uniunii Europene trei rapoarte de progres după semnarea Acordului de Asociere, pentru statele din Balcanii de Vest există așa-numitul „cadru de negocieri” [198, p. 12]. Acesta stipulează clar că, dacă statul nu reușește să îndeplinească condițiile politice înaintate, Uniunea Europeană este în drept să stopeze negocierile.

Astfel, dacă analizăm realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a statelor din Balcanii de Vest nu per ansamblu, ci individual, cel mai elocvent exemplu din rândul acestora este Croația, devenită cel mai recent stat membru al UE. Totuși, amintim că Slovenia a devenit parte a familiei europene încă în anul 2004, fapt ce demonstrează că situația sa politico-economică a fost cu mult mai avansată decât cea a altor state din regiune. În general, Slovenia a reușit să treacă rapid la economia de piață, având de fapt una dintre cele mai eficiente transformări economice dintre statele care au aderat la UE în anul 2004. La acest fapt a contribuit existența legăturilor strânse economice dintre Slovenia și comunitatea europeană încă din anul 1970 [173, p. 2], ceea ce a ușurat redicționarea țării spre Vest după proclamarea independenței și a facilitat dezvoltarea relațiilor economice cu UE. În ceea ce privește coordonarea procesului de integrare europeană în Slovenia, acesta, potrivit cercetătorilor D. Fink-Hafner și D. Lajh, din cauza culturii administrative socialiste, inițial nu era uniformizat și era realizat mai mult spontan prin intermediul întâlnirilor la nivel diferit și cu scopuri variate, iar departamentele guvernamentale nu cooperau între ele. Cu timpul însă guvernul Sloveniei și-a dat seama că pentru un proces atât de complex cum este integrarea europeană se necesită o coordonare transparentă și eficientă, creând în anul 1997 *Oficiul Guvernamental pentru Afaceri Europene* și, în paralel cu acesta, *Echipa de Negociatori ai Republicii Slovene pentru aderare la UE* [173, p. 7]. În această ordine de idei, un exemplu bun din practica Sloveniei, arătată de către cercetătorii menționați mai sus, pentru Republica Moldova constituie transparența realizării

dimensiunilor externe și a celor interne în procesul său de integrare europeană. Astfel, Slovenia făcea public orice proces de negociere, iar rolul parlamentului și societății civile în pregătirea negocierilor a fost unul esențial. De asemenea, Republica Moldova poate învăța din dificultățile cu care s-a ciocnit Slovenia în procesul de coordonare a afacerilor europene, și anume: a) lipsa de cadre pregătite în studii europene; b) necunoașterea limbilor străine; c) lipsa unei culturi administrative moderne în schimbul celei socialiste; d) lipsa unei politici de creare a culturii europene [173, p. 24, 25].

Revenind la Croația, menționăm că aceasta a depus cererea de aderare la Uniunea Europeană în anul 2003 și negocierile de aderare au durat din anul 2005 până în anul 2011. Însă pregătirea internă a statului croat a început cu mult înainte. În 1998 Croația a fondat *Oficiul pentru Integrare Europeană*. Acesta era responsabil pentru coordonarea politicilor interne în domeniul integrării europene, dar și pentru promovarea inițiativelor în domeniu. Structura Oficiului reflecta natura sarcinilor încredințate. Acesta era constituit din trei departamente: Departamentul pentru strategie și armonizare legislativă, Departamentul pentru asistența străină tehnică și legală și Departamentul pentru informare, traducere și educație [181, p. 11]. Inițial, printre prioritățile Oficiului se evidențiază primordial formarea specialiștilor în integrare europeană (studiile peste hotare erau finanțate de către guvernul croat, obligând printr-un contract beneficiarii să muncească trei ani de zile după întoarcere în structurile statale), precum și pregătirea funcționarilor de stat care se ocupau de sferele integrării europene în cadrul ministerelor, prin intermediul seminarelor specializate, traininguri și a unui curs amplu de lecții cu genericul ”Croația și Uniunea Europeană.” Pe lângă aceasta, Oficiul se preocupa de stabilirea contactelor și schimb de experiență cu alte state candidate și membre ale Uniunii Europene [181, p. 11]. Mecanismul instituțional și practica pregătirii funcționarilor publici în Croația ar fi un model demn și pentru Guvernul Republicii Moldova, pentru a avea rezultate mai eficiente și mai rapide în integrarea europeană a țării.

Rolul important al Oficiului se evidențiază și prin faptul că sub egida sa a fost elaborat primul *Plan de Acțiune pentru integrare europeană* din anul 1999, în care au fost descriși detaliat pașii de parcurs pentru Croația în vederea ajustării politicii croate la standardele europene. Fiind orientat spre realizarea criteriilor de la Copenhaga, acest Plan a fost folosit de guvernul croat pentru a sublinia drept scop prioritar dezvoltarea relațiilor contractuale cu Uniunea Europeană prin intermediul negocierilor Acordului de Stabilizare și Asociere. Apoi a fost inițiat *Programul Național pentru Integrarea Republicii Croația în Uniunea Europeană*. Programul dat a avut misiunea de a fi principalul instrument coordonator, axat pe cele trei criterii de la Copenhaga, cu un accent deosebit pe armonizarea legislativă. Primul program a derulat în

2003 și a fost urmat de un document similar în 2004. Planul de implementare a Acordului de Stabilizare și Asociere a fost unit cu Planul Național de Integrare în 2004, creând astfel un singur instrument de implementare și monitorizare [227, p. 53].

În general, anul 2004 a fost crucial pentru Croația, aducând cu sine evenimente majore, cum ar fi opinia pozitivă a Uniunii Europene privind cererea de aderare și conferirea statutului de stat candidat. Ca rezultat, după cum arată V. Samardzija, în anul 2005, când au fost lansate negocierile, parlamentul croat a adoptat trei documente importante: Declarația privind activitățile comune ale guvernului și parlamentului în procesul de aderare la Uniunea Europeană; Declarația privind principiile de bază ale negocierilor pentru statutul de stat membru cu drepturi depline al Uniunii Europene; și Declarația privind crearea Comitetului Național pentru monitorizarea negocierilor [227, p. 53]. De asemenea, a fost elaborat și adoptat al treilea Plan Național de integrare europeană (anul 2005). Prioritățile acestuia au fost stabilite în baza programului de guvernământ pentru anii 2003-2007 (care a declarat integrarea europeană a Croației obiectiv prioritar al politicii sale naționale și externe), Acordului de Stabilizare și Asociere, Parteneriatului european, Raportului de progres al Uniunii Europene etc. Astfel, Programul dat reflectă pregătirea internă a Croației pentru atingerea obiectivelor de durată scurtă și medie în procesul de apropiere de Uniunea Europeană, punând accentul pe criteriile de la Copenhaga. Totodată a fost lansată și *Strategia de comunicare*, menită să informeze populația croată despre subiectele importante legate de aderarea Croației la Uniunea Europeană, cât și despre consecințele pozitive și negative posibile.

Este evident, au fost depuse eforturi interne considerabile pentru a dobândi capacitatea de a îndeplini cerințele Uniunii Europene. Dificultăți au fost întâmpinate primordial la capitolul corupției, justiției și afacerilor interne și agricultură. Deși avizele Comisiei Europene erau favorabile, negocierile de aderare au fost lansate mai târziu de martie 2005, Croației fiindu-i invocată cooperarea insuficientă cu Tribunalul Penal Internațional pentru Fosta Republică Federativă Iugoslavia. Pentru a lichida deficiențele la acest capitol, Croația a creat un comitet ad hoc care a elaborat un Plan de Acțiuni în vederea îndeplinirii criteriului dat, fapt realizat, având în vedere inițierea negocierilor de aderare în octombrie 2005 [228, p. 138].

Pentru a fi pregătită de negocierile de aderare, Croația a creat structurile responsabile de negocieri, și anume a fost numit președintele de negocieri și Șeful delegației naționale și au fost create grupele de negocieri în conformitate cu cele 35 capitole. Mai mult ca atât, tot în anul 2005 Ministerul Integrării Europene a fost unit cu Ministerul de Afaceri Externe al Croației, stabilind astfel o singură instituție responsabilă de coordonarea procesului de integrare europeană, atât la nivel intern cât și extern [227, p. 57]. La acest capitol menționăm, că Croației i-a fost recomandat

să nu trateze integrarea europeană drept un obiectiv al politicii externe, deoarece în esență acest proces este unul ce ține de dimensiunile interne, sugerându-i să sporească controlul legislativ asupra realizării acestuia prin implicarea mai mare a parlamentului, dar și a asigurării transparenței negocierilor și implicării în pregătirea și desfășurarea acestora a grupurilor de interes, actorilor din mediul academic etc. [197, p. 50]. Subliniem, același sfat ar fi oportun și în cazul Republicii Moldova.

Tratatul de Aderare între Uniunea Europeană și Croația a fost semnat abia la 9 decembrie 2011, după rezolvarea celor două probleme-cheie. Prima ținea de capturarea și deportarea la Haga în anul 2005 a fostului general Ante Gotovina. Cea de-a doua se referă la frânarea procesului de negocieri privind accesarea Croației aproape pentru un an de zile (din anul 2008 până în octombrie 2009) ca urmare a vetoului aplicat de vecinul său, Slovenia, stat membru al Uniunii Europene. Slovenia a blocat negocierile până când disputa dintre cele două privind hotarul maritim în Golful Adriatic al Piranului nu a fost soluționată. Problema a fost aplanată prin intermediul unui acord, potrivit căruia disputa rămâne a fi arbitrată de un comitet al Uniunii Europene, astfel fiind posibilă lansarea negocierilor cu Croația [201, p. 577]. Mai târziu, problema a fost ameliorată datorită referendumului din Slovenia cu 51.5 procente de alegători [201, p. 578].

După semnarea Tratatului de Aderare, în comunicarea privind principalele constatări din raportul complet de monitorizare privind stadiul pregătirii Croației pentru aderarea la UE din anul 2012, Comisia Europeană subliniază necesitatea îndeplinirii în continuare, de către Croația, a criteriilor politice. Se recomandă depunerea în continuare a eforturilor pentru consolidarea statului de drept, prin îmbunătățirea administrației publice și a sistemului judiciar, precum și prin combaterea eficace a corupției. În ceea ce privește criteriile economice, Croația este apreciată drept o economie de piață funcțională. În condițiile unei aplicări riguroase a reformelor structurale care trebuie aplicate urgent, Croația ar putea face față presiunilor concurențiale și forțelor pieței din Uniune în viitorul apropiat. De asemenea, Comisia a identificat domeniile în care sunt necesare eforturi suplimentare și un număr limitat de aspecte în care sunt necesare eforturi sporite. Aceste aspecte sunt legate în special de: (1) pregătirile pentru viitoarele fonduri structurale ale UE în vederea asigurării gestionării corecte a acestora; (2) restructurarea industriei croate a construcțiilor navale; (3) consolidarea statului de drept prin respectarea angajamentelor asumate de Croația în ceea ce privește stabilizarea administrației publice și a sistemului judiciar; (4) prevenirea și combaterea eficace a corupției, precum și (5) gestionarea frontierelor externe [28, p. 20].

În ceea ce privește combaterea corupției, Croația a depus considerabile eforturi în această direcție, elaborând documentele și legislația necesară în conformitate cu aquis-ul comunitar. După cum afirmă H. Butković și V. Samardžija [157, p. 5], o bună practică în acest sens este considerată fondarea Oficiului pentru Combaterea Corupției și a Crimei Organizate (USKOK). Această opinie se datorează eforturilor și rezultatelor relevante ale acestei instituții, reușindu-se efectuarea arestării unor înalți oficiali din mediul politic croat înainte de aderarea la familia europeană, mai cu seamă arestarea fostului prim-ministru, cât și a unor foști miniștri și alți oficiali de rang înalt, ceea ce denotă o voință politică puternică în vederea combaterii corupției. Astfel, din practica croată reiese câteva lucruri importante în ceea ce privește eradicarea corupției, care de altfel pot servi niște repere importante și pentru autoritățile moldovenești: 1) politicile de combatere a acestui fenomen trebuie să fie inițiate de la etapa incipientă a procesului de integrare europeană, mai ales că corupția este unul din momentele-cheie asupra cărora insistă condiționalitatea UE; 2) existența unei voințe politice ferme în realizarea acestui obiectiv și totodată excluderea influenței politice asupra instituțiilor din domeniul anticorupției [157, p. 6]; 3) procesul de eradicare a corupției este unul de lungă durată și necesită ajustarea și implementarea măsurilor preventive într-un mod continuu.

În general, studiind procesul de realizare a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Croației, se poate deduce, după cum arată și unii cercetători occidentali, că accentul era pus pe aderarea rapidă cu orice preț, timpul scăzut considerându-se drept o încetinire a procesului de tranziție. De aceea, cum i-a fost recomandat la timpul său Croației, și în cazul Republicii Moldova ar fi salutară înlocuirea politicii integrării europene din „cât mai repede posibil” în cea de „de îndată ce suntem pregătiți,” deoarece nu presupusul statut de stat membru va rezolva problemele existente în țară, ci perioada intensă de reformare, obiectivul de aderare la UE utilizându-se primordial ca un instrument de autodisciplină [197, p. 49].

Astfel, în urma realizării condiționalității UE, dar și a pregătirii interne, Croația, într-un final, pe data de 1 iulie 2013, după ratificarea Tratatului de Aderare de către toate statele membre ale Uniunii Europene, a devenit cel de-al 28-lea stat membru al Uniunii Europene. Importanța evenimentului dat este majoră. Obținerea de către Croația a statutului de stat membru al Uniunii Europene este un fapt ce poate fi considerat drept undă verde pentru celelalte state candidate din Balcanii de Vest, dar și un motiv de încredere în aspirațiile sale europene pentru Republica Moldova.

Vorbind despre Fosta Republică Iugoslavă Macedonia, deși este prima țară din regiune care a semnat Acordul de Stabilizare și Asocieră în aprilie 2001, aceasta a obținut statutul

propriu-zis de stat candidat mai târziu, în decembrie 2005. Această întârziere, afirmă cercetătorul F. Sel Turhan, este dictată de o criză politică serioasă ce a avut loc în anul 2001 privind drepturile albanezilor, care constituie 25-30 % din populația macedoniană. O altă cauză ar fi disputa bilaterală cu Grecia, care se opune lansării negocierilor de aderare a Macedoniei la Uniunea Europeană, acestea fiind posibile doar după soluționarea conflictului legat de denumirea statului macedonean [231, p. 9].

Totuși, există un progres pozitiv în relațiile Macedonia-Uniunea Europeană. În februarie 2008, Consiliul UE a adoptat Parteneriatul de Aderare pentru Macedonia, reînnoind Parteneriatul European din ianuarie 2006. Acordul privind facilitarea regimului de vize și Acordul de readmisie cu Uniunea Europeană au intrat în vigoare din 1 ianuarie 2008 [187, p. 59]. De asemenea, ca și celelealte state din regiune, Macedonia beneficiază de asistență financiară prin intermediul Instrumentului de Asistență pentru pre-aderare (IPA).

În același timp, Macedonia își asumă responsabilitatea de a-și îndeplini partea sa de obligații din cadrul parteneriatului. Țara și-a luat angajamentul da a eradica corupția, să lupte cu partizanatul în administrația publică, să îmbunătățească dialogul politic și să reformeze justiția. Mai concret, după cum afirmă G. Stojkovski, de la Macedonia se aștepta realizarea următoarelor patru obiective: pregătirea de către Agenția pentru Oficialii publici a actelor normative care vor ușura aplicarea legilor existente; în al doilea rând, coaliția guvernamentală trebuie să stopeze numirile temporare în administrație și să conducă proceduri transparente în corespundere cu legea funcționarului public; urmează reforma judiciară focusată pe procuratură, Consiliul Judecătoresc și bugetul instanțelor; și, în fine, să fie introduse amendamente în regulamentul funcționării parlamentului [239, p. 96]. Deci, după cum rezumă G. Stojkovski, există patru componente de bază ale platformei în baza căreia trebuie să fie realizată pregătirea internă și politica externă a Macedoniei: 1) inițiativa pentru menținerea pro-activă a unui dialog politic (în interior și exterior); 2) toleranța și consensul politic aplicat acasă și în relațiile multilaterale; 3) menținerea unei balanțe strategice bazate pe buna vecinătate și în spiritul valorilor liberal-democratice; și 4) consacrarea unei implementări de reforme intensive și ireversibile [239, p. 96].

În Strategia de Extindere pentru anii 2012-2013, UE la capitolul Macedoniei subliniază că dinamica reformelor trebuie să fie menținută în toate domeniile la care fac referire criteriile politice, mai ales în scopul asigurării implementării acestora. În special, trebuie să fie consolidat statul de drept, inclusiv în ceea ce privește libertatea de exprimare. Tensiunile dintre comunități, ca urmare a unor incidente violente din anul 2012, de asemenea, au provocat îngrijorare. Guvernul a răspuns cu maturitate la această provocare și trebuie să pornească de la acest rezultat

pentru a consolida și mai mult relațiile interetnice și reconcilierea, având în vedere, de asemenea, dezbaterile privind statutul victimelor conflictului din 2001 [29, p. 15].

Prin urmare, în vederea realizării condițiilor europene, Fosta Republică Iugoslavă Macedonia trebuia să acorde o atenție primordială pregătirii interne a țării. În acest context, în anul 2000 a fost implementată Strategia de pregătire a funcționarilor publici în domeniul integrării europene, iar în 2003 a fost creat *Comitetul de lucru pentru integrare europeană*, precum și *Programul Național de armonizare legislativă* [226, p. 3]. Aceste măsuri au fost urmate în 2004 de *Strategia Națională pentru integrare europeană a Republicii Macedonia*. Aceasta stabilea principalele scopuri, priorități și politici în procesul de integrare europeană și ca prioritate stipula obținerea statutului de stat candidat al Uniunii Europene și inițierea negocierilor de aderare [211, p. 3]. În urma lansării negocierilor de aderare, Adunarea Națională a Macedoniei a adoptat decizia de a crea *Consiliul Național pentru integrare europeană* în anul 2007. Atribuțiile acestui Consiliu se reflectă în monitorizarea și evaluarea acțiunilor în vederea aderării Macedoniei, exprimarea opiniilor privind procesul de negocieri, desfășurarea consultărilor și a schimbului de informație etc. [150]. Tot în anul 2007 a fost adoptat *Programul Național pentru adoptarea aquis-ului comunitar*, ultima variantă a căruia a fost revizuită în anul 2012. Programul dat este considerat a fi documentul-cheie în procesul de integrare europeană a Macedoniei. Acesta stabilește un plan și un orar detaliat privind aproximarea legislației naționale cu aquis-ul Uniunii Europene și determină instituțiile competente pentru pregătirea și implementarea propriu-zisă a procesului dat și cuprinde resursele bugetare pentru îndeplinirea sarcinilor propuse. În general, programul în prioritățile sale corespunde criteriilor de la Copenhaga și Madrid și este rezultatul cooperării tuturor autorităților competente implicate în procesul dat [184, p. 16]. În vederea coordonării procesului de implementare a programului național pentru adoptarea aquis-ului comunitar, cât și al managementului fondurilor instrumentului pentru aderare (IPA), a fost creat *Secretariatul pentru Afaceri Europene*. Fiind un serviciu separat al guvernului, secretariatul răspunde și de coordonarea activității grupurilor de lucru responsabile pentru capitolele negocierilor de aderare [184, p. 22].

Totodată, din cauza imposibilității inițierii negocierilor de aderare și pentru a impulsiona procesul intern de reforme în Republica Macedonia, în anul 2012 de către guvernul macedonean și Comisia Europeană a fost stabilit *Dialogul pentru aderare la nivel înalt*. Noul instrument nu depășește cadrul procedurilor standard de pre-aderare. Noua inițiativă se focusează pe cinci domenii-cheie: protejarea libertății de exprimare în mass-media; întărirea statului de drept; reformarea administrației publice; îmbunătățirea procesului electoral și dezvoltarea economiei de piață [163].

Cu toate acestea, pe dimensiunile interne, ca rezultat al crizei politice din țară, începând cu anul 2015, ca urmare a descoperirii unui șir de acțiuni ilegale și corupție la nivel de stat, tensiunilor legate de problema minorității etnice albaneze, scăderii dinamicii reformelor în domeniile –cheie, procesul de integrare europeană a încetinit. Astfel, raportul Comisiei Europene cu privire la progresul înregistrat de Macedonia din anul 2015 [162] indică o înrăutățire în domeniile legate de democrație, statul de drept, libertatea mass-mediei, reformele electorale și disciplina financiară, combaterea corupției etc. Prin urmare, UE reafirmă invitația sa de a lansa negocierile de aderare cu Macedonia (acestea continuând a fi blocate de Grecia), dar cu condiția de a urgenta reformele și de a redresa situația din țară. În această ordine de idei, din practica macedoneană se observă clar cât de important este de a asigura stabilitatea politică în țară, care este un garant al continuității implementării procesului reformativ, îndeplinirea cu strictețe a recomandărilor comunitare și reglării problemei minorităților etnice – toate aceste aspecte fiind actuale ca repere și pentru Republica Moldova.

Este interesant în contextul temei noastre și cazul Serbiei. Sub presiunea provocărilor politice, Serbia prezintă unul dintre cele mai dificile cazuri din cadrul extinderii Uniunii Europene. După referendumul din Muntenegru petrecut pe 21 mai 2006, unde majoritatea cetățenilor au optat pentru independență, uniunea statală Serbia-Muntenegru, creată în 2003, s-a destrămat și una din problemele multiple a fost soluționată [199, p. 76].

Însă problema-cheie rămâne a fi Kosovo. Mai mult ca atât, relațiile cu Uniunea Europeană s-au înrăutățit după declarația de independență a Kosovo din anul 2008 și recunoașterea acesteia de statele membre ale UE (în afară de Spania, Grecia, Cipru, România și Slovacia). Serbia a considerat că independența Kosovo și aspirațiile sale europene sunt două lucruri care pot evolua în paralel. Dar Uniunea Europeană într-un mod clar a subliniat că progresul Serbiei este strâns legat de îmbunătățirea relațiilor cu Kosovo [193]. Pe lângă aceasta, Uniunea Europeană și-a manifestat doleanța de a asista economic și politic dezvoltarea Kosovo printr-o perspectivă clară de aderare la comunitate. De asemenea, UE contribuie la stabilitatea din Kosovo prin intermediul misiunii sale EULEX, reprezentantul special în Kosovo și Oficiul Civil Internațional în Kosovo [201, p. 579].

În acest context, din 2011 relațiile dintre Belgrad și Priștina s-au îmbunătățit. Acest fapt, la fel ca și capturarea criminalilor Ratko Mladic, comandant militar învinuit pentru crimă de război, și a lui Goran Hadzic - fostul lider sârbo-croat, a prezentat o realizare majoră pentru procesul de accesare [201, p. 579]. Prin urmare, în 2010 procesul de ratificare a Acordului de Stabilizare și Asociere a început și în martie 2012 Serbiei i s-a conferit statutul de stat candidat.

Totodată trebuie de menționat că, în paralel cu negocierile cu Uniunea Europeană, pe dimensiunile interne, Serbia a inițiat pregătirea instituțională pentru integrarea europeană. În anul 2002, guvernul sârb a creat *Consiliul pentru integrare europeană*, etichetat drept instituția politică principală, care stabilește agenda politică și obiectivele strategice. În același timp, a fost creat *Comitetul pentru coordonarea procesului de aderare la Uniunea Europeană*, constituit din reprezentanții de nivel înalt ai tuturor ministerelor, fiind și principalul organ al guvernului responsabil de integrarea europeană. În fine au fost deschise departamente de integrare europeană în cadrul tuturor ministerelor [233, p. 4].

În anul 2004, parlamentul Serbiei, în vederea accentuării viitorului european al Serbiei, a adoptat Rezoluția privind aderarea la Uniunea Europeană. În același an și-a început activitatea *Oficiul pentru integrare în Uniunea Europeană* al Serbiei. Sarcinile acestuia cuprindeau elaborarea strategiei pentru aderare la UE, pregătirea și participarea în negocierile Acordului de Stabilizare și Asociere, acordarea asistenței ministerelor în armonizarea legislației cu prevederile comunitare, monitorizarea îndeplinirii obligațiilor ministerelor în cadrul procesului de integrare europeană, analiza aspectelor economice ale racordării Serbiei la standardele europene etc. [223, p. 16]. După destrămarea uniunii statale Serbia-Muntenegru, primul *Program Național pentru integrarea Serbiei în Uniunea Europeană* a fost adoptat în anul 2008 [164, p. 333]. Acest document conține măsurile legislative și cele administrative care ar asigura capacitatea țării de a face față majorității cerințelor comunitare până la sfârșitul anului 2012. Cu un an mai târziu programul a fost reactualizat, accentuând necesitatea promovării reformelor în domeniile acoperite de criteriile de la Copenhaga.

Un pas important pentru Serbia a fost adoptarea în februarie 2013 a *Planului Național pentru aproximare cu aquis-ul comunitar* pentru perioada 2013-2016. Acesta este un document privind toată legislația pe care Serbia trebuie s-o adopte în procesul de implementare a Acordului de Stabilizare și Asociere și pregătirea națională pentru alinierea la aquis în continuare [210]. Deși este denumit drept plan național, acesta este de asemenea un răspuns cerințelor comunității europene și este similar celorlalte planuri de acest gen ai statelor candidate. Cu alte cuvinte, este un plan intern, racordat la specificul problemelor interne, pentru satisfacerea condiționalității impuse din exterior.

Unii cercetători consideră că perspectiva europeană prezintă în sine un consens politic pentru Serbia (având în vedere că doar Partidul Democratic care reprezintă 7 % din electorat este împotriva aderării la Uniunea Europeană) și este văzută drept catalizator al întregului proces de modernizare și dezvoltare a țării [232, p. 14]. În acest context, Serbiei i se recomandă, la nivel intern, să pună accent pe elaborarea unui nou program pentru integrarea Serbiei în Uniunea

Europeană pentru anii 2013-2017, precum și adoptarea unui plan de acțiuni privind prioritățile legislative de scurtă durată, necesare pentru adoptarea politicilor și strategiilor naționale necesare pentru inițierea negocierilor de aderare la UE. De asemenea, acest plan trebuie să conțină măsuri ce vor contribui la informarea populației despre beneficiile integrării europene [232, p. 14].

Astfel, pregătirea Serbiei pentru integrarea în UE se caracterizează printr-o situație mai diferită decât cea a altor state din regiune, deoarece dialogul cu UE s-a petrecut primordial într-o atmosferă conflictuală. Din această perspectivă, problemele teritoriale deschise și conflictele din țară reprezintă o sursă de pericol în realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană pentru orice stat, inclusiv Republica Moldova (existența conflictului transnistrean, tensiunile în relația cu UTA Găgăuzia). Observăm, că odată cu lansarea negocierilor de aderare, primele capitole de negocieri care au fost deschise în anul 2015 se referă, printre altele, și la problema normalizării relațiilor dintre Serbia și Kosovo. În afară de problema dată, practica Serbiei demonstrează că procesul de reformare pe dimensiunile interne trebuie continuat indiferent de progresul înregistrat în relațiile cu UE, deoarece realizarea transformărilor interne vor continua odată cu negocierea celor 35 de capitole ale aquis-ului comunitar.

Situația din Muntenegru este diferită de cea din Serbia. În anul 2008, noul stat a depus cererea de aderare la Uniunea Europeană. I s-a conferit statutul de stat candidat în anul 2010. De asemenea, Muntenegru cu succes a îndeplinit în 2010 un șir de priorități stabilite de UE în următoarele domenii: cadrul legislativ pentru alegeri, rolul legislativ și de control al parlamentului; reforma administrației publice; reforma judiciară, lupta contra corupției; lupta cu crima organizată, libertatea mass-mediei și cooperarea cu societatea civilă; implementarea cadrului anti-discriminare și redresarea situației deportaților [201, p. 580]. Drept rezultat, Comisia Europeană, având în vedere concluziile Consiliului din decembrie 2011, a decis că Muntenegru satisface criteriul pentru calitatea de stat membru și poate iniția negocierile de aderare în anul 2012 [201, p. 580]. În linii generale, Muntenegru este văzut drept lider regional în ceea ce privește integrarea europeană.

Astfel, Muntenegru a declarat integrarea europeană drept obiectiv al politicii sale interne și externe imediat după independență, iar obținerea statutului de stat candidat a fost un adevărat succes al diplomației. Spre deosebire de Serbia, care a dispus de un Consiliu Național pentru integrare europeană, Muntenegru a creat cu succes o instituție similară doar în 2008 (prima încercare din anul 2004 de a crea un consiliu pentru integrare europeană a eșuat). Comparabile cu această instituție sunt doar încă două entități: *Comitetul Național de monitorizare al negocierilor de aderare* al Croației la Uniunea Europeană și *Consiliul Național pentru integrare*

europăană din Macedonia. Cu toate acestea, rolul *Consiliului Național pentru integrare europeană a Muntenegrului* este deseori criticat, subliniindu-se întrunirile rare, fiind și acestea mai mult formale, și lipsa recomandărilor privind promovarea procesului de integrare europeană [196, p. 15].

Cu toate acestea, instituția principală care coordonează procesul de integrare europeană a țării rămâne a fi *Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene* al Muntenegrului. Acest fapt denotă că obiectivul integrării europene este atribuit mai mult politicii externe. În acest sens poate fi interpretat și *Programul Național pentru integrarea Muntenegrului în Uniunea Europeană* pentru perioada anilor 2008-2012 [96], având în vedere că după semnarea Acordului de Stabilizare și Asociere, Muntenegru și-a asumat obligația de a armoniza legislația națională cu cea comunitară. Prin urmare, Programul dat prezintă un plan național de adoptare a aquis-ului comunitar. În același timp, acesta cuprinde un șir de alte documente, cum ar fi *Planul de Acțiuni pentru implementarea recomandărilor Parteneriatului European* și *Planul de Acțiuni pentru dezvoltarea capacităților administrative de implementare a Acordului de Stabilizare și Asociere*. Bineînțeles că Programul dat poate fi interpretat și ca strategie de integrare națională, similară altor strategii adoptate de către alte state candidate în calea sa spre Uniunea Europeană, fiind un exemplu bun al interdependenței dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană. Astfel, printre obiectivele principale ale Programului național de integrare a Muntenegrului în Uniunea Europeană se numără identificarea obiectivelor strategice de dezvoltare a țării și respectiv a strategiilor, politicilor și măsurilor necesare pentru realizarea acestor obiective. Se stabilește agenda minuțioasă de armonizare legislativă și, în rezultat, se acordă atenție resurselor financiare și umane necesare pentru implementarea obiectivelor propuse [96]. Mai târziu, în anul 2013, a fost adoptat Programul Național de Aderare la UE pentru anii 2014-2018. Influența Uniunii Europene asupra transformării interne a Muntenegrului s-a observat și prin faptul că doar după aprecierea pozitivă de către Comisia Europeană a reformelor în așa domenii-cheie ca reformele judiciară și a administrației publice, lupta cu corupția și crima organizată, crearea cadrului legislativ pentru procesul electoral și libertatea mass-mediei au fost inițiate negocierile de aderare [225], care continuă și la etapa actuală, progesul țării fiind apreciat în continuare anual de către structurile europene.

Este interesantă, mai ales pentru Republica Moldova, practica Muntenegrului în realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul său de integrare europeană de a include în mod oficial reprezentanții sectorului civic în grupurile de lucru înființate pentru negocierile cu UE, acțiuni care a devenit baza cooperării ulterioare a sectorului public și privat în cadrul acestora. Odată cu aplicarea în practică a acestei decizii, peste 300 de reprezentanți ai societății

civile au contribuit cu experiența și expertiza sa la performanța statului Muntenegru în negocierile de aderare, deși mai există încă unele deficiențe în ceea ce privește transparența și partajarea informației din partea guvernului [220, p. 9].

Adresându-ne la cel mai recent stat care a obținut statutul de stat candidat pentru aderarea la UE în anul 2014, Albania, notăm că negocierile pe marginea Acordului de Stabilizare și Asociere dintre Albania și Uniunea Europeană au fost inițiate în anul 2003 și încheiate în anul 2006, Acordul intrând în vigoare în anul 2009. Albania a depus cererea de aderare în anul 2009. După aplicare s-a constatat că rapoartele precedente ale Uniunii Europene pe doi ani au fost nesatisfăcătoare. Critica majoră s-a referit la situația grea în ceea ce privește relația dintre guvernare și opoziție și, respectiv, eșecul reformelor [238, p. 15]. Prin urmare, în *Opinia privind cererea de aderare a Albaniei* din 2010, Comisia Europeană a subliniat că înainte ca negocierile de aderare să fie lansate este nevoie ca Albania să obțină un anumit grad de conformitate criteriilor unui stat membru și, îndeosebi, de a satisface cele 12 priorități identificate în *Opinie* [201, p. 580]. Aceste priorități acoperă cele mai importante domenii pentru o societate democratică, cum sunt: stabilirea unui dialog politic și a unui parlament funcțional, reformarea Codului Electoral în corespundere cu recomandările OSCE-ODIHR, funcționarea independentă a sistemului judiciar, rezultate tangibile în lupta cu crima organizată, respectarea drepturilor de proprietate, protecția drepturilor omului și a grupelor vulnerabile, îmbunătățirea condițiilor de detenție în secțiile de poliție și penitenciare [201, p. 580]. Prin realizarea acestor priorități de către Albania comunitatea europeană căuta să pregătească țara pentru statutul de stat candidat, fapt realizat peste câțiva ani ca rezultat al eforturilor depuse de autoritățile albaneze. La etapa actuală, Albania continuă eforturile în cursul său european. În acest sens, Planul Național pentru Integrare Europeană (2016-2020) [209], adoptat recent de către Albania, prezintă în esență un cadru al reformelor ce necesită a fi implementate în conformitate cu capitolele negocierilor de aderare. Este cert că condiționalitatea Uniunii Europene prin intermediul perspectivei de a deveni stat membru prezintă principala pârgie pentru dezvoltarea continuă a Albaniei pe termen scurt și mediu.

Dirijarea eforturilor Albaniei de a adera la Uniunea Europeană este efecuată de către *Ministerul Integrării Europene*, creat în anul 2004. Misiunea Ministerului implică dirijarea procesului de integrare europeană a Albaniei prin intermediul armonizării legislative, elaborarea politicilor integraționiste, coordonarea asistenței financiare și informarea populației despre evoluția procesului. Pe lângă aceasta, Ministerul respectiv cooperează strâns cu Ministerul Afacerilor Externe și celelalte departamente de integrare europeană create în celelalte ministere. Anterior fondării Ministerului Integrării Europene funcționa *Ministerul de Stat pentru Integrare*

și *Departamentul pentru Integrare Europeană*, create în anul 2001. Misiunea acestora consta în reprezentarea statului albanez în negocierile bilaterale cu Uniunea Europeană și să monitorizeze procesul de integrare europeană în etapa de pregătire pentru negocierea SAA [224, p. 7]. Pe lângă Ministerul Integrării Europene funcționează și alte structuri importante, cum sunt: Comitetul interministerial pentru integrarea europeană și euroatlantică și grupul de lucru interministerial pentru conducerea și monitorizarea realizării angajamentelor asumate în cadrul Acordului de Asociere și Stabilizare [224, p. 9].

Analizând realizarea procesului de integrare europeană a Albaniei, notăm că, în ciuda avansării în relația sa cu UE, țara continuă să întâmpine unele probleme în domeniul combaterii corupției, politizarea sectorului public, deficiențe în executarea hotărârilor judiciare etc. În acest context devine evident că baza legislativă elaborată bine trebuie să fie aplicată eficient în practică (un lucru valabil și pentru Republica Moldova), iar pentru aceasta se cere o transparență în acțiunile guvernului și instituțiilor judiciare și implicarea societății civile în dirijarea cursului european al țării.

Statele potențiale pentru aderare la UE prezintă un interes nu mai puțin pentru studiul dat, deoarece pot evidenția procesul de pregătire pentru obținerea statutului de stat candidat. Din acest grup, pe lângă Kosovo, face parte Bosnia și Herțegovina, care este apreciată ca având cele mai modeste rezultate în realizarea dimensiunilor externe și interne în procesul său de integrare europeană. Încă în anul 2000 Comisia Europeană a elaborat o foaie de parcurs pentru Bosnia și Herțegovina (ca și în cazul Albaniei) în cadrul SAA, care includea 18 pași, de realizarea cărora depindea avansarea pe calea integrării europene. După o perioadă grea și lentă de reforme, în anul 2008 a fost semnat SAA, acesta devenind primul instrument de pre-aderare a țării [156, p. 17]. După cum se poate observa, Uniunea Europeană din start subliniază domeniile care ar trebui fi redresate de către Bosnia și Herțegovina dacă dorește să devină parte a familiei europene.

În același timp, majoritatea cetățenilor Bosniei și Herțegovinei consideră Uniunea Europeană drept remediul tuturor problemelor cu care se confruntă statul. Respectiv, în *Strategia națională pentru integrare în Uniunea Europeană*, adoptată în anul 2005, Bosnia și Herțegovina stabilește obiectivele integrării sale europene, subliniind necesitatea promovării reformelor pentru a obține progres în calea sa europeană. Strategia este preconizată a fi validă până la obținerea de către Bosnia și Herțegovina a statutului de stat membru al Uniunii Europene cu drepturi depline și din această cauză nu stabilește oricare termene limite [167], fapt care poate fi catalogat drept un neajuns major. Strategia a fost elaborată de către *Direcția pentru integrare europeană a Bosniei și Herțegovinei*, fondată de Consiliul de Miniștri în anul 2002, substituind

Ministerul de Integrare Europeană creat în anul 2000. În prezent, această Direcție, fiind o instituție independentă, prezintă principala instituție-coordonator al procesului de integrare europeană a statului. Sub egida sa au fost elaborate și alte documente, cum ar fi *Strategia de comunicare*, îndreptată spre informarea publicului despre procesul de integrare în Uniunea Europeană, sau *Ghidul de armonizare a legislației naționale cu cea a Uniunii Europene*.

Cu toate acestea, schimbările în Bosnia și Herțegovina se petrec lent. Conform cercetătorului B. Brljavac, în cazul Bosniei și Herțegovinei perspectiva europeană pare a nu fi un motiv pentru a lichida tensiunile interetnice ale politicianilor. Chiar dacă integrarea europeană a fost declarată drept obiectiv strategic al țării, puțini din politicieni sunt dornici de a-l realiza [155, p. 404]. Astfel, în raportul său din anul 2012, Consiliul UE salută progresul din Bosnia și Herțegovina, mai ales crearea Consiliului de Miniștri la nivel de stat, adoptarea legilor privind ajutorul statal, adoptarea bugetului și atingerea consensului privind apărarea proprietății imobile și de stat. Totuși, Consiliul își exprima îngrijorarea privind neimplimentarea acordurilor politice, problemele etnice și situația economică grea din țară [201, p. 580]. Raportul Comisiei Europene din anul 2014 constată că Bosnia și Herțegovina rămâne în stagnare în procesul de integrare europeană și țara duce lipsă de voința colectivă a liderilor politici de a efectua reformele necesare. Pentru redresarea situației socioeconomice fragile a țării, UE a extins dialogul cu privire la justiție, implicând problemele eradicării corupției, a creat un grup comun de lucru în vederea accelerării implementării fondurilor comunitare și a acordat asistență pentru consolidarea guvernantei economice [154]. În urma presiunii și suportului oferit de UE, după cum arată ultima evaluare efectuată de structurile europene, Bosnia și Herțegovina a progresat puțin în realizarea condiționalității UE. Printre momentele salutare se înscriu intrarea în vigoare a Acordului de Stabilizare și Asociere în vara anului 2015 și inițierea implementării unei agende de reforme de către guvern [161]. Mai mult ca atât, pe data de 15 februarie 2016, statul Bosnia și Herțegovina a aplicat cererea de aderare la UE, cu toate că există tendința de a cataloga acest moment mai mult ca fiind o acțiune declarativă, decât un angajament real de a implementa reformele cerute. Așadar, Bosnia și Herțegovina, de altfel ca și Republica Moldova, trebuie să demonstreze existența unei voințe politice reale și nu declarative, de a realiza dimensiunile externe și cele interne în procesul său de integrare europeană.

Astfel, se poate constata că Uniunea Europeană folosește, în cazul Balcanilor de Vest, condiționalitatea într-o formă multidimensională, având ca scop stabilitatea, reconcilierea și promovarea procesului de reforme în regiunea dată. Statele din Balcanii de Vest în realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană se conduc de cerințele venite din exterior, deși, conștientizând necesitatea reformelor interne, dispun de

anumite mecanisme naționale care permit identificarea și realizarea obiectivelor strategice în cadrul cursului ales. Totodată, se observă o anumită formalitate atât din partea Uniunii Europene, cât și din partea statelor candidate și potențiale candidate în procesul de pre-aderare. Accentul este pus primordial pe adoptarea legislației comunitare și astfel procesul riscă să devină birocratizat. În același timp, anume perspectiva europeană prezintă pentru statele din Balcanii de Vest motivația de a avansa transformările interne.

2.4. Concluzii la capitolul 2

1. Cercetarea practicii integrării europene a statelor din Europa Centrală și de Est (Țările Baltice, Polonia și România), cât și a celor din Balcanii de Vest a evidențiat clar existența, funcționarea și interacțiunea dintre dimensiunile externe și cele interne în acest proces.

2. Dimensiunile externe în procesul de integrare a statelor din Europa Centrală și de Est se evidențiază prin prisma asistenței tehnice și financiare oferite de UE, instrumentele de pre-aderare, Acordurile Europene, rapoartele regulate asupra progresului înregistrat de aplicanți și parteneriatele de aderare. De remarcat, odată cu extinderea spre Est, condiționalitatea UE se face mai simțită și sunt elaborate instrumente specifice îndreptate spre coordonarea statelor în cauză la nivelul dimensiunilor interne în efortul lor integraționist.

3. În cazul statelor din Balcanii de Vest această abordare se păstrează, deși apar unele trăsături specifice. Astfel, în schimbul Acordurilor Europene vin Acordurile de Stabilizare și Asociere. Totodată, dimensiunile externe în procesul de integrare a statelor din Balcanii de Vest se manifestă prin amendarea criteriilor de la Copenhaga cu condiții adiționale, reieșind din specificul statelor date, cum sunt respectarea drepturilor minorităților și colaborarea cu Curtea Penală Internațională, precum și o monitorizare mai strictă din partea comunității europene prin intermediul benchmark-urilor. În același timp, dimensiunile interne se reflectă printr-un șir de eforturi orientate spre pregătirea statelor pentru obținerea statutului de stat membru al UE și integrarea ulterioară în comunitatea europeană.

4. În baza analizei dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a statelor vizate în acest compartiment pot fi deduse un șir de caracteristici comune:

În primul rând, dimensiunile externe în procesul de integrare a statelor cercetate se reflectă mai ales prin politica de condiționalitate a UE. Condițiile comunitare includ, sub umbrela generalității sale, diverse aspecte specifice fiecărui stat. Poziția UE se face prezentă prin rapoartele de progres și monitorizarea permanentă a rezultatelor înregistrate. De asemenea,

condiționalitatea UE este eficientă datorită recompenselor primite, în special a celei de oferire a perspectivei de aderare.

În al doilea rând, dimensiunile interne în procesul de integrare a statelor cercetate sunt realizate, în principal acordându-se prioritate implementării la nivel intern a cerințelor comunitare. De asemenea, statele date și-au conturat clar prioritățile în cursul lor european, fapt ce contribuie la realizarea promptă a dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană, dar implicit și al celor externe.

În al treilea rând, se urmărește o tendință de creare a mecanismelor instituționale naționale pentru coordonarea procesului de integrare europeană, fie că este vorba de comitete, consilii sau birouri, oficii și chiar ministere pentru integrare europeană. Caracteristic este faptul că acestea, de regulă, sunt create odată cu stabilirea obiectivului de integrare europeană a statelor. În acest context, se urmărește și corelarea dimensiunilor externe cu cele interne, deoarece orice acord, reformă sau pas întreprins în vectorul european fie că se negociază cu UE și se implementează la nivel național, fie că vine din interior pentru a fi discutat la nivel extern.

În al patrulea rând, remarcăm elaborarea planurilor naționale de realizare a integrării europene. Acestea, în mare parte, au fost efectuate în coraport direct cu recomandările UE și cu accent pe implementarea aquis-ului comunitar. Dintre statele studiate, Polonia este remarcată pentru inițiativa de a elabora și implementa o Strategie Națională proprie de integrare europeană.

5. În capitolul dat s-a efectuat un studiu amplu al realizării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare a statelor vizate, fapt care a permis trasarea unor repere pentru realizarea dimensiunilor date în cazul Republicii Moldova.

6. Republica Moldova, prin intermediul cooperării bilaterale, trainingurilor și seminarelor comune, realizarea cercetărilor sectoriale în cadrul statelor Europei Centrale și de Est, precum și ale statelor din Balcanii de Vest trebuie să profite din plin de experiența și expertiza existentă în domeniul dat.

3. EVALUAREA DIMENSIUNILOR EXTERNE ȘI A CELOR INTERNE ÎN POLITICA ȘI PRACTICA INTEGRĂRII EUROPENE A REPUBLICII MOLDOVA

Integrarea europeană este declarată ca obiectiv principal în politica externă și cea internă a Republicii Moldova. Totodată, după cum se dezvăluie în compartimentul dat, realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a țării a evoluat în mod diferit. Dimensiunile interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova s-au dezvoltat lent, prioritate acordându-se celor externe. Ca consecință, o apropiere considerabilă a Republicii Moldova de Uniunea Europeană s-a produs formal abia în anul 2014, odată cu semnarea Acordului de Asociere și a Acordului privind instituirea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător.

Cu toate că perspectiva de aderare la Uniunea Europeană nu a fost obținută, comunitatea europeană, într-un mod consecvent, acordă asistență Republicii Moldova în calea sa europeană și suport în realizarea reformelor, încurajând transformările interne. În același timp, din cauza instabilității politico-economice și sociale din țară, apărute ca rezultat al neeficienței guvernului Republicii Moldova, în cadrul dimensiunilor externe în procesul de integrare europeană a fost aplicată condiționalitatea negativă a Uniunii Europene, iar realizarea celor interne ar putea fi sub pericolul regresării.

În acest context, ne propunem să stabilim cum s-au format, dezvoltat și cum se realizează la momentul actual corelarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. De asemenea, se identifică, cu aportul practicii europene avansate studiate în capitolul anterior, care ar fi acțiunile prioritare în realizarea dimensiunilor date pentru a asigura succesul cursului european al țării.

3.1. Evoluția dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova până în anul 2009

Succesul constituirii Uniunii Europene, nivelul înalt de dezvoltare al membrilor săi, precum și beneficiile și avantajele pe care le oferă au făcut atractivă această structură din toate punctele de vedere. Ideea de integrare europeană a devenit una din prioritățile politicii externe a majorității statelor postsocialiste, mai ales că orientarea către Vest s-a manifestat ca opțiunea politică viabilă în contextul conturării unei noi ordini mondiale. Concomitent, procesul de integrare europeană a evidențiat mai ales pentru țările din Europa de Est motivația și modelul necesar pentru a realiza democrații stabile, economii de piață funcționale, inițierea și continuarea

reformelor. Republica Moldova nu a constituit o excepție din proces. Pe lângă faptul că și-a creat instituțiile statale și a inițiat un proces amplu de reforme, Republica Moldova, în vederea afirmării în mod suveran a propriei identități politice și economice, a trebuit să revizuiască nu numai raporturile cu comunitatea internațională, dar și interesul său național. Astfel, autoritățile au sesizat necesitatea începerii unei noi etape de dezvoltare în cadrul geografic și geopolitic nou-creat și politica europeană, care cunoaște progrese și extinderi considerabile.

În acest context, este necesar de a studia cum a evoluat procesul de integrare europeană a Republicii Moldova din perspectiva dimensiunilor externe și a celor interne de la etapa incipientă, și mai ales cum s-au format dimensiunile interne ale acestui proces, care a fost rolul dimensiunilor externe în această privință și cum aceste dimensiuni s-au corelat în realizarea practică a procesului de integrare europeană a țării. În vederea elucidării acestor subiecte importante, analizei sunt supuse aspecte ce țin de manifestarea factorului UE în cazul Republicii Moldova în acea perioadă, când în vizorul său au intrat și statele din spațiul postsovieic, cum s-a dezvoltat ideea integrării europene la nivel național și în ce măsură s-a reușit interdependența acestor două dimensiuni.

Dialogul politic dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană a fost inițiat odată cu stabilirea relațiilor directe dintre cele două părți. Conștientizarea opțiunii pentru integrarea europeană a statului a fost efectuată puțin mai târziu. În general, apropierea Republicii Moldova de Uniunea Europeană nu a fost atât de dinamică și productivă ca în cazul statelor din Europa Centrală și de Est. Faptul că dialogul politic Republica Moldova-Uniunea Europeană nu s-a bucurat de consecutivitate se explică, după cum subliniază V. Juc [61, p. 109], prin aceea că Republica Moldova nu a avut capacitatea să se impună pentru a fi inclusă în lista de priorități strategice ale Uniunii Europene datorită lipsei unei forțe politice eficiente și consecvente ce s-ar fi identificat cu integrarea europeană și ar fi promovat acest proces de apropiere graduală și aderare prin activități concrete de sensibilizare a occidentalilor, reformare și consolidare democratică a instituțiilor puterii de stat, edificare a economiei funcționale de piață etc.; precum și incertitudinea cursului politic promovat de Republica Moldova atât în interior, cât și în exterior, reflectată prin calitatea reformelor și alternanța priorităților strategice de politică externă proeuropene, turnuri care însuflă neîncredere [60, p. 5].

În același timp, integrarea europeană a Republicii Moldova este, prin esență, o problemă de evoluție internă, deoarece ea presupune îndeplinirea exactă a criteriilor de aderare stabilite la Copenhaga. În acest sens, după cum evidențiază A. Gudîm, conducerea Republicii Moldova percepe integrarea europeană drept un proces tridimensional. În primul rând, este interpretată ca o cale de reintegrare a țării în baza standardelor legale contemporane. În al doilea rând, vectorul

europăean pentru Moldova semnifică modernizarea economiei țării în baza mecanismelor universal recunoscute care funcționează în Europa și în întreaga lume. În fine, integrarea europeană semnifică formarea și dezvoltarea instituțiilor politice naționale, reforma administrației publice cu delimitarea strictă a funcțiilor și puterii statale caracteristice statului de drept [178, p. 30].

Astfel, primul pas al Republicii Moldova în apropierea sa de standardele europene a fost efectuat prin semnarea Acordului de Cooperare și Parteneriat (APC) cu UE în 1994, care a intrat în vigoare în anul 1998. Subliniem aici faptul că, spre deosebire de Republica Moldova, celelalte state din Europa Centrală și de Est, în aceeași perioadă de timp, obțin din partea UE perspectiva de aderare prin semnarea Acordurilor Europene. La rândul său, APC, chiar dacă conținea elemente similare celor din cadrul Acordurilor Europene, avea scopul doar de a specifica și pregăti domeniile de cooperare între părți. Cu alte cuvinte, Republica Moldova la acest capitol a rămas restanțieră de la început și până în prezent, deoarece așa și nu a obținut această perspectivă clară de a deveni membru al familiei europene. Totuși, în acea perioadă a primilor ani de independență și a primilor pași de formare a Republicii Moldova ca stat democrat, APC-ul a devenit mecanismul de bază care a reglementat relațiile moldo-comunitare pentru o perioadă de zece ani, deși nu era decât o încercare a UE de a-și coordona relațiile cu noile state independente după destrămarea Uniunii Sovietice.

În așa fel, consacrând Republica Moldova în calitate de partener direct al Uniunii Europene, obiectivele acestui document, conform art.1, includeau: -asigurarea unui cadru corespunzător dialogului politic între părți, care ar permite dezvoltarea unor relații politice; - promovarea comerțului și investițiilor, precum și a relațiilor economice armonioase dintre părți, pentru a încuraja astfel dezvoltarea lor economică durabilă; -asigurarea bazei pentru colaborarea în domeniul legislativ, economic, social, financiar și cultural; - susținerea eforturilor Republicii Moldova de consolidare a democrației, de dezvoltare a economiei și de finalizare a tranziției sale la economia de piață [123, p. 6].

Prin urmare, în vizorul Acordului au fost plasate domeniile-cheie ale activității statului, și anume: dialogul politic, comerțul, afacerile și investițiile, concurența, protecția proprietății intelectuale, industriale și comerciale, precum și cooperarea în domeniul legislației. De asemenea, au fost puse bazele pentru inițierea și promovarea procesului de armonizare a legislației naționale cu cea comunitară.

În vederea monitorizării implementării prevederilor scontate în domeniile politic, economic, juridic, financiar, social și cultural, Acordul de Parteneriat și Cooperare stipula crearea unei scheme instituționale ierarhizate în trei trepte, și anume: Consiliul de Cooperare

Uniunea Europeană - Republica Moldova, Comitetul de Cooperare Uniunea Europeană - Republica Moldova și Comitetul de cooperare parlamentară Uniunea Europeană - Republica Moldova [11, p. 287]. După cum se poate observa, factorul UE s-a dovedit a fi prezent încă de la etapa incipientă, structurile europene având rolul de a ghida eforturile guvernului moldovenesc în realizarea prevederilor înaintate.

Dacă analizăm implementarea Acordului de Parteneriat și Cooperare, se observă rolul pozitiv pe care acesta l-a jucat în europenizarea Republicii Moldova, apropierea de standardele europene ale legislației, instituțiilor guvernamentale, principiilor organizării economiei și vieții sociale. Astfel, pe parcursul primilor patru ani, Consiliul de Cooperare Uniunea Europeană – Republica Moldova și-a concentrat activitatea asupra perfecționării legislației moldovenești într-un șir de domenii problematice, precum: concurența, dreptul economic, proprietatea intelectuală, impozitarea, mediul investițional, combaterea crimei economice, cooperarea vamală și transfrontalieră. Modificarea legislației s-a dovedit a fi un proces dificil, majoritatea legilor adoptate dovedindu-se a fi neeficiente, au necesitat ulterior numeroase schimbări și noi redacții. Un exemplu elocvent în acest caz este schimbarea Codului Civil sovietic, varianta anului 1964, care a fost expusă de către parlamentari abia în 1994, pentru ca după opt ani să fie adoptat și să fie pus în aplicare de la 1 ianuarie 2003 [51, p. 41]. În general, conform studiului cercetătoarei O. Guțu, APC a creat un mecanism intern de armonizare a legislației care consta din: - un sistem de monitorizare a proiectelor de acte legislative; - un sistem de verificare a proiectelor de acte legislative; - un sistem de avizare a proiectelor de acte legislative. În afară de aceasta, în cadrul Departamentului Legislație al Ministerului Justiției a fost creat un grup de lucru din circa zece persoane, pentru a colabora cu proiectul APC în vederea armonizării proiectelor de acte legislative care parveneau la Minister [52, p. 1]. Autoarea specifică, de asemenea, că UE s-a obligat, în baza art. 50 APC, să acorde Republicii Moldova asistență tehnică necesară pentru realizarea măsurilor de armonizare a legislației, care poate include schimb de experți; furnizarea informațiilor rapide; organizarea seminarelor; activități de pregătire a specialiștilor; ajutor pentru traducerea legislației comunitare [52, p. 11]. Respectiv, observăm un șir de instrumente ale dimensiunilor externe, prin intermediul cărora UE a coordonat și facilitat începutul transformărilor interne în Republica Moldova.

În această ordine de idei, se evidențiază un alt aspect important al dimensiunilor externe. Acesta se referă la faptul că pentru facilitarea implementării Acordului de Parteneriat și Cooperare și pentru realizarea obiectivelor preconizate Republica Moldova beneficia din partea UE de asistență tehnică prin intermediul programului TACIS (Asistență Tehnică pentru Comunitatea Statelor Independente). Acesta avea menirea de a contribui la susținerea reformelor

administrative, legislative și instituționale, la asistența pentru dezvoltarea economică și depășirea urmărilor sociale ale perioadei de tranziție [132, p. 34]. În general, Moldova a obținut prin intermediul programului TACIS în jur de 140 milioane euro între 1991-2006 [91, p. 25] pentru reformele instituționale și administrative, dezvoltarea economică și ameliorarea consecințelor tranziției. Printre programele sprijinite de programul TACIS se înscriu [121]: Programul de armonizare a sistemului de standardizare din Republica Moldova (armonizarea legislației, dezvoltarea resurselor umane, capacități instituționale, promovarea cooperării internaționale în acest domeniu) (aprilie 2003 – aprilie 2005); Programul de consultanță politică pentru oficiile prim-ministrului și al ministrului Economiei (elaborarea și implementarea Programului de reforme al Guvernului Republicii Moldova și, în particular, a Strategiei de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei (11 martie 2004 – 11 martie 2005); Consolidarea managementului la frontieră, care includea activități direcționate să faciliteze traficul de persoane și de bunuri la frontieră, precum și să combată activități criminale (decembrie 2003 – decembrie 2004) și alte programe orientate spre protecția mediului, cooperarea transfrontalieră etc. [121].

Totuși, deși s-au înregistrat progrese, Acordul de Parteneriat și Cooperare nu a atins rezultatele așteptate. Adevăratul potențial al Acordului în domeniul cooperării economice ce urma să fie materializat prin crearea Zonei de Liber Schimb între Uniunea Europeană și Republica Moldova așa și nu a fost atins. În plus, Acordul de Parteneriat și Cooperare nu stabilea prioritățile reformelor efectuate, termenii succesiunii și calității realizării acestora. Aceasta semnifică că realizarea tuturor obiectivelor Acordului era legată de dorința și abilitatea proprie a Moldovei de a le implementa [23, p. 50].

În acest context, după cum constată L. Litra [194, p. 12], în esență APC nu presupunea o condiționalitate propriu-zisă a UE. Documentul implică un angajament general al statului de a adopta principiile unui stat de drept și a unei economii de piață, însă nu stabilește careva obligații concrete. Cu toate acestea, există câteva momente ce denotă condiționalitatea. Printre acestea, autorul marchează art. 49 al APC prin care Moldova este chemată să protejeze drepturile la proprietatea intelectuală și să adere la convenții multilaterale în această privință în cel puțin cinci ani. Este un exemplu al unui subiect pur economic care nu atinge domeniile problematice ale Republicii Moldova și, mai mult de atât, nu specifică care ar fi consecințele dacă realizarea acestor cerințe nu va avea loc [194, p. 12].

În general, se poate afirma că această practică, când lista de parcurs este oferită de către UE, iar realizarea acesteia depinde de propria inițiativă și doleanță a Republicii Moldova, persistă și la momentul actual. Această stare de lucruri creată poate fi explicată prin faptul că Republica Moldova nu a știut să își stabilească clar prioritățile, spre deosebire de Țările Baltice

și cele din Europa Centrală și de Est, care au trimis mesaje foarte clare, lipsite de ambiguitate nu numai în capitalele occidentale, ci și în cele de la Est, limitând benevol marja de manevră și intrând în faza de integrare europeană, obținând un motiv puternic în plus de a se reforma pe plan intern și de a edifica sisteme compatibile pe plan juridic, economic, politic. Acest lucru explică și ezitarea UE față de Republica Moldova chiar de la etapa incipientă. De exemplu, la adresarea Președintelui P. Lucinschi în 1996 privind intenția aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană și necesitatea demarării acțiunilor procedurale ale acestui proces important [118, p. 477], iar în 1997, la solicitarea inițierii negocierilor privind semnarea unui Acord de Asociere a Moldovei la Uniunea Europeană [134, p. 99], reacția Uniunii Europene a fost una neîmbucurătoare. Comisia Europeană a sugerat că înaintarea cererii în vederea stabilirii unor relații ce depășesc cadrul Acordului de Parteneriat și Cooperare trebuia să ia în considerare două aspecte ce fac această solicitare mai puțin realistă, și anume, situația geopolitică a Republicii Moldova (calitatea de membru al Comunității Statelor Independente) și pregătirea insuficientă a premiselor interne necesare pentru asociere [111, p. 225]. Anume al doilea aspect, în opinia noastră, prezintă o semnificație majoră. Prin sublinierea insuficienței premiselor interne UE a arătat clar necesitatea, în primul rând, de transformare internă a Republicii Moldova și, în al doilea rând, lipsa unei adevărate doleanțe a guvernului moldovenesc de a se îndrepta spre Europa.

În acest context, menționăm, spre exemplu, că în primele programe de guvernare a Republicii Moldova referință la UE fie că se făcea în linii generale, fie că nu se efectua deloc. Astfel, după cum arată I. Klipii, în programul de guvernare a Guvernului Sangheli (1994-1997) UE este plasată, în ordinea priorităților politicii externe, alături de CSI. Guvernul Ciubuc I (1997-1998), la rândul său, nu face nici o referință la Uniunea Europeană, și după cum specifică autorul, este greu să-ți dai seama dacă programul neglijează sau, din contra, reflectă Concepția politicii externe a Republicii Moldova [62, p. 11, 12]. În comparație cu acesta, continuă autorul, programul Guvernului Ciubuc II (1998-2001) conține un compartiment separat, dedicat integral problemei integrării europene. Pentru prima dată într-un program de guvernare votat în Parlamentul Republicii Moldova s-a stipulat că integrarea europeană este un obiectiv strategic al politicii externe a Republicii Moldova, fiind aduse motivarea și pașii necesari de întreprins în vederea realizării acestui scop, printre care se enunță elaborarea unei strategii naționale de integrare europeană, crearea unui comitet interministerial pentru integrare europeană, precum și a unui departament pentru integrare europeană cu atribuții de coordonare pe plan intern a procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană, intensificarea demersurilor pentru inițierea negocierilor privind asocierea la UE etc [62, p. 15-17]. Acest lucru se datorează

atât apariției noilor partide politice, cât și evoluțiilor pe plan extern, și anume, intrării în vigoare a APC. Totodată, observăm că integrarea europeană e văzută drept obiectiv al politicii externe, dar și nu al celei interne, deși se prevăd acțiuni la nivel intern pentru obținerea succesului pe dimensiunile externe. Aceeași stare de lucruri o regăsim și în programul de guvernare a Guvernului Sturza (1999-2002), chiar dacă acesta purta denumirea de „Supremația legii, revitalizare economică, integrare europeană” [62, p. 19].

Conștientizarea lentă a necesității stabilirii priorităților în cursul european al țării este reflectată și prin intermediul aspectului instituțional (acesta reprezentând dimensiunile interne în procesul de integrare europeană), cărui îi revine dirijarea procesului de colaborare cu Uniunea Europeană și alinierea la standardele europene. În acest context, menționăm că inițial a fost creată *Direcția Generală de Integrare Europeană* în cadrul Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Moldova [81, p. 7]. Mai târziu, după cum arată I. Osoianu, abia în anul 2002, prin decret prezidențial, a fost creată *Comisia Națională pentru Integrare Europeană* [81, p. 6]. Până la acest moment funcționau doar structurile stabilite conform Acordului de Parteneriat și Cooperare între Republica Moldova și UE: Consiliul de cooperare Republica Moldova – UE, Comitetul de cooperare Republica Moldova – UE și Comitetul parlamentar de cooperare Republica Moldova – UE [81, p. 7]. Comisia avea o componență de 30 de membri, care erau reprezentanți ai autorităților publice centrale, autorităților publice locale, ai unor instituții academice și ONG-uri. Printre sarcinile de bază ale Comisiei date a fost elaborarea *Strategiei Europene de Integrare Europeană a Republicii Moldova* și elaborarea Planului de Acțiuni pentru realizarea Strategiei de integrare europeană a Republicii Moldova și coordonarea îndeplinirii acestuia [81, p. 6].

Mai târziu, pentru consolidarea activității și inițiativei instituțiilor naționale cu privire la integrarea europeană, potrivit Rezoluției Guvernului Republicii Moldova din 2003, în cadrul Ministerului Afacerilor Externe a fost creat *Departamentul de Integrare Europeană* [213, p. 23]. Simultan cu crearea acestei subdiviziuni a fost creat un sistem de departamente similare în cadrul tuturor ministerelor și departamentelor. Astfel, în 2005, denumirea de Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Moldova a fost completată cu sintagma „și Integrării Europene.” Sistemul ales, susține I. Osoian, are atât aspecte pozitive, cât și negative. Pe de o parte, această denumire este percepută ca neutră în conflictele interministeriale ce deseori apar. Însă, continuă cercetătorul, privită din alt punct de vedere, se consolidează percepția că integrarea europeană este cu precădere o prioritate a afacerilor externe, decât a celor interne [213, p. 23], respectiv se atribuie mai mult dimensiunilor externe în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. Această stare de lucruri se păstrează și la etapa actuală. Cu toate aspectele ce țin de

procesul de integrare europeană continuă a fi preocupat Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, în cadrul căruia, la moment, funcționează Direcția Generală Integrare Europeană, formată din două direcții: Direcția Cooperare Politică cu Uniunea Europeană și Direcția Cooperare Economică și Sectorială cu UE.

În acest context, în baza experienței integrării europene a Țărilor Baltice, a celor din Europa Centrală și de Est, cât și a celor din Balcanii de Vest, pentru Republica Moldova ar fi oportun formarea unui Oficiu de Integrare Europeană, care ar fi o instituție independentă, cu o responsabilitate față de guvern și societatea civilă. Oficiul format dintr-un anumit număr (15-20) de specialiști, capabili să soluționeze prompt orice problemă legată de procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, ar menține legătura și ar consulta MAEIE pe filiera externă a cursului european al țării și ar pregăti, coordona, realiza și implementa măsuri de ordin intern, inclusiv pregătirea și ducerea eventualelor negocieri de aderare a Republicii Moldova la UE. Totodată, conform acelorași experiențe ale statelor membre și ale statelor potențial candidate pentru aderare la UE, remarcăm că acest Oficiu ar fi trebuit creat cu mult timp înainte, am putea chiar spune după intrarea în vigoare a APC în anul 1998, cum a procedat, de pildă, Estonia, creând încă în anul 1996 *Oficiul de Integrare Europeană*, care făcea parte din structura Cancelariei de Stat, sau Croația, care a fondat *Oficiul pentru Integrare Europeană* cu mult înainte de a obține perspective de aderare din partea UE. În prezent, în urma tuturor evoluțiilor ce au avut loc în relațiile moldo-comunitare, opinăm că crearea acestuia totuși ar fi binevenită, reieșind din considerentul că țara are nevoie de o echipă bine pregătită de specialiști, mai ales de negociatori, pentru realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. Menționăm că ideea dată, doar cu unele deosebiri, este împărtășită și de experții Institutului pentru Politici și Reforme Europene din Republica Moldova. Astfel, aceștia propun Crearea unui Oficiu pentru integrare europeană în cadrul Guvernului Republicii Moldova condus de un Secretar de Stat, iar activitatea acestuia să fie coordonată la nivel politic de un viceprim-ministru sau chiar de un prim-viceprim-ministru pentru integrare europeană în cadrul Cabinetului de Miniștri [49, p. 23]. Se propune și crearea unui Minister pentru Integrare Europeană, dar considerăm acest lucru de prisos. După cum arată experiența europeană, mecanismul instituțional național de coordonare a procesului de integrare europeană nu trebuie să fie unul prea complicat. Activitatea MAEIE pe dimensiunile externe și o eventuală activitate a Oficiului pentru Integrare Europeană, propus de noi, pe dimensiunile interne, în combinație cu funcționarea departamentelor de integrare europeană din cadrul tuturor ministerelor, atât pe dimensiunile externe, cât și pe cele interne, ar fi destul de productiv.

O altă etapă care marchează evoluția corelării dimensiunilor externe și interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova ulterior APC-ului este foaia de parcurs pentru guvernul republicii, primită din partea UE prin intermediul Planului de Acțiuni Republica Moldova-UE, semnat în anul 2005 pe o perioadă de trei ani în cadrul Politicii Europene de Vecinătate. Acest document, după cum a subliniat fostul ministru al afacerilor externe al Republicii Moldova A. Stratan, trasa o orientare realistă a Republicii Moldova și, nu în ultimul rând, oferea o oportunitate suplimentară de a ridica la un nivel calitativ nou dialogul politic cu UE și aprofundarea cooperării cu această organizație [38, p. 6]. De rând cu cele menționate, totuși realizarea obiectivelor Planului de Acțiuni și alinierea Republicii Moldova la standardele europene nu necesita, din nou, decât voința politică a autorităților Republicii Moldova.

Astfel, Planul de Acțiuni UE-Moldova conținea 46 de pagini, formula 80 de obiective și 294 de acțiuni [74, p. 23]. Documentul, după cum remarcă A. Colațchi, stabilea scopurile strategice și prioritățile în relațiile moldo-comunitare, concentrându-se în așa domenii ca: trecerea de la cooperare la integrare prin participarea Republicii Moldova la piața internă, politicile și programele UE; consolidarea cooperării politice prin elaborarea mecanismelor dialogului politic; disponibilitatea UE de a susține soluționarea conflictului transnistrean; convergența legislativă, deschiderea economică și asistența financiară etc. [140, p. 97, 98]. În așa mod acest plan a jucat rolul unui bun instrument al UE de susținere a Republicii Moldova în realizarea reformelor și a devenit un nucleu al transformărilor interne.

Luată împreună, noua politică a UE și activitatea guvernului, după cum afirmă V. Gheorghiu, au condus la situația când aproximativ 70 % din populația Republicii Moldova susținea opțiunea de integrare europeană a țării, evidențiindu-se astfel un oarecare consens în această privință. Pe parcursul campaniei electorale parlamentare din anul 2005, partidele politice, în majoritatea sa, au inclus în programele electorale drept obiectiv major integrarea Republicii Moldova în UE [175]. Astfel, Blocul „Moldova Democrată” declara drept obiectiv strategic al țării integrarea în Uniunea Europeană [83]; Partidul Popular Creștin Democrat opta pentru: “ajustarea la aquis-ul comunitar; inițierea negocierilor de asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană și depunerea cererii de aderare la UE; întărirea cooperării politice, economice și culturale cu statele membre ale UE; obținerea din partea Uniunii Europene a unui regim de vize favorabil pentru cetățenii Republicii Moldova; implementarea standardelor europene în economia națională etc.” [88], iar Partidul Comuniștilor din Republica Moldova în platforma sa electorală specifica că integrarea europeană presupune: „transformarea Moldovei într-un stat al standardelor europene și al investițiilor eficiente în economia țării, deschiderea piețelor occidentale pentru mărfurile moldovenești; circulația liberă, fără vize, a cetățenilor

Moldovei în țările Europei și realizarea programelor prioritare, a principiilor educației europene deschise și a celor ale culturii europene” [87].

Ca rezultat al acestei atitudini, noul Parlament ales a adoptat în unanimitate declarația care declara integrarea europeană drept obiectivul major al politicii externe și interne a Republicii Moldova [175]. Declarația recunoștea că “dezvoltarea de mai departe a Republicii Moldova nu poate fi asigurată decât prin promovarea consecventă și ireversibilă a cursului strategic spre integrarea europeană” [33] și stabilea un parteneriat politic pentru realizarea obiectivelor de integrare europeană a țării având ca principale direcții eforturile diplomatice, juridice și politice conjugate, precum și inițiativele cetățenești pentru realizarea Planului de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană, soluționarea conflictului transnistrean, precum și pentru dezvoltarea social-economică a țării, asigurând respectarea normelor democratice și a supremației legii și soluționând un șir de probleme ca reducerea sărăciei, combaterea corupției, debirocratizarea vieții economice și dezvoltarea pe baza standardelor europene a limbilor și a culturilor tuturor minorităților naționale din Republica Moldova [33]. Declarația dată, deși pare să demonstreze consensul tuturor partidelor parlamentare din Republica Moldova cu privire la cursul european al țării, din păcate, nu este decât una formală. Obiectivele declarate în acest document nu sunt realizate nici până în prezent. Din aceste considerente, este greu de atribuit declarației date semnificația, de exemplu, a Declarației Snagov adoptată de toate forțele politice ale României și care ferm exprimă și declară voința politică a României de a face parte din familia europeană.

Mai mult ca atât, putem afirma că pe dimensiunile interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, chiar dacă observăm un suport esențial al cursului european al țării, totuși, în pofida faptului că UE deja propune un al doilea document de acțiuni, Republica Moldova nu a reușit să elaboreze nici la acel moment, nici, cu părere de rău, până în prezent o strategie națională de integrare europeană, despre care s-a pomenit și în programul de guvernare a Guvernului Ciubuc II (1998-2001), și elaborarea căreia, după cum s-a menționat anterior, era obiectivul principal al Comisiei Naționale pentru Integrare Europeană din anul 2002. În acest context se înscrie și opinia lui V. Gheorghiu, potrivit căruia o concepție adoptată oficial a integrării europene a Republicii Moldova n-a existat, deși mai multe elemente ale concepției au fost incluse în programele de guvernare, planurile de activitate ale MAE, reflectate în luări de poziții ale oficialităților din țară [40]. Cercetătorul prezintă drept o variantă a unei astfel de concepții documentul *Strategia Republicii Moldova privind asocierea la Uniunea Europeană*, elaborat de MAE. Această Strategie, în care un accent deosebit s-a pus pe acțiuni de politică externă, a fost preluată și semnată de liderii a 23 de partide politice și înmănată Președintelui

Republicii Moldova P. Lucinschi în anul 2000. Dar o strategie în adevăratul sens al cuvântului, în care să fie detaliate toate acțiunile necesare, nu a fost elaborată niciodată [40].

Suntem de acord cu ultima afirmație a cercetătorului, deși în anul 2005 a fost totuși elaborată *Strategia Europeană a Republicii Moldova*, în care au fost incluse practic toate problemele de dezvoltare a Republicii Moldova, de soluționarea cărora depinde viitorul european al țării. Fiind un document intern, Strategia avea drept scop pregătirea țării pentru aderarea la comunitatea europeană, integrarea în care reprezintă un interes național fundamental. Aceasta include, pentru fiecare domeniu de activitate, analiza cadrului legislativ al Republicii Moldova, analiza cadrului instituțional, formularea problemelor existente și, respectiv, a priorităților pe termen scurt și mediu [117, p. 183].

În această situație, Planul de Acțiuni Republica Moldova-Uniunea Europeană reprezintă de fapt ultima parte a Strategiei Europene – prioritățile. Cu alte cuvinte, strategia a fost utilizată și ca un instrument de monitorizare a realizării Planului de Acțiuni, mai ales că elaborarea documentului a început înainte de lansarea de către Comisia Europeană a consultărilor asupra Planului de Acțiuni și a fost precedată de elaborarea *Concepției integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană* [89]. Ultima exprimă bunăvoința Moldovei față de Politica Europeană de Cooperare cu Țările Vecine, în același timp exprimându-se dorința Moldovei de a fi inclusă în Procesul de Stabilizare și Asocieră ce cuprinde statele din Balcanii de Vest. Însă UE a considerat că Politica Europeană de Cooperare cu Țările Vecine nu trebuie privită ca o posibilă aderare la UE [89].

În același timp, după cum subliniază Gr. Vasilescu, această Strategie Europeană a Republicii Moldova este un document destul de voluminos. Conținutul său este de 611 pagini, iar cu includerea Planului de Acțiuni circa 700 pagini. Deși include toate domeniile posibile și problemele de dezvoltare a Republicii Moldova, cât și aspectele ce țin de relațiile moldo-comunitare în ansamblu, inclusiv relațiile Republicii Moldova cu țările Uniunii Europene, strategia nu conține prevederi concrete, mai ales în ceea ce prevede anumiți termeni de realizare, responsabili de implementare etc. Acest fapt conduce la concluzia că documentul dat este general și prezintă mai mult o sumă de declarații de intenții poate și frumoase, dar puțin orientate spre realizarea practică [129, p. 250]. Mai mult ca atât, continuă autorul, Strategia dată nu se regăsește pe paginile oficiale ale guvernului sau documentele oficiale ale Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene. Poate fi găsită doar pe site-urile organizațiilor neguvernamentale.

Cu alte cuvinte, Strategia dată la etapa actuală poate fi interpretată drept un studiu bun, realizat de societatea civilă și, din păcate, nimic mai mult [204, p. 182], deoarece nu a reprezentat

un interes pentru Guvernul Republicii Moldova, fiind apreciată doar ca o realizare a sectorului non-guvernamental, dar la care nu s-a apelat în practică. Din experiența statelor studiate în compartimentul II al tezei (cum ar fi cazul Poloniei care a dispus de propria *Strategie Națională de Integrare (Narodowa Strategia Integracji)*, în vederea pregătirii interne a țării pentru statutul de membru al Uniunii Europene, sau cum ar fi cazul Letoniei, care a elaborat *Strategia pentru integrarea Letoniei în Uniunea Europeană* etc.), necesitatea elaborării, și aplicării în practică a unei strategii naționale de integrare europeană ar fi fost una firească. Însă, un astfel de document necesită un consens național privind opțiunea integrării europene a țării, ceea ce nu constituie o realitate nici la etapa actuală.

Prin urmare, în lipsa unei strategii sau a unui plan național de integrare europeană, Guvernul Republicii Moldova a optat pentru o altă metodă de lucru, axându-se doar pe implementarea cerințelor venite din cadrul dimensiunilor externe. Astfel, în vederea implementării eficiente a Planului de Acțiuni, a fost elaborat *Programul Național de Implementare a Planului de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană* (PNIPA) [18], care stabilea măsurile necesare de a fi întreprinse, instituțiile responsabile și termenii pentru realizarea acestora. Prin urmare, în conformitate cu dispozițiile prevăzute de către documentul dat, monitorizarea și coordonarea sectorială a implementării Planului de Acțiuni se realiza lunar, trimestrial și semestrial de către ministerele coordonatoare: Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, Ministerul Justiției, Ministerul Economiei și Comerțului, Ministerul Educației, Tineretului și Sportului, Ministerul Transporturilor și Gospodăriei Drumurilor [66, p. 69]. După cum arată în studiul său I. Groza și R. Codreanu, în anul 2008, în conformitate cu Decretul Președintelui privind Constituirea Comisiei Naționale pentru Integrare Europeană, care abrogă Decretul din 2002 cu același titlu, funcția de coordonare a implementării PNIPA la nivel național a fost atribuită Cancelariei de Stat a Republicii Moldova, iar Șeful Direcției coordonare a politicilor și asistenței externe a Aparatului Guvernului a fost numit Secretar al Comisiei pentru integrare Europeană [49, p. 13].

Ca rezultat, până în noiembrie 2007, Guvernul Republicii Moldova a dat publicității șapte rapoarte de monitorizare a implementării PAUEM. Pe lângă aceste rapoarte, care acoperă toate domeniile PAUEM, majoritatea instituțiilor guvernamentale au elaborat rapoarte de monitorizare pentru sectoarele lor de competență [74, p. 168]. În aceste rapoarte anuale ale Guvernului au fost prezentate în ansamblu principalele rezultate înregistrate de către instituțiile responsabile pe fiecare sector al PAUEM, însă, cu părere de rău, nu conțin în textele sale neajunsuri, concluzii și soluții pentru lichidarea deficiențelor și realizarea ulterioară a sarcinilor propuse. O altă abordare au avut-o, după cum menționează A. Kraijdan, spre deosebire de rapoartele guvernamentale

bazate pe abordarea cantitativă (număr de legi adoptate, instituții create, conferințe organizate etc.), organizațiile societății civile, care au elaborat studii alternative orientate spre identificarea domeniilor problematice și oferirea recomandărilor în vederea unor schimbări calitative în procesul de implementare a Planului de Acțiuni [189, p. 13].

La rândul său, Comisia Europeană a prezentat trei rapoarte de progres al Moldovei privind implementarea PAUEM, și anume Raportul de Progres al Moldovei din 4 decembrie 2006, Raportul de Progres al Moldovei din 3 aprilie 2008 și cel din 24 aprilie 2009. Având în vedere nerealizarea completă a obiectivelor PAUEM și extinderea termenului de valabilitate al acestuia, din partea Comisiei Europene au urmat Rapoartele de Progres al Moldovei din anii 2010- 2014. Fiecare dintre aceste rapoarte oferea opinia UE privind îndeplinirea de către Republica Moldova a angajamentelor asumate în cadrul PAUEM și spre deosebire de rapoartele naționale veneau cu o critică constructivă asupra problemelor întâmpinate, dar și unele recomandări. Prin urmare, se poate constata că implementarea PAUEM a fost monitorizată destul de riguros, deși nici în cazul acestui document nu se specifică clar și concret care ar fi consecințele dacă prevederile sale nu vor fi implementate. Totodată, în urma propunerilor și recomandărilor europene, precum și a monitorizării interne și externe a procesului de apropiere de standardele europene, PAUEM a produs un anumit efect benefic asupra cursului european al țării, realizându-se astfel o interdependență pozitivă a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova.

În așa fel, dialogul politic dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană s-a activizat în perioada de implementare a Planului de Acțiuni și s-a dezvoltat pe mai multe planuri. La începutul acestei perioade, UE a fost cea care prin comportamentul său a determinat creșterea intensității și calității dialogului ei cu Republica Moldova, manifestându-se prin deschiderea Delegației Comisiei Europene la Chișinău și a Misiunii diplomatice a Republicii Moldova pe lângă Comunitatea Europeană [58, p. 21]; desemnarea Reprezentatului Special al Uniunii Europene pentru Moldova; demararea activității Misiunii Uniunii Europene de monitorizare a frontierei la granița moldo-ucraineană; extinderea formatului de negocieri privind conflictul transnistrean prin includerea Uniunii Europene și SUA în calitate de observatori [58, p. 21].

În perioada februarie 2005 — noiembrie 2006, în opinia Comisiei Europene referitor la felul în care Republica Moldova a reușit să-și onoreze angajamentele asumate față de UE prin Planul de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană, printre progresele importante și moderate raportul menționează: managementul frontierei moldo-ucrainene; cooperarea cu instituțiile financiare internaționale; reducerea sărăciei; reformarea sectorului de cercetare, dezvoltare și inovare (apreciate cu calificativul “progres bun”); obținerea Sistemului generalizat

de preferințe plus al UE (GSP+); realizările în domeniul luptei cu crima organizată, inclusiv în cel al combaterii traficului de ființe umane; aderarea Republicii Moldova la Procesul de la Bologna (apreciate cu calificativul “progres”); cooperarea cu UE în anumite probleme de politică externă; îmbunătățirea climatului investițional (apreciate cu calificativul “anumit progres”) etc. [74, p. 169]. Însă la capitolul probleme s-a subliniat mai ales a) implementarea deficitară a strategiilor de reformă; b) libertatea insuficientă a mass-mediei; c) răspândirea largă a corupției și d) imixtiunea Guvernului în sfera afacerilor [74, p. 169].

Totodată, în sensul conștientizării faptului că Planul de Acțiuni avea termen de funcționalitate până în martie 2008, pe plan intern, într-un mod definitiv și non-negociabil, a fost fixat obiectivul de finalizare a tuturor prevederilor acestui document până la 17 noiembrie 2007 [68]. Prim-ministrul V. Tarlev sublinia atunci că perioada preconizată este foarte importantă pentru Moldova în sensul realizării unui salt calitativ în relațiile cu Uniunea Europeană și îndeplinirii integrale a Planului de Acțiuni [57, p. 2]. Respectiv, anul 2007 a fost apreciat drept unul crucial [3, p. 2] pentru realizarea obiectivelor trasate, evidențiind importanța lichidării cât mai operate a restanțelor semnalate. Astfel, autoritățile centrale au sesizat că Planul de Acțiuni este, înainte de toate, un sistem de obligațiuni ale acestora față de cetățenii săi, este cu adevărat un plan de modernizare a întregului sistem juridic și social-economic al țării, care va apropia Republica Moldova de standardele Uniunii Europene. Tot în anul 2007, în vederea coordonării procesului de armonizare a legislației naționale la directivele și regulamentele UE, a fost creat Centrul de armonizare a legislației din cadrul Ministerului Justiției al Republicii Moldova [49, p. 15]. După cum subliniază I. Groza și R. Codreanu, printre sarcinile principale ale acestui Centru se înscriu: monitorizarea procesului de armonizare a legislației pe plan național; elaborarea proiectelor de planuri naționale anuale de armonizare a legislației Republicii Moldova cu legislația Uniunii Europene și coordonarea procesului de implementare a acestora; verificarea compatibilității proiectelor de acte legislative și normative cu legislația UE și emiterea declarațiilor de compatibilitate; crearea și gestionarea bazei de date a legislației naționale armonizate cu legislația UE și acordarea asistenței metodologice autorităților administrației publice centrale în domeniul armonizării legislației [49, p. 15].

Însă, starea de lucruri nu se schimbă esențial în următoarea perioadă de evaluare. Astfel, conform celui de-al doilea Raport de Progres din aprilie 2008, implementarea reformelor continuă a fi modestă și problemele din prima perioadă continuă să afecteze cursul european al țării. Printre cele mai strigente restanțe au fost constatate: implementarea inadecvată a legislației privind autoguvernarea locală; calitatea slabă a sistemului de justiție; prerogative extinse ale procuraturii; imixtiunea politică în activitatea Centrului pentru Combaterea Crimelor Economice

și Corupției; respectarea insuficientă a drepturilor și libertăților omului, în special libertatea expresiei, dreptul la confesiune, dreptul de a nu fi supus torturii; libertatea insuficientă a mass-media, în special a audiovizualului public; implementarea deficitară a legislației privind standardele de muncă; existența unui climat de afaceri și investițional puțin transparent și nesigur. Cu toate acestea, după frecvența aparițiilor în raport, problema majoră a Moldovei rămâne a fi aplicarea deficitară și inconsecventă a legislației deja armonizate și a strategiilor de reformă [100].

Totodată, printre cele mai marcante evoluții s-au apreciat a fi desfășurarea alegerilor conform normelor democratice, acordarea Republicii Moldova a Preferințelor Comerciale Autonome Suplimentare în urma realizării condițiilor europene și obținerii progresului substanțial în îmbunătățirea cadrului instituțional și procedurilor de control și certificare a originii, intrarea în vigoare a Acordului de facilitare a vizelor și readmitere, cooperarea pozitivă cu Misiunea UE de Asistență la Frontieră (EUBAM) și promovarea măsurilor de încredere înaintate de partea moldovenească la capitolul conflictului transnistrean [104].

În același timp, UE continua să susțină eforturile Republicii Moldova în ceea ce privește realizarea transformărilor interne prin dezvoltarea capacității administrației publice, suportul guvernului în dezvoltarea și implementarea strategiilor în sectorul energetic și de transport, reformarea asistenței sociale etc. Mai mult ca atât, asistența financiară oferită de UE Republicii Moldova a crescut substanțial, constituind 40 mln de euro în anul 2007 în comparație cu 10 mln de euro oferite în anul 2003 [169].

Aprecierea pozitivă de către UE a eforturilor țării în mod sigur era îndreptată spre susținerea motivației autorităților moldovenești în menținerea cursului său european și pregătirea de a realiza europenizarea țării. Cu toate acestea, a fost luată decizia ca Planul de Acțiuni să fie extins inițial pentru un an de zile, pentru ca ulterior să se hotărască extinderea aplicării acestuia până la adoptarea unui nou cadru care ar reglementa relațiile moldo-comunitare.

Potrivit studiului efectuat în cadrul Institutului pentru dezvoltare și inițiative sociale IDIS „Viitorul,” printre cauzele care au condus la restanțe în implementarea Planului de Acțiuni se enumeră: mizarea excesivă a partenerilor occidentali pe conducerea țării în procesul de implementare a prevederilor scontate, neglijându-se din participarea politică a grupurilor sociale organizate, tolerându-se informarea modestă a populației Republicii Moldova, care trebuie, în primul rând, să joace rolul mecanismului de control și de presiune asupra guvernării. În al doilea rând, se reliefa împotrivirea evidentă a Federației Ruse tendinței de integrare europeană a Moldovei și presiunile exercitate de aceasta atât asupra Chișinăului, cât și asupra unor membri ai Uniunii Europene, pentru a tergiversa perspectiva Moldovei de a deveni membru al comunității

europene. Nu a fost ocolită nici dominarea unei mentalități de factură sovietică, care inhibă deschiderea cetățenilor spre idealuri democratice, ca supremația legii, libertatea presei, transparența în procesul politic, afectând capacitatea populației de a deveni una din locomotivele de transformare democratică din țară [72].

Pe data de 24 aprilie 2009 a fost prezentat Raportul privind implementarea Politicii Europene de Vecinătate în anul 2008, precum și Raportul de Progres al Moldovei. Conform acestuia, Republicii Moldova i-a reușit să semneze Parteneriatul de Mobilitate cu UE, să asigure implementarea condițiilor necesare pentru implementarea Acordurilor de facilitare a vizelor și readmitere, intrate în vigoare în 2008, și dobândirea beneficiilor în urma obținerii Preferințelor Comerciale Autonome Suplimentare din partea comunității europene [170]. De asemenea, pe plan intern a fost înregistrat un succes moderat în ceea ce privește guvernarea publică prin adoptarea a două legi importante: Legea serviciului public și Legea privind transparența în procesul de luare a deciziilor, precum și îmbunătățirea moderată în domeniul luptei cu corupția. Pentru susținerea proceselor reformatoare din partea UE au fost deschise negocierile privind Tratatul Comunității Energetice, promovarea reformei învățământului prin intermediul programelor Tempus și Erasmus, oferirea asistenței financiare pentru sectorul ocrotirii sănătății etc. Pentru anul 2008 UE a acordat 62.3 mln euro în cadrul Instrumentului European pentru Vecinătate [170].

Ca urmare a evaluării din partea comunității europene, Comisia Națională de Integrare Europeană a apreciat evoluțiile în relațiile moldo-comunitare și prioritățile de politică externă pentru perioada imediat următoare. În cadrul situației create, ex- Președintele V. Voronin a declarat că Moldova are drept sarcină prioritară concentrarea tuturor eforturilor sale asupra negocierii noului acord cu Uniunea Europeană, care trebuie să conțină măsuri foarte ambițioase pentru țară, și anume, ar trebui să ofere Republicii Moldova un statut de membru asociat, regim de comerț liber aprofundat cu UE și libera circulație a cetățenilor Moldovei în țările Uniunii Europene [99, p. 11]. La rândul său, A. Stratan, șeful diplomației moldovenești la acel moment, a menționat că MAEIE a definitivat raportul pentru pregătirea Republicii Moldova de negocierea unui nou acord cu Uniunea Europeană și a pregătit 110 experți naționali-negociatori în diferite domenii, care vor duce tratativele cu reprezentanții Comisiei Europene la Bruxelles, Luxemburg și Chișinău [99, p. 11]. Astfel, autoritățile moldovenești au conștientizat necesitatea unui nou cadru juridic în relațiile sale cu UE și ce este mai important - orientarea țării spre un statut de stat asociat UE. Cu alte cuvinte, partea moldovenească își dorea un cadru progresist, stabil de cooperare și nu unul ad hoc, un document care ar permite treptat accesul țării la cele patru libertăți comunitare.

În urma implementării Planului de Acțiuni Republica Moldova-Uniunea Europeană s-a conștientizat că acesta de la început trebuia racordat la traseul intern de reforme. Prin urmare, a fost constituită Comisia Națională pentru Integrare Europeană într-o nouă componență. Printre primele acțiuni ale acesteia a fost aprobarea unui plan intern de acțiuni privind continuarea realizării reformelor de modernizare și europenizare a Republicii Moldova. Documentul în cauză include prioritățile autorităților moldovenești în relațiile cu Uniunea Europeană pentru perioada următoare, avându-se în vedere angajamentele prevăzute în Planul de Acțiuni Moldova-Uniunea Europeană, dar și recomandările partenerilor europeni în anumite domenii reflectate în raportul de progres, analizat anterior [1, p. 3]. Ulterior, după prezentarea Comisiei Europene în cadrul ședinței Comitetului de Cooperare Republica Moldova – Uniunea Europeană, acest Plan de Acțiuni interne a devenit o adevărată foaie de parcurs pentru Republica Moldova în vederea aprofundării reformelor în cinci domenii, în care se semnalase probleme, și anume, independența justiției, libertatea presei, drepturile omului, combaterea corupției și îmbunătățirea climatului investițional [32, p. 1, 3].

Urmează anul 2009, în care relațiile dintre UE și Moldova au trecut printr-o perioadă importantă. În urma contestării alegerilor parlamentare din Republica Moldova în aprilie 2009 au avut loc proteste stradale și alegeri repetate ce au permis formarea unei majorități pro-europene stabile. Relansarea relațiilor dintre UE și Republica Moldova, care au fost afectate în această perioadă de situația creată, a fost posibilă după numirea noului guvern.

Odată cu venirea la putere a Alianței pentru Integrare Europeană începe și o etapă nouă a procesului de integrare europeană a țării. Republica Moldova este apreciată pentru eforturile depuse în vederea stabilizării situației politice și în aplicarea reformelor structurale, dar iarăși este invitată la o nouă inițiativă a UE, Parteneriatul Estic, care reprezintă în esență o a treia cale, între calitatea de membru și nemembru la UE, care oferă o perioadă de tranziție nedeterminată, fără a menționa însă o eventuală perspectivă de aderare.

În același timp, caracteristica esențială a acestui instrument al UE rezidă în accentul pus pe dimensiunile interne în procesul de integrare europeană, deci pe promovarea transformărilor politico-economice și social-culturale prin adoptarea normelor și valorilor europene. Este vorba de promovarea europenizării în statele participante. Principalele elemente de noutate ale inițiativei UE, potrivit comunicatului prezentat de către Comisia Europeană [82], se refereau, în primul rând, la introducerea unor noi acorduri de asociere care să includă acorduri de liber schimb consolidate și globale pentru țările ce sunt dispuse și pregătite să-și asume angajamentele pe care le presupune un astfel de acord cu UE; în al doilea rând, integrarea progresivă în economia UE, inclusiv asumarea de angajamente obligatorii din punct de vedere juridic privind

apropierea legislativă; și încheierea de „pacte de mobilitate și securitate” care să faciliteze călătoriile în scopuri legitime către UE, intensificând în același timp eforturile de combatere a corupției, a criminalității organizate și a migrației clandestine. Aceste pacte, ce vizau modernizarea sistemelor de azil în vederea asigurării conformității cu standardele UE și stabilirea unor structuri integrate de gestionare a frontierelor etc., aveau ca obiectiv final călătoriile fără viză în toate țările partenere care participă la această cooperare. De asemenea, prin noua abordare, UE pune accent pe dezvoltarea capacității administrative a statelor participante, asigurarea securității energetice și convergența la politicile UE [82].

În așa fel, analizând evoluția dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova până în anul 2009 se poate afirma că ambele dimensiuni, atât cele externe, cât și cele interne, au fost formate și există, deși gradul de realizare a acestora diferă. Dimensiunile interne au fost conștientizate mai lent și mai târziu în comparație cu cele externe, spre deosebire de statele din Europa Centrală și de Est, care au reușit de la început să-și formuleze clar obiectivele integrării europene pe ambele dimensiuni. Totuși, realizarea acestora în Republica Moldova începuse să fie efectuată drept rezultat al rolului UE și înțelegerii faptului că realizarea integrării europene ca obiectiv strategic al politicii externe a țării implică automat politici, acțiuni, sarcini, reforme la nivel intern. Corelația acestor două dimensiuni se observă pe parcursul întregii perioade, cu o precădere a influenței dimensiunilor externe, care în principiu îndrumau toate acțiunile întreprinse și implementate pe dimensiunile interne. Astfel, este necesar ca interdependența dintre dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova să fie una armonioasă și să reușească îmbinarea fructuoasă a suportului UE și transformarea și racordarea internă a țării în conformitate cu cerințele europene.

3.2. Corelarea dimensiunilor externe și a celor interne în integrarea europeană a Republicii Moldova la etapa actuală: probleme și perspective

Procesul de integrare europeană a Republicii Moldova în continuare este influențat în mare măsură de condiționalitatea UE, iar realizarea transformărilor interne a fost și este dictată de către cerințele și inițiativele comunitare. Acest fapt este determinat de conștientizarea lentă a adevăratei traiectorii în politica externă și cea internă a Republicii Moldova, precum a fost arătat în paragraful precedent, dar și de interesul UE de a avea o cooperare cu parteneri competenți din punct de vedere economic și care se bucură de un stat de drept viabil. Drept rezultat, procesul de integrare a Republicii Moldova este caracterizat de o interdependență strânsă a dimensiunilor

externe și a celor interne, fiind bazat pe realizarea cerințelor europene, mai ales în cadrul inițiativelor venite din partea UE, și fiind evaluat de rapoartele de progres ale structurilor europene. Astfel, începând cu anul 2009, avansarea Republicii Moldova în cursul său european depinde de realizarea angajamentelor pe care țara și le-a asumat în cadrul Parteneriatului Estic și respectiv, de aprecierile pozitive sau negative din partea UE în această privință. În așa fel, fiind participantă la inițiativa dată, Republica Moldova avea drept obiective esențiale semnarea Acordului de Asociere cu UE, semnarea Acordului privind Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC/DCFTA) dintre țara noastră și UE și liberalizarea regimului de vize pentru spațiul comunitar european. Realizarea acestor obiective demonstrează o corelație continuă a dimensiunilor externe și a celor interne în realizarea procesului de integrare europeană a țării.

Negocierile asupra Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană au fost inițiate în ianuarie 2010. Responsabilitatea pentru asigurarea activității de secretariat și susținerea tehnico-informațională a procesului de negocieri a fost delegată MAEIE prin aprobarea componenței Delegației naționale de negociatori ai Acordului de Asociere cu UE de către Guvern în februarie 2009. Ministerul Economiei a preluat coordonarea directă a Grupului de lucru III „Cooperare economică, sectorială și financiară” al Acordului de Asociere [49, p. 13]. Negociatorii Acordului s-au divizat în patru grupuri tematice de lucru, și anume: 1. Dialogul Politic și Reformele, Cooperarea în domeniul Politicii Externe și de Securitate; 2. Cooperarea Economică, Sectorială și Financiară; 3. Justiția, Libertatea și Securitatea; 4. Contactele Interumane [20, p. 185]. Din denumirea grupurilor de lucru reiese clar că accentul a fost pus pe cele mai importante domenii în care se necesită o reformare profundă pe dimensiunile interne.

În procesul negocierilor ambele părți au convenit că UE va acorda asistență și susținere financiară în promovarea și realizarea în Republica Moldova a reformelor structurale, administrative și politice [20, p. 185]. Astfel, deși așteptările Chișinăului au fost mari, noul Acord nu oferă nici o perspectivă de aderare și prevede doar o asistență sporită din partea UE. Totuși, acesta este considerat o treaptă importantă în apropierea țării de structurile europene.

În același timp, pe dimensiunile interne se observă o evoluție pozitivă. Își începe activitatea *Comisia guvernamentală pentru integrare europeană a Republicii Moldova*, care, din anul 2009, are funcția de a asigura coordonarea realizării angajamentelor ce derivă din documentele și înțelegerile moldo-comunitare. Comisia este prezidată de către Prim-ministru, iar componența sa este formată primordial din miniștri. Este prevăzut că, în caz de necesitate, Președintele și vicepreședinții Comisiei pot atrage în activitatea Comisiei și alți membri ai serviciului de stat sau reprezentanți ai societății civile [54]. Totodată, alegerile parlamentare din Republica Moldova din 2010 și stabilitatea politică asigurată de asemenea au contribuit la

determinarea guvernului de a promova realizarea reformelor economice și democratizarea profundă a țării. În acest context, subliniem că însuși Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova *Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare* pentru perioada 2011-2014 declară integrarea europeană drept dezideratul fundamental al politicii externe și a celei interne a Republicii Moldova. De asemenea, se subliniază faptul că asumarea și implementarea cu responsabilitate a angajamentelor ce rezultă din parcursul european reprezintă cea mai eficientă modalitate de a realiza modernizarea țării sub aspect politic, economic, social. Integrarea europeană înseamnă, în primul rând, transformări interne pozitive ale țării [94, p. 5].

Prin urmare, existența dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova în sfârșit este recunoscută, stabilind astfel bazele necesare și pentru conștientizarea rolului său semnificativ în procesul respectiv. După cum a subliniat I. Leancă, în cadrul interviului acordat postului de radio „Europa Liberă” pe când deținea funcția de Ministru al Afacerilor Externe și Integrării Europene a Republicii Moldova, nimeni nu contestă că obiectivul fundamental de politică externă, dar și cea internă a Republicii Moldova este eurointegrarea, ceea ce este un avantaj. Cea mai mare realizare fiind considerată de I. Leancă faptul că știm exact ce ne propunem să realizăm [64, p. 90].

În ceea ce privește prioritățile stabilite concret pentru procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, pot fi menționate *Agenda pentru Integrare Europeană* (din 2009) și *Planul de Acțiuni al Guvernului „Prioritățile acțiunilor de reformă ale Republicii Moldova – Măsuri-cheie până în luna iunie 2011,”* care pot fi ușor accesate pe pagina oficială a MAEIE și stabilesc acțiuni îndreptate spre asigurarea respectării drepturilor omului și libertății mass-mediei, asigurarea independenței justiției, combaterea corupției, gestionarea migrației și managementul frontierei, îmbunătățirea climatului investițional, eficientizarea politicilor în domeniul social, precum și reforme politice orientate spre consolidarea statului de drept, sporirea eficienței cadrului electoral, continuarea reformei constituționale, reformei administrației publice, racordarea politicilor Republicii Moldova în conformitate cu aquis-ul UE etc. La rândul său, Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova pentru perioada 2011-2014, pe lângă cele menționate, mai specifică implicarea activă a întregii societăți, a tuturor forțelor politice și a actorilor externi relevanți în vederea transformării Republicii Moldova într-un stat european cu o perspectivă reală de aderare la UE; consolidarea cadrului juridic și instituțional necesar pentru promovarea integrării europene; elaborarea și implementarea unor strategii de comunicare (internă și externă) privind integrarea europeană cu societatea civilă, factorii externi din UE și, respectiv, cu alți actori internaționali etc. [94, p. 51, 52].

Ca urmare, UE a răspuns prin întărirea sprijinului pentru eforturile de modernizare a Republicii Moldova. Președintele Comisiei Europene José Manuel Barroso a subliniat într-o declarație de la Bruxelles din 10 februarie 2011 că: „Aceste eforturi aduc rezultate foarte concrete. UE susține Moldova în mod practic prin asistența noastră tehnică și cea financiară, pe care vom continua să o mărim în următorii ani. Această experiență a demonstrat că un angajament pozitiv, constructiv cu UE generează beneficii concrete pentru cetățeni” [120]. La rândul său, Consiliul de Cooperare UE- Republica Moldova din 5 mai 2011 a luat act de aceste realizări, UE subliniind că au fost înregistrate progrese însemnate în cadrul negocierilor privind viitorul Acord de asociere UE-Republica Moldova; pregătirile care duc la demararea negocierilor privind Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător sunt în curs de desfășurare; iar cooperarea bilaterală în domeniul aviației, cercetării și energiei, precum și în domeniul politicii externe și de securitate a fost consolidată [120].

Ca parte componentă a Acordului de Asociere a fost demarat dialogul cu UE privind instituirea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător între Republica Moldova și UE. După cum menționează V. Bucătaru, Acordul privind crearea ZLSAC presupune liberalizarea graduală a comerțului cu bunuri și servicii, reducerea taxelor vamale, barierelor tehnice și netarifare, abolirea restricțiilor cantitative și armonizarea legislației Republicii Moldova la cea a Uniunii Europene. Spre deosebire de regimul comercial precedent, care era un regim unilateral acordat de UE pe un termen limitat, ZLSAC este un acord multilateral, încheiat pe o perioadă nelimitată, oferind beneficii la export mult mai mari și o previzibilitate pe termen lung pentru afaceri [17, p. 2].

De asemenea, obținerea liberalizării regimului de vize a fost considerată drept o prioritate atât a politicii externe, cât și a celei interne a Republicii Moldova. Trebuie de menționat că și la acest capitol Republica Moldova a primit Planul de Acțiuni privind liberalizarea regimului de vize din partea UE în anul 2011. Ca urmare, în contextul procesului de negociere privind liberalizarea regimului de vize a fost creat grupul de lucru pentru coordonarea procesului de liberalizare a regimului de vize cu Uniunea Europeană și aprobat *Programul Național de implementare a Planului de Acțiuni privind liberalizarea regimului de vize* (martie 2011) și *Măsurile Adicionale ale Programului Național de implementare a Planului de Acțiuni privind liberalizarea regimului de vize* (februarie 2012).

După cum arată în cercetarea sa V. Bucătaru, Planul de Acțiuni privind Liberalizarea Regimului de Vize cu UE a fost evaluat prin intermediul a cinci rapoarte de progres (primul Raport de Progres – 16 septembrie 2011; al doilea Raport de Progres – 9 februarie 2012, al treilea Raport de Progres – 22 iunie 2012, al patrulea Raport de Progres – 21 iunie 2013, al

cincilea Raport de Progres – 15 noiembrie 2013) [16, p. 4]. Totodată, Comisia a continuat monitorizarea progreselor înregistrate de Republica Moldova în domeniile-cheie ale Planului de Acțiuni privind Liberalizarea Regimului de Vize prin intermediul: Reuniunii oficialilor de rang înalt UE – Republica Moldova privind dialogul pe vize; Comisiei Comune UE – Republica Moldova privind Facilitarea regimului de vize; Comisiei Comune UE – Republica Moldova privind Readmisia; Subcomisiei Comune nr. 3 UE – Republica Moldova; Reuniunii oficialilor de rang înalt UE – Republica Moldova privind Parteneriatul de Mobilitate; Dialogului privind Drepturile Omului UE – Republica Moldova [16, p. 4]. Acest lucru demonstrează intercorelarea strânsă a monitorizării externe cu efectuarea schimbărilor interne naționale.

Faptul că pe data de 27 noiembrie 2013 UE a acordat dreptul de liberă circulație cetățenilor moldoveni deținători ai pașapoartelor biometrice în zona Schenghen a demonstrat realizarea tuturor condițiilor înaintate de către comunitate în Planul de Acțiuni pentru liberalizarea vizelor. Această realizare reprezintă un rezultat real, tangibil, care prevede că cetățenii Republicii Moldova pot să călătorească în țările Uniunii Europene pe parcursul a trei luni într-o perioadă de șase luni, fără posibilitatea de a se angaja în câmpul muncii.

Ca urmare a progreselor înregistrate de Republica Moldova în realizarea condiționalității Parteneriatului Estic, țara a fost desemnată drept cel mai bun student din cadrul inițiativei și catalogată drept o „poveste de succes.” Aceste epitete, oarecum exagerate (fapt demonstrat cu timpul), au trezit sentimentul de mândrie atât guvernului, cât și societății civile, mai ales că și recompensele mult așteptate din partea UE au fost acordate. Astfel, în data de 27 iunie 2014 a fost semnat Acordul de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, fiind ratificat de Parlamentul Republicii Moldova pe 2 iulie 2014 și stabilind un nou cadru juridic pentru avansarea relațiilor dintre Republica Moldova și UE spre o treaptă calitativ superioară, cea a asocierii politice și integrării economice cu UE. În mod sigur aceste trei bonusuri: liberalizarea regimului de vize, semnarea Acordului de Asociere și al DCFTA reprezintă condiționalitatea pozitivă a UE față de Republica Moldova.

Pentru Republica Moldova, Acordul de Asociere poate fi considerat, teoretic vorbind, drept cimentarea cursului european al țării, acesta presupunând inițierea unor schimbări esențiale în țară, și odată ce ușa Uniunii Europene continuă să fie deschisă Moldovei, principalul său plan de acțiune este europenizarea, democratizarea și implementarea eficientă a reformelor în vederea adoptării standardelor europene. Semnarea acordului cu siguranță a întărit dorința de a opta pentru perspectiva de aderare la UE în urma implementării cu bună - credință a angajamentelor asumate în cadrul acestuia. În acest sens, printre prioritățile înaintate în fața Guvernului

Republicii Moldova s-a plasat crearea instituțiilor funcționale în serviciul cetățenilor, combaterea eficientă a corupției, asigurarea unei justiții viabile și a unei economii cu adevărat de piață.

Autoritățile moldovenești ar trebui să fie conștiente de faptul că semnarea documentului dat nu reprezintă o finalitate, ci doar începutul unei noi perioade, probabil de lungă durată și dificilă, de eforturi considerabile îndreptate spre obținerea statutului de stat candidat. Cu alte cuvinte, dacă în perioada 2010-2014 procesul de integrare europeană era dictat primordial de dimensiunile externe, începând cu anul 2014 accentul trebuie transferat pe dimensiunile interne.

În acest context, a fost adoptată Agenda de Asociere dintre Republica Moldova și UE, care înlocuiește Planul de Acțiuni Republica Moldova-UE și prevede o listă de priorități pentru lucrul comun planificat în perioada 2014-2016, prezintă și un exemplu bun al interdependenței dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. Potrivit documentului, UE susține Republica Moldova în realizarea obiectivelor și priorităților stabilite în Agenda de Asociere. UE realizează acest lucru prin utilizarea tuturor surselor disponibile de susținere, precum și prin experiență, consultanță, cele mai bune practici și know-how, prin schimbul de informații, prin susținerea dezvoltării capacităților și consolidării instituționale. De asemenea, UE încurajează și va încerca să coordoneze suportul din partea altor parteneri ai Republicii Moldova [78, p. 185]. Astfel, Agenda întrunește elemente politice, cum este dialogul politic, statul de drept, reforma pentru consolidarea instituțiilor democratice, independența justiției, respectul pentru drepturile omului, cooperarea în domeniul politicii externe și de securitate, precum și soluționarea pașnică a conflictelor, cooperarea în domeniul justiției, libertății și securității. Agenda prevede și aspecte economice și comerciale, inclusiv o cooperare sectorială în domeniul energetic, transport, ocuparea forței de muncă și protecție socială [78, p. 185]. Având în vedere importanța și rolul acestui instrument, la etapa actuală se negociază o nouă Agendă de Asociere Republica Moldova – UE, care va include acțiunile prioritare pentru anii 2017-2019.

Un alt instrument de implementare a Acordului de Asociere de natură națională, după cum se arată în studiile efectuate de autor, este *Planul Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – UE* (PNAIAA). Inițial acesta a fost prevăzut pentru perioada anilor 2014-2016. În prezent a fost elaborat și aprobat un plan nou pentru anii 2017-2019. Semnificația PNAIAA constă în realizarea sa în conformitate cu obiectivele Acordului și include acțiunile necesare de a fi realizate de către instituțiile responsabile conform fiecărui compartiment, precum și Anexe ale Acordului de Asociere, inclusiv a părții privind ZLSAC în termenii indicați și cu specificarea resurselor financiare necesare în acest sens, reprezentând instrumentul de bază pentru monitorizarea procesului de integrare europeană în perioada indicată

[78, p. 185]. Pentru raportarea privind gradul de implementare a Planului a fost creată baza de date www.monitorizare.gov.md destinată doar autorităților publice centrale, accesul pentru public fiind limitat. Datorită noii platforme PlanPro, care poate fi accesată pe pagina web a MAEIE, și posibilității de a remite comentarii pe marginea rapoartelor prezentate privind implementarea planului dat gradul de transparență a sporit.

Corelarea dintre dimensiunile externe și cele interne la acest capitol urmărim prin prisma controlului extern în realizarea la nivel intern al Acordului de Asociere, care se manifestă prin intermediul unui mecanism instituțional de monitorizare a implementării, dar și luare a deciziilor asupra aspectelor ce cad sub incidența prevederilor Acordului. În așa fel, a fost creat Consiliul de Asociere, Comitetul de Asociere și Comitetul de Asociere Parlamentar. Toate trei entități sunt formate din reprezentanții structurilor UE și ai Guvernului și Parlamentului Republicii Moldova respectiv [76, p. 469]. În ceea ce privește mecanismul național de coordonare, după cum a arătat și metoda de cercetare prin intermediul interviului, acesta include: Comisia guvernamentală pentru integrare europeană a Guvernului Republicii Moldova (în cadrul ședințelor căreia sunt prezentate rapoartele privind realizarea planurilor naționale de fiecare minister); MAEIE (având atribuții de coordonare per ansamblu a realizării procesului de integrare europeană); pe dimensiune economică activează Ministerul de Economie; Comisia pentru politică externă și integrare europeană a Parlamentului Republicii Moldova și Centrul de armonizare a legislației. Subliniem aici, că integrarea europeană a Republicii Moldova continuă să fie interpretată ca o atribuție a guvernului. Din anul 2005, fiecare subdiviziune de integrare europeană a ministerelor îndeplinește hotărârile guvernului. Toate acțiunile în vederea promovării și realizării procesului de integrare europeană sunt dirijate de către guvern, societatea civilă nefiind practic implicată (Anexa 5, Tabelul 5.2).

Revenind la interdependența dimensiunilor externe și interne, notăm că prima reuniune a Consiliului de Asociere a avut loc în martie 2015. Lucrările sale erau orientate spre aprecierea implementării Acordului de Asociere și pregătirea Republicii Moldova pentru Summitul de la Riga. Drept prioritar în parcursul european al Republicii Moldova au fost identificate aceleași probleme care marchează procesul de integrare europeană a țării - reforma justiției, combaterea corupției și stabilitatea sectorului bancar. S-a subliniat disponibilitatea UE de a acorda asistență țării în realizarea reformelor propuse, mai ales a celor prevăzute de memorandumul de înțelegere semnat în anul 2014 [92]. Memorandumul dat prevede acordarea suportului financiar Republicii Moldova pentru perioada 2014-2017. Pe lângă acesta a fost semnat și un document de finanțare pentru realizarea prevederilor Acordului de Liber Schimb. Astfel, Republica Moldova urma să primească prin intermediul Memorandumului de înțelegere, în următorii trei ani, un sprijin de

până la 410 milioane de euro din partea UE. Această asistență prioritar se adresa pentru reforma administrației publice, agricultură și dezvoltarea rurală, reforma poliției și managementul frontierei. Acordul privind finanțarea Programului de susținere pentru crearea Zonei de Liber Schimb, la rândul său, prevede o asistență de 30 de milioane de euro [76, p. 470].

Un alt pachet anual de sprijin pentru Republica Moldova, îndreptat spre a ajuta instituțiile publice, cetățenii și comunitatea de afaceri să profite de beneficiile și oportunitățile oferite de Acordul de Asociere și Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător cu UE, este cel de asistență bilaterală acordată pentru Republica Moldova în conformitate cu Cadrul unic de asistență, care stabilește obiectivele și prioritățile strategice pentru viitoarea cooperare a UE-Republica Moldova în 2014-2017 [203, p.418]. Prin urmare, pachetul Uniunii Europene de sprijin anual (Programul anual de acțiune 2014) oferă suma de 101 milioane euro drept alocare bilaterală pentru Republica Moldova. Finanțarea se acordă prin intermediul Instrumentului european de vecinătate (IEV) pentru două acțiuni: a) sprijin pentru reformele politice ale Finanțelor Publice din Republica Moldova și b) programul european de vecinătate pentru agricultură și dezvoltare rurală (ENPARD) a Republicii Moldova [203, p. 418]. În general, colaborarea economică cu UE este foarte importantă pentru Republica Moldova, însă este necesară asigurarea unei transparențe la nivel național în ceea ce privește gestionarea asistenței și fondurilor comunitare.

Pe dimensiunile externe, Republica Moldova a beneficiat permanent de un suport semnificativ financiar și tehnic din partea UE. Totodată, UE a demonstrat și capacitatea sa de a aplica condiționalitatea negativă la adresa Republicii Moldova, realizând pe deplin tactica „morcovului și bățului.” În urma instabilității politice și economice cu care s-a confruntat țara începând cu anul 2015 și având în vedere dificultățile din sectorul bancar al Republicii Moldova și în general sfera financiară, dar și incompetența și coruperea guvernului moldovenesc, UE a mers la măsuri dure, înghețând finanțarea Republicii Moldova. Partenerii europeni au substituit calificativul de „poveste de succes” acordat Republicii Moldova cu cel de „stat capturat,” țara fiind acuzată de corupție, furturi și incompetență la nivel înalt.

După cum menționează și Gh. Căldare, în acea perioadă situația din Republica Moldova a fost examinată în cadrul unui set de rapoarte anuale, adoptate în martie 2015, când Comisia Europeană și Înalțul Reprezentant al Ununii Europene pentru Afaceri Externe și Politica de Securitate au evaluat punerea în aplicare a Politicii Europene de Vecinătate. Printre recomandările înaintate de structurile europene se evidențiază: intensificarea luptei împotriva corupției, continuarea reformelor în sistemul de justiție și aplicare a legii, întreprinderea măsurilor necesare pentru îmbunătățirea guvernării corporative și supravegherii în sectorul financiar, inclusiv consolidarea competențelor de supraveghere ale Băncii Naționale în sectorul

bancar, prevenirea blocajelor instituționale prin revizuirea Constituției, și continuarea dialogului cu partea transnistreană, mai ales în vederea includerii malului stâng în implementarea Acordului de liber schimb aprofundat și cuprinzător [21, p. 381].

În contextul prezentării raportului dat, Șeful Delegației a UE în Republica Moldova, Pirkka Tapiola, a menționat că UE așteaptă un angajament puternic din partea clasei politice de la Chișinău în ceea ce privește implementarea Acordului de Asociere. De asemenea, ambasadorul a subliniat că recomandările UE rămân aceleași: revizuirea Constituției pentru a preveni eventuale blocaje politice, continuarea creșterii transparenței proprietății mass-media și adoptarea unui nou Cod al Audiovizualului; consolidarea domeniului drepturilor umane; intensificarea luptei anticorupție; desfășurarea de alegeri libere și corecte; finanțarea transparentă a campaniilor electorale; eliminarea și evitarea atacurilor raider și problemelor din domeniul bancar [98]. Astfel, progresele înregistrate de Republica Moldova au fost apreciate drept nesemnificative, adică realizate la un nivel nesatisfăcător. Acest lucru demonstrează clar că Republica Moldova nu poate depune o cerere de aderare la UE (obiectiv preconizat pentru anul 2015 în cadrul Summitului de la Riga și nerealizat), decât dacă își va îndeplini angajamentele asumate. În condițiile de instabilitate create și pierderea în mare măsură a încrederii partenerilor europeni, depunerea unei astfel de cereri devine un obiectiv greu de atins pe o perioadă nedeterminată.

Bineînțeles că instabilitatea politică creată datorită eșecurilor de a forma Guvernul Republicii Moldova și protestele populației nemulțumite de situația creată în țară a produs un impact direct asupra dinamicii de implementare a Acordului de Asociere. Situația s-a îmbunătățit moderat odată cu stabilirea Guvernului Filip în ianuarie 2016. Astfel, după cum este arătat în cel de-al treilea raport privind monitorizarea implementării Acordului de Asociere Republica Moldova-UE realizat de către IPRE, Guvernul Republicii Moldova în Raportul său din februarie 2016 privind rezultatele implementării PNAIAA constată o medie de 63% de realizări din totalul angajamentelor fixate pentru perioada 1 septembrie 2014 – 31 decembrie 2015, pe când, potrivit estimărilor IPRE, nivelul de realizare efectivă a angajamentelor până la sfârșitul anului 2015 a fost de până la 20% [50, p. 11]. Totodată, experții IPRE constată gradul total de realizare a PNAIAA până la sfârșitul lunii martie 2016 fiind de 23,9%, iar indicele de realizare a măsurilor îndeplinite, în perioada de evaluare până la 31 martie 2016, de 46% [50, p. 44].

În general, activizarea în procesul de implementare a Acordului de Asociere este dictată datorită presiunilor făcute de către UE, care neîncetat optează pentru un guvern legitim, stabilizarea situației, pentru urgentarea reformelor și pentru realizarea angajamentelor asumate. În această privință s-a expus și Consiliul UE adoptând în februarie 2016 *Concluziile privind Republica Moldova* [31] care în esență prezintă un șir de așteptări de la autoritățile moldovenești

în vederea stabilizării politice și economice din țară și, în ansamblu, reflectă o nouă condiționalitate a UE. Consiliul încurajează Republica Moldova, reafirmând angajamentul de a consolida asocierea politică și integrarea economică dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova, dar în același timp într-un mod ferm cere: o punere în aplicare accelerată a programului de asociere, realizarea reformelor ce țin de combaterea corupției, asigurarea independenței justiției, reforma procuraturii, administrației publice și a sectorului financiar-bancar, subliniind în special necesitatea numirii guvernatorului Băncii Naționale, anchetarea cazurilor de fraudă și recuperarea fondurilor deturnate și a aducerii celor responsabili în fața justiției, asigurarea unui climat de afaceri și de investiții atractiv, cooperarea cu societatea civilă și mass-media independentă, privind reformele realizate și cele care urmează să fie desfășurate în cadrul Acordului de Asociere, incluzând ZLSAC, asigurarea libertății mass-mediei și promovarea procesului de soluționare a conflictului transnistrean ca prioritate-cheie etc. [31].

În urma condițiilor înaintate de Consiliul UE, dar și recomandărilor oficialilor europeni, Guvernul Republicii Moldova a elaborat și a adoptat *Foaia de parcurs privind agenda de reforme prioritare până la 31 iulie 2016* [78, p. 186]. Aceasta a reprezentat o listă consolidată de măsuri, angajamente și termene de implementare a unui șir de acțiuni prioritare cum sunt: combaterea corupției, reforma administrației publice, consolidarea transparenței finanțării partidelor și responsabilitatea candidaților aleși, libertatea mass-mediei, reforma în sectorul justiției, reforma serviciului procuraturii, reluarea negocierilor întru semnarea Acordului de Cooperare cu Fondul Monetar Internațional, asigurarea independenței și competențelor de supraveghere a Băncii Naționale și ale Comisiei Naționale a Pieței Financiare, asigurarea unei investigații minuțioase și imparțiale privind cazurile de fraudă depistate în sistemul bancar în 2014, restabilirea unui mediu de afaceri și investițional atractiv și stabil, sporirea transparenței și condițiilor investiționale în sectorul energetic, consolidarea dialogului cu societatea civilă, accelerarea implementării Acordului de Asociere UE-Republica Moldova, inclusiv capitolul cu DCFTA [78, p. 186]. După cum se poate observa, foaia de parcurs urmărea în principiu îndeplinirea condițiilor înaintate de către UE. Însă realizarea deplină a acestora nu a fost posibilă, fapt explicabil în condițiile unor termeni de timp restrâns și sarcini complexe stabilite ca obiectiv.

Între timp, UE continuă să acorde sprijin Republicii Moldova. Aceasta se manifestă atât prin intermediul vizitelor mutuale, cât și al comentariilor, evaluărilor și recomandărilor efectuate de către experții și oficialii europeni, chiar dacă unele dintre acestea sunt destul de dure. În acest context menționăm cea de-a doua reuniune a Consiliului de Asociere din 14 martie 2016. În cadrul acesteia s-a reconfirmat angajamentul UE și al Republicii Moldova de a întări asocierea

economică și politică a Moldovei cu UE. Totodată, UE a subliniat clar, că *pentru recâștigarea încrederii*, Republica Moldova trebuie să realizeze tot spectrul de reforme evidențiate și în *Concluziile privind Republica Moldova* reiterate de UE în februarie 2016. În această privință a fost salutăta foaia de parcurs adoptată de Guvernul Republicii Moldova în vederea implementării Acordului de Asociere, dar și specificată importanța realizării acesteia în termenii stabiliți [185], fapt care și mai mult a sporit gradul de responsabilitate pentru autoritățile moldovenești.

Acest lucru demonstrează că Republica Moldova trebuie să depună eforturi reale în implementarea reformelor cerute de către Uniunea Europeană, evitând realizarea obiectivelor propuse doar pe hârtie. Pentru a avansa în procesul de integrare europeană, este nevoie de a obține aprobarea structurilor europene, care indică un progres modest în realizarea angajamentelor asumate. Din păcate, până la momentul actual, într-un mod neschimbător, dimensiunile interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova tind să fie formalizate și modest aplicate în practică, deseori transformările interne fiind efectuate doar pentru a obține avizul pozitiv al structurilor europene, fapt demonstrat de progresul neînsemnat în procesele reformatoare cele mai stringente, cum ar fi lupta cu corupția sau reforma justiției pe o perioadă destul de îndelungată. Deseori partea moldovenească acționează din inerție, bazându-se pe inițiativele, propunerile și foile de parcurs ale UE și ca rezultat procesul de integrare europeană a țării se realizează foarte încet. În acest context se înscrie și riscul pierderii încrederii cetățenilor Republicii Moldova în cursul european al țării mai mult din cauza neeficienței acțiunilor guvernului republicii decât din cauza frânării din partea UE a oferirii principalei recompense pentru eforturile depuse - perspectiva de aderare.

Totodată, trebuie de subliniat că recompensele primite din partea UE sunt direct proporționale realizării de către Republica Moldova a reformelor solicitate. Ca urmare a instaurării stabilității relative în țară, reconfirmarea angajamentului noului guvern privind procesul de integrare europeană și realizarea satisfăcătoare a foi de parcurs privind reformele prioritare de către guvernul republicii, dialogul moldo-comunitar a fost redresat, deși precauția din partea UE continuă să persiste. În așa fel, datorită eforturilor întreprinse pe dimensiunile interne și obținerii susținerii macro-financiare a Republicii Moldova din partea Fondului Monetar Internațional pentru o perioadă de trei ani, pe dimensiunile externe în procesul de integrare europeană menționăm, drept o evoluție pozitivă, reluarea asistenței directe bugetare pentru Republica Moldova de către UE. În acest sens, guvernelor moldovenesc i-au fost transferate 45.3 mln. EUR destinate stimulării economice în zonele rurale (ESRA), susținerea programului european de vecinătate pentru agricultură și dezvoltare rurală (ENPARD), reforma politicilor finanțelor publice și formare în învățământul profesional [48, p. 4]. Mai mult ca atât,

UE este disponibilă să ofere Republicii Moldova o asistență macro-financiară în valoare de 100 mln. EUR pentru anii 2017-2018 [48, p. 4].

Un alt aspect îl constituie Raportul privind implementarea de către Republica Moldova a Agendei de Asociere realizat de către Serviciul de Acțiune Externă și Comisia Europeană în martie 2017. Acesta, deși reiterează susținerea UE și apreciază într-o notă pozitivă eforturile depuse de guvernul republicii, totuși indică că acestea nu sunt suficiente pentru realizarea angajamentelor asumate în cadrul Agendei de Asociere. UE subliniază că va continua monitorizarea evoluțiilor în domeniul justiției, luptei cu corupția, drepturilor omului și libertății mass-media [186].

Pe dimensiunile interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova menționăm, *conform indicatorilor cantitativi stabiliți*, că rata generală de îndeplinire a PNAIAA, potrivit experților IPRE, până la 31 decembrie 2016 este de 63,1%, performanța de implementare fiind una bună față de cea înregistrată în iunie 2016 - de 29,1 % [48, p. 5]. Totodată, rezultatele prezentate de experții IPRE sunt mai modeste decât cele prezentate de Guvernul Republicii Moldova, care constată o realizare a acțiunilor planificate în proporție de 73,73% [48, p. 4], fapt care denotă o abordare mai critică din partea societății civile privind eforturile depuse.

Un alt *indicator* care atestă înregistrarea unui rezultat pozitiv pe dimensiunile interne reprezintă transpunerea în legislația Republicii Moldova a 34% din acquis-ul comunitar asumat în cadrul Acordului de Asociere [48, p. 22].

Totodată, în baza *indicatorilor cantitativi* marcăm un progres în domeniul economic, drept urmare a implementării ZLSAC. Exporturile Republicii Moldova în țările UE în anul 2016 au fost recuperate în întregime și au depășit nivelul din 2014 (+6,9%), UE devenind destinatarul a peste 63% din totalul exporturilor [48, p. 63, 21] și partenerul comercial principal al statului. Fiind un proces îndelungat, implementarea ZLSAC totuși este benefic pentru economia și populația țării. Ajustând economia națională la normele și standardele europene, se va contribui la accesul Republicii Moldova pe piața UE și atragerea investițiilor străine.

Într-un ansamblu, aspectele analizate reflectă racordarea internă, deseori anevoioasă, a țării la standardele europene potrivit cerințelor comunitare. Or, dimensiunile interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova nu se limitează doar la aspectul instituțional-administrativ și diverse reforme, ci includ un rând de sarcini prioritare de realizarea cărora depinde în mare măsură cursul european al țării.

Având în vedere starea actuală a lucrurilor, problemele majore cu care se confruntă Republica Moldova, resursele, posibilitățile, capacitățile pe care le are, orientându-se și la anumite modele și experiențe deja existente, Gr. Vasilescu consideră că în cazul Republicii

Moldova principalele priorități, în calea sa de integrare europeană, respectiv sarcini (cu caracter preponderent intern, dar și cu o evidentă asistență, cooperare și colaborare externă, în special din partea structurilor europene) ar fi următoarele: agricultura; problema transnistreană; micul business [128, p. 62].

Suntem de acord cu opinia dată, însă în condițiile actuale considerăm prioritare următoarele direcții/sarcini asupra cărora Republica Moldova trebuie să-și focalizeze atenția în vederea modernizării și europenizării țării și care ar constitui, totodată, unele *criterii* de apreciere a pregătirii statului pentru avansarea procesului său de integrare europeană: 1) *Intensificarea eforturilor Guvernului Republicii Moldova privind implementarea Acordului de Asociere*; 2) *Efectuarea reformelor în domeniile-cheie marcate de UE cu stegulețe roșii*; 3) *Soluționarea conflictului transnistrean*; 4) *Consolidarea rolului societății civile în procesul de integrare europeană*; 5) *Asigurarea coeziunii sociale, informarea și formarea europeană a populației Republicii Moldova* [205, p. 173].

Astfel, prima sarcină prioritară a Guvernului Republicii Moldova este implementarea cu succes a prevederilor Acordului de Asociere în termeni rezonabili, deși a fost semnat pe o perioadă nedeterminată. Semnificația acestui obiectiv rezidă în faptul că, după cum demonstrează și cercetarea efectuată prin metoda interviului, Acordul de Asociere este considerat a fi strategia de integrare europeană a Republicii Moldova. Este cert că prevederile Acordului de Asociere, care prevăd implicit europenizarea, modernizarea și pregătirea țării din interior pentru integrarea europeană, sunt niște acțiuni care nu pot fi efectuate într-un termen scurt de timp și necesită eforturi esențiale în toate domeniile. Anume această perioadă nedeterminată este în felul său catalizatorul și indicatorul necesar de a urgenta realizarea promptă a angajamentelor asumate. De determinarea guvernului, dar și de suportul societății civile depinde atât implementarea Acordului, cât și recompensa care va urma. La etapa actuală, după cum arată rapoartele de evaluare a implementării Acordului de Asociere, menționate mai sus, restanțele prevalează asupra realizărilor. Mai mult ca atât, nu este suficient doar adoptarea noilor legi sau strategii de dezvoltare, ci și aplicarea lor în practică într-un mod eficient. De problemele care există în implementarea Acordului de Asociere și ZLSAC este responsabilă în mod direct clasa politică din țară. Prin urmare, de schimbarea acesteia, fie prin intermediul componenței, fie prin intermediul mentalității și principiilor împărtășite, depinde evoluția cursului european al țării. În afară de aceasta, la această etapă este binevenită pregătirea și crearea unui grup de specialiști care ar coordona întregul proces de implementare a acordurilor în cauză și care ar constitui componența viitoarei echipe de negociatori pentru un eventual nou acord moldo-

comunitar, evitând astfel negocierea acestuia în grabă și/sau acceptarea unor compartimente care ar contraveni intereselor naționale ale țării.

Urmează efectuarea reformelor în domeniile-cheie marcate de UE cu stegulețe roșii - o sarcină prioritară multiaspectuală și foarte dificilă, deoarece include un șir de acțiuni în ceea ce privește combaterea corupției, reforma administrației publice, justiției și procuraturii, reforma sectorului financiar-bancar și asigurarea dezvoltării economiei naționale, dezvoltarea politicilor socioeconomice, asigurarea funcționării statului de drept în Republica Moldova etc. Acestea sunt problemele stringente interne ale țării, la capitolul cărora suntem restanțieri de două decade. Deși sunt probleme pur naționale, Republica Moldova a primit și continuă să primească asistența UE în vederea soluționării acestora în cadrul APC, Planul de Acțiuni Republica Moldova –UE și la moment în cadrul Acordului de Asociere. Măsuri de redresare la nivel național au fost prevăzute în mai multe documente și programe de guvernare, cea mai recentă elaborare fiind *Foaia de parcurs privind agenda de reforme prioritare* adoptată în 2016. Cu toate acestea, progresul este modest, iar critica UE continuă să fie dură, conducând la o schimbare în tonul relațiilor moldo-comunitare de la condiționalitatea pozitivă la cea cu nuanță negativă. Cauza, cât de banală nu ar părea să fie, este nedorința de a efectua schimbările necesare, caracterul declarativ al programelor adoptate, instabilitatea politico-economică și insuficiența resurselor financiare. Printre schimbările pozitive înregistrate putem evidenția implementarea (deși cu deficiențe) a *Strategiei de reformare a sectorului justiției pentru anii 2011-2016*; *Strategiei naționale anticorupție pe anii 2011-2015* (prelungită pentru anul 2016 cu elaborarea în paralel a Strategiei Naționale de Integritate și Anticorupție pentru anii 2017-2020) [48, p. 29]; demararea Misiunii de Evaluare în domeniul Justiției (Justice Peer Review) în noiembrie 2015, consolidarea independenței Centrului Național Anticorupție, elaborarea Legii cu privire la procuratură, unele realizări în reforma administrației publice, cum ar fi implementarea e-serviciilor sectoriale (e-Viza, e-Factura fiscală, accesul activ la Registrul imobilelor) și elaborarea strategiilor sectoriale de descentralizare și alte reușite care pot fi analizate datorită sintezei Raportului de Progres privind Implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană elaborate de Guvernul Republicii Moldova [112].

Totodată, impactul acestor realizări nu se face simțit în domeniul politic, economic și social. Astfel, conform datelor Barometrului de Opinie Publică din aprilie 2016, cele mai importante trei probleme care trebuie rezolvate în Republica Moldova potrivit respondenților sunt: ridicarea nivelului de trai - 25,2%, dezvoltarea economiei – 20, 4% și lupta împotriva corupției – 20,0 %. După care urmează întărirea ordinii în țară – 17,2% și asigurarea unei justiții independente - 3,5 % [7, p. 21]. Respectiv, este necesar ca obiectivul integrării europene să

devină acel instrument prin care să se îmbunătățească condițiile de viață a populației: eradicând corupția, dezvoltând piața muncii, politicile educaționale și cele sociale etc., deoarece, cum subliniază V. Teosa, aspectul social al integrării europene este la fel de important ca și cel politic și economic [144, p. 284-303; 143]. Situația va putea fi schimbată doar cu eradicarea cauzelor evidențiate mai sus. Realizarea maximă a reformelor-cheie, în mod incontestabil, va conferi Republicii Moldova un nivel mai înalt de credibilitate și va consolida Moldova din interior, transformând-o cu certitudine într-o țară mai democratică și mai prosperă.

În ceea ce privește diferendul transnistrean, acesta afectează toate sferele de activitate și viață a ambelor maluri ale r. Nistru, dar și cursul european al țării și necesită o soluționare viabilă și durabilă. Conform analiștilor autohtoni [14, p. 13], Guvernul Republicii Moldova continuă să abordeze problema reglementării transnistrene prin prisma „consolidării măsurilor de încredere“, care s-a regăsit în tactica „pașilor mici“ a administrației de la Tiraspol. Inițial, acest tip de abordare a avut rezultate satisfăcătoare, cum ar fi: restabilirea contactelor periodice ale reprezentanților autorităților moldovenești cu liderii administrației de la Tiraspol; anularea taxei vamale speciale la produsele moldovenești pentru intrarea/ tranzitarea acestora pe teritoriul regiunii transnistrene; reluarea circulației trenurilor marfare pe segmentul transnistrean; constituirea grupurilor de lucru pentru soluționarea problemelor umanitare și social-economice; stabilirea agendei negocierilor în formatul „5+2“. În pofida acestor progrese, autoritățile moldovenești nu au reușit să avanseze în ceea ce privește problemele legate de elaborarea statutului juridic al regiunii, retragerea prezenței militare ruse din regiunea transnistreană și modificarea misiunii de pacificare [14, p. 14].

În general, din posibilele scenarii de evoluții ale reglementării conflictului, democratizarea și europenizarea ambelor maluri ale Nistrului este considerată a fi cea mai optimă variantă. Despre necesitatea ca Moldova să fie mai atractivă pentru locuitorii Transnistriei se pronunță și oficialii Uniunii Europene. În acest context, C. Solomon menționează că acordul de facilitare a vizelor, asistența economică, asistența pentru serviciile vamale și de grăniceri și mai ales facilitarea comerțului fac parte din această strategie [114, p. 7]. Astfel, dimensiunea economică a europenizării regiunii transnistrene joacă un rol esențial, având în vedere că sistemul Preferințelor Comerciale Autonome acordat Republicii Moldova de către UE a permis firmelor din regiunea transnistreană să exporte în UE în regim vamal fără taxe, regiunea aplicând, în același timp, tarifele în vigoare pe teritoriul regiunii la importul mărfurilor din UE [101, p. 10]. Odată cu semnarea Acordului de Asociere și ZLSAC, aplicarea Preferințelor Comerciale Autonome a fost anulată, ceea ce semnifică că toți agenții economici din Republica Moldova, inclusiv cei din regiunea transnistreană, vor exporta mărfurile în Uniunea Europeană în baza

aceluiași regim de comerț liber. După cum remarcă experții autohtoni, autoritățile Republicii Moldova trebuie să creeze condiții pentru implementarea graduală a prevederilor ZLSAC și să adopte acțiuni concertate în dialog cu autoritățile de la Tiraspol, grăbind realizarea acțiunilor necesare pentru asigurarea uniformizării politicii fiscale și vamale de pe ambele maluri ale râului Nistru, care vizează în special excluderea tarifelor de import la produsele UE în conformitate cu prevederile Acordului de Asociere. Aplicarea ZLSAC în regiunea transnistreană, deși la moment este un lucru destul de dificil și provocator din cauza dificultăților de cooperare cu așa-zisele autorități nistrene, cu certitudine va contribui la procesul de reîntregire a țării prin intermediul apropierii economiilor celor două maluri.

Următoarea prioritate pentru Republica Moldova este consolidarea rolului societății civile în procesul de integrare europeană. Comparativ cu alte state, inclusiv cele analizate, în care cât de cât funcționează instituțiile democratice, este asigurată independența reală a justiției și a altor organe de drept etc., în Republica Moldova, în care instituțiile sunt partajate și dependente politic, rolul societății civile ar trebui să fie unul și mai mare, deoarece îi revine sarcina de a asigura un control în vederea asigurării parcursului european al țării. Până în prezent, societatea civilă practic nu a fost implicată nici într-un proces legat de integrarea europeană, cum ar fi chiar, de exemplu, cazul elaborării *Foii de parcurs privind agenda de reforme prioritare* adoptată și implementată recent. Totodată, în urma nemulțumirilor populației de activitatea guvernului, au apărut importante segmente ale societății civile adevărate – mișcări protestatare, platforme civice etc., care trebuie luate serios în considerare și încadrate în procesele europene. În acest sens, ar fi binevenit ca Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova să atragă reprezentanții mediului academic și experții societății civile în realizarea dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. Un oarecare progres în ceea ce privește sporirea rolului societății civile în procesul de integrare europeană se înregistrează odată cu crearea în baza Acordului de Asociere a *Platformei Societății Civile de Asociere Republica Moldova - UE*, care a reușit să prezinte opiniei publice, dar în special în atenția UE și a Guvernului Republicii Moldova, *Nota de Poziție cu privire la procesul de implementare a Acordului de Asociere Republica Moldova – UE* [47, p. 16]. Pe lângă evaluările efectuate, Platforma a cerut autorităților Republicii Moldova remedierea restanțelor înregistrate prin ne-implementarea angajamentelor din Acordul de Asociere, iar UE să continue presiunea asupra Guvernului Republicii Moldova în vederea realizării condițiilor necesare pentru urgentarea reformelor impuse de Acordul de Asociere în vederea reluării condiționate pe parcursul anului 2016 a suportului direct bugetar UE pentru susținerea reformelor [47, p. 16].

Respectiv, rolul sporit al societății civile va contribui la monitorizarea permanentă și transparența realizării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a țării.

În fine, asigurarea coeziunii sociale, informarea și formarea europeană a populației Republicii Moldova sunt de o importanță majoră, deoarece, pe de o parte, atât mediul politic, cât și societatea moldovenească rămân a fi dispersați, iar pe de altă parte, este nevoie de o schimbare a mentalității, de conștiință, de percepere a noilor evoluții și educare în spiritul valorilor europene a cetățenilor Republicii Moldova.

La etapa actuală, urmărim fragmentarea continuă a spectrului politic, cu partide de dreapta și de centru care optează pentru integrarea europeană, cele de stânga, care sunt împotrivă, cât și societatea, divizată în două direcții, optând pentru Est și Vest. După cum arată ultimele studii ale acestei situații, politica internă a țării a oscilat între imperativul menținerii coalițiilor proeuropene largi și o lipsă acută de coeziune în rândul partidelor proeuropene (Partidul Liberal Democrat (PLDM), Partidul Democrat (PDM), Partidul Liberal (PL)). Scena politica a fost bulversată de alegerile din noiembrie 2014, care au scos în evidență declinul partidelor proeuropene (55 mandate în 2014 față de 59 în 2010), stagnarea comuniștilor (PCRM) și emergența partidelor proruse (Partidul Socialiștilor (PSRM)) [65, p. 41]. În programele electorale ale fracțiunilor parlamentare date se observă o divizare clară a pozițiilor vizavi de integrarea europeană a țării. Astfel, partidele pro-europene, PL și PDM, cred că integrarea europeană este cea mai bună opțiune pentru interesul național [84, 97], susținute de PLDM, care optează că până în anul 2017 Republica Moldova va obține statutul de țară-candidat și va îndeplini condițiile în toate domeniile solicitate, iar până în 2020 va deveni stat membru al UE [85]. O poziție diametral opusă o au: 1) PCRM, care consideră că Republica Moldova nu este pregătită să realizeze cerințele Acordului de Asociere cu UE, semnat în grabă de guvernarea coruptă și îndreptat împotriva partenerilor din Est și că Moldova are nevoie de un acord care va ține cont de interesele întregului popor moldovenesc, inclusiv și ale locuitorilor din stânga Nistrului [95]; 2) PSRM, care optează pentru anularea Acordului de Asociere cu UE și demararea procedurii de aderare la Uniunea Vamală [86]. În urma alegerilor prezidențiale, observăm că noul Președinte al Republicii Moldova, Igor Dodon, promovează distanțarea de la cursul european al țării continuând politica PSRM. Situația se complică cu instabilitatea politico-economică și pierderea încrederii în conducere din partea populației.

În această situație, contradictorie și paradoxală creată în țară, când nu există un consens interior și când diferite structuri ale guvernării optează pentru orientări diferite, iar din partea opiniei publice nu se manifestă o susținere necesară, în realizarea procesului de integrare europeană a statului, rolul dimensiunilor externe crește evident, mai ales prin aplicarea de către

UE a condiționalității atât pozitive, cât și negative, după cum s-a subliniat mai sus. Totodată, putem constata cu certitudine că în urma racordării gradului de acordare a asistenței tehnice și financiare a UE cu cel al realizării angajamentelor asumate, o atribuție tot mai importantă capătă o nouă formă a dimensiunilor externe - politica de presiune exercitată de structurile europene asupra Guvernului Republicii Moldova privind implementarea agendei de integrare europeană. Acest fapt însă implică riscul ca UE, care în momentul de față întâmpină un șir de provocări de natură internă (fenomenul Brexit, criza instituțională și cea financiară, problema migranților etc.) să-și piardă interesul față de o eventuală extindere și să nu mai considere necesară susținerea aspirațiilor europene ale Republicii Moldova.

Creșterea semnificației dimensiunilor externe indică volumul de muncă enorm care trebuie îndeplinit pe dimensiunile interne în ceea ce privește informarea și formarea europeană a populației Republicii Moldova. Acest fapt capătă o importanță majoră, odată ce se observă, după cum am menționat, o traiectorie neuniformă de susținere de către populație a vectorului european al țării. Astfel, conform *indicatorilor cantitativi* stabiliți în baza datelor Barometrului de Opinie Publică, dacă în anul 2010, integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană era susținută de 62,6 % din populația țării, în anul 2013 47,7 % din populație ar vota pentru aderarea la Uniunea Europeană, în noiembrie 2014 - deja 44%, în anul 2015 -39,%, pe când în corespundere cu ultimele date din octombrie 2016 doar 38% din populație este gata să voteze pentru accederea la Uniunea Europeană (Anexa 8).

În același timp, după cum arată V. Moșneaga ș.a., proporția voturilor pro-aderare la UE este mai mare la reprezentanții națiunii majoritare, pe când reprezentanții minorităților etnice (rușii, ucrainenii, gagauzii) mai mult sunt predispuși de a vota împotriva unei astfel de decizii. Acest lucru demonstrează că dialogul intercultural la noi în țară are mari rezerve și necesită o muncă enormă în vederea coeziunii sociale [141, p. 144]. Starea dată de lucruri nu trebuie ignorată, deoarece, după cum concluzionează cercetătorii, opinia publică națională dispune de o autonomie proprie, reprezentând un conglomerat de idei, atitudini și orientări politice, intelectuale și social-psihologice, care deseori nu se corelează [141, p. 150].

În pofida unui nivel ridicat de susținere în rândul cetățenilor Moldovei a opțiunilor de integrare europeană, populația dispune de cunoștințe reduse cu privire la avantajele de integrare a țării în structurile europene. De exemplu, în timp ce majoritatea moldovenilor percep Uniunea Europeană doar drept libertatea de a călători, studia și lucra în Occident, alții - ca o prosperitate economică și mai multe locuri de muncă, despre eforturile Republicii Moldova în direcția integrării europene, se cunoaște puțin. Astfel, conform studiului efectuat în cadrul Institutului pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viitorul”, numai 32 % dintre respondenți știu de

existența unui Plan de Acțiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova, față de 60 % care nu știu și 3% au dat răspunsuri neclare [103, p. 10, 13].

Studiul sociologic întreprins în anul 2012 de către IMAS arată în mod clar faptul că Guvernul Republicii Moldovei are nevoie de o strategie mai bună de informare, dar și a formării europene a publicului privind vectorul de integrare europeană, pentru a consolida susținerea din partea populației, mai ales că unele constatări pot fi considerate ca destul de îngrijorătoare. De exemplu, procentul persoanelor care consideră că Moldova a avut mai multe pierderi decât beneficii de pe urma relațiilor cu Uniunea Europeană (23 %) prevalează ușor asupra celor ce consideră că beneficiile sunt mai mari decât pierderile (17 %) [5, p. 45]. Un alt rezultat al studiului sociologic a arătat că aproape jumătate din populația Moldovei nu a putut să descrie măcar în termeni generali situația actuală a țării în ce privește integrarea sa regională. Doar 36 % din cetățeni au spus că Moldova nu este parte din Uniunea Europeană și că Moldova dorește să adere la Uniunea Europeană. Mai mult ca atât, în jur de 39 % din cetățenii chestionați au recunoscut că sunt mai degrabă neinformați despre procesul de integrare europeană a Moldovei, în timp ce 23 % au declarat că sunt foarte rău informați [5, p. 45].

Nivelul scăzut de familiarizare a populației privind UE în mare parte se datorează faptului că aderarea la comunitatea europeană este apreciată mai mult ca un angajament și o responsabilitate a puterii de stat, în timp ce societatea rămâne în afara acestui proces. De asemenea, organizațiile non-guvernamentale nu își exploatează în totalitate capacitatea lor instituțională în legătură cu creșterea gradului de conștientizare a populației privind integrarea în UE, deoarece fondurile disponibile la nivel intern pentru asemenea activități sunt insuficiente [41, p. 7]. În plus, consideră cercetătorii autohtoni, guvernul nu dispune de un cadru stabilit de creștere a gradului de conștientizare publică privind Uniunea Europeană, și în vederea cooperării cu alți actori în difuzarea informației despre procesul de integrare în Uniunea Europeană. Un cadru strategic este esențial, deoarece lipsa acestuia reprezintă o lacună semnificativă, care blochează corelarea procesului de reformare cu procesul de integrare europeană [41, p. 7].

Sesizând această stare de lucruri, subliniem că au existat anumite tentative întreprinse de administrația centrală în scopul inițierii unui dialog cu cetățenii în vederea promovării ideii de integrare europeană. În 2006, în cadrul proiectului Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare *Consolidarea capacității instituționale ale Parlamentului Republicii Moldova* a fost elaborată Strategia de Comunicare a Parlamentului, unul dintre obiectivele căreia este promovarea Agendei Uniunii Europene [46, p. 29]. Un an mai târziu, Departamentul Integrare Europeană al Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene a elaborat Strategia de Comunicare, bazându-se pe experiența statelor membre ale Uniunii Europene în procesul de

creare a sistemului informațional privind comunitatea europeană. Strategia urma să contribuie la sporirea gradului de informare despre Uniunea Europeană în țară, dar și la o mai bună cunoaștere a Moldovei în cadrul instituțiilor europene [93, p. 2]. La nivel intern, Strategia prevedea organizarea unui șir de activități, printre care: studii sociologice, consolidarea serviciilor de presă ale instituțiilor publice centrale (Guvern, MAEIE ș.a.); seminare de instruire pentru funcționarii publici, jurnaliști, profesori; campanii promoționale; emisiuni Radio - TV etc. De asemenea, se orienta spre crearea unei infrastructuri informaționale integrate despre Uniunea Europeană care să cuprindă: un portal web dedicat Uniunii Europene; centre interactive sau informaționale europene; un sistem de distribuire a informației despre UE etc. [19, p. 2]. Ambele inițiative însă nu și-au atins pe deplin obiectivele. Mai mult ca atât, în anul 2012 Strategia de Comunicare cu privire la integrarea europeană a Republicii Moldova a fost abrogată [53] și până în prezent nu s-a elaborat alta.

În prezent, informații privind evoluția procesului de integrare europeană a țării pot fi găsite pe paginile web oficiale ale Guvernului Republicii Moldova, mai ales pe pagina informațională despre integrare europeană a guvernului și site-ul MAEIE. Totuși, informarea populației se realizează în principal datorită eforturilor societății civile, apar tot mai multe studii ale experților și mediului academic privind relațiile Republica Moldova-Uniunea Europeană, apar unele emisiuni TV dedicate tematicii europene, au fost deschise un șir de centre de informare europeană. De asemenea, funcționează cu succes câteva site-uri de informare europeană adresate publicului larg și tuturor celor interesați de problematica europeană și cursul european al Republicii Moldova. Printre acestea putem evidenția portalurile infoeuropa.md și europa.md, dar și site-urile organizațiilor non-guvernamentale IPRE, ADEPT, Expert-Grup, APE, IPP etc., pe paginile cărora poate fi găsit material util începând cu cronologia relațiilor Republica Moldova-Uniunea Europeană până la prezentarea ultimelor evoluții, și oferind acces la textul principalelor documente oficiale, studiile și rapoartele realizate de către experții autohtoni și străini. Tot aici se pot sintetiza diferite aspecte de funcționare a UE ca actor al relațiilor internaționale (Anexa 3).

În general, moldovenii se informează primordial din emisiunile Radio-TV (excepție făcând tineretul studios care preferă să se informeze din surse variate, inclusiv și platformele electronice) și nu simt nevoia de a căuta mai multe informații care nu le afectează modul obișnuit de viață [46, p. 25]. Din păcate, această stare de lucruri nu suferă schimbări esențiale pe parcursul timpului, și suntem de acord cu opinia că astfel persistă riscul apariției unor discrepanțe semnificative între așteptările cetățenilor și eforturile pe care Republica Moldova va trebui încă să le întreprindă pentru alinierea sa la standardele cerute de calitatea de stat membru și evitarea pericolului compromiterii esenței procesului de aderare la UE [46, p. 25]. După cum

menționează și V. Bucătaru, Guvernul Republicii Moldova nu are o strategie clară de comunicare privind cursul european al Republicii Moldova. Comunicarea se efectuează sporadic prin intermediul conferințelor de presă, prezentarea de rapoarte de evaluare, comunicate de presă ale ministerelor, interviuri oferite de oficiali instituțiilor media, paginile web ale instituțiilor guvernamentale. Fiecare instituție decide în mod individual cum se efectuează comunicarea luând drept exemplu experiența proprie sau bunele practici acumulate din cooperarea cu alți parteneri. De asemenea, se observă lipsa unui dialog stabil și eficient cu societatea civilă și lipsa de valorificare a platformelor existente, precum Consiliul Național de Participare, Platforma Națională a Forumului Societății Civile din Cadrul Parteneriatului Estic [15].

Faptul că guvernul are nevoie de o strategie bună de informare a publicului pentru a consolida susținerea vectorului european al țării este dictat și de nivelul redus de autoidentificare a moldovenilor cu Europa, ceea ce este, în opinia autoarei R. Rusu, una din provocările principale la adresa politicii de integrare europeană a Moldovei. Sentimentul moldovenilor de a se considera europeni sau împărtășirea tradițiilor culturale europene, elemente ale identității europene, sunt slab identificate, prevalând beneficiile economice [107, p. 89]. De asemenea, integrarea europeană este percepută de cetățeni mai degrabă ca un proces virtual, ce nu-i influențează în mod direct. Respectiv, este nevoie de o strategie de comunicare coerentă pentru a forma un public bine informat, ce ar oferi în mod conștient susținere politică reformelor dificile care necesită a fi implementate în viitorul apropiat [107, p. 89]. Aici, remarcăm de asemenea, necesitatea pregătirii funcționarilor publici în vederea petrecerii lucrului cu populația și formarea europeană a publicului.

Astfel, este evident că anume de consensul și eforturile comune ale autorităților centrale, ale societății civile și ale cetățenilor moldoveni depinde până la urmă rezolvarea cu succes a problemelor evidențiate. Recomandări în acest sens deja există, cum este, de pildă, chemarea experților autohtoni pentru 1) mobilizarea societății în susținerea Acordului de Asociere cu UE prin lansarea unei largi mișcări sociale de solidarizare, care ar cuprinde actori relevanți ai societății și 2) semnarea unei Declarații prin care reprezentanții partidelor politice parlamentare, ai Guvernului, ai cercurilor academice, ai comunității de afaceri, ai societății civile vor exprima susținerea lor pentru orientarea fermă a Republicii Moldova de a-și axa dezvoltarea pe promovarea atributelor unei societăți democratice [26, p. 9].

În general, analiza efectuată în baza indicatorilor cantitativi și a criteriilor calitative identificate în subcapitolul doi al tezei ne permite să venim cu câteva constatări. Din punct de vedere cantitativ, după cum s-a arătat mai sus, Republica Moldova înregistrează anumite progrese în realizarea obiectivelor stabilite în cadrul PNAIAA (63,1 %), în transpunerea în

legislația națională a aquis-ului comunitar (34 %) și implementarea ZLSAC. Însă, la capitolul criteriilor calitative observăm o situație mai puțin îmbucurătoare. Ca urmare a acumulării restanțelor în domeniile indicate de UE și a diviziunii existente în cadrul forțelor politice și al societății (ce se reflectă prin scăderea ratei de susținere a cursului european al țării) se atestă o oarecare îndepărtare a Republicii Moldova de UE, spre deosebire de perioada anilor 2009-2014.

Respectiv, domeniile prioritare pe dimensiunile interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova indicate de către autor implică cu necesitate o schimbare radicală în modul în care guvernarea actuală gestionează și realizează politica de integrare a țării, eforturi consistente ale instituțiilor centrale în realizarea deplină a prevederilor Acordului de Asociere, pregătirea specialiștilor în domeniul proceselor integraționiste și schimbări în mentalitatea și conștiința maselor în vederea realizării coeziunii și unității societății etc. Republica Moldova trebuie să devină atractivă pentru europeni, să construiască „Europa” în interiorul său. De acest fapt depinde cum Republica Moldova va fi percepută în viitor de partenerii europeni și ce progrese va obține pe dimensiunile externe în relațiile cu UE.

Totodată, trebuie să avem în vedere și impactul pe care îl are asupra realizării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova schimbarea contextului internațional și al celui regional, care se dovedesc a fi mai puțin favorabile. Aici se înscriu așa factori precum: interesul scăzut al UE față de noi extinderi, menționat anterior; înăsprirea relațiilor dintre UE și Federația Rusă, cu o influență directă asupra evoluțiilor interne și externe ale Republicii Moldova, având în vedere că „Rusia, prin declararea spațiului ex-sovietic ca fiind zona sa de interes geopolitic, se opune prin toate căile și mijloacele posibile extinderii în continuare a UE spre Est” [127, p. 335]; distanțarea statelor membre ale UE în ceea ce privește atitudinile sale privind viitorul UE și ale relațiilor lor cu Federația Rusă. În general, una dintre cele mai complicate de rezolvat cauze a tergiversării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, după cum consideră Gr. Vasilescu, este opunerea Federației Ruse (prin susținerea grupărilor oligarhice cu alte orientări geopolitice, embargouri economice, amplasarea armatei rusești pe teritoriul necontrolat de autoritățile moldovenești etc.) procesului de orientare spre spațiul european din care facem parte. Autorul susține că, până când Federația Rusă nu se va dezice de interesele geopolitice în vecinătatea sa apropiată, pentru Republica Moldova va fi foarte complicat să rezolve problemele integrării europene [126, p. 535, 536]. În același timp, afirmă V. Moraru, chiar dacă Republica Moldova n-a reușit pe deplin să promoveze o politică externă mai judicioasă și care să corespundă interesului său național, ar fi incorect a nu-i aprecia eforturile în căutarea propriei căi

de dezvoltare (în opinia noastră realizabilă prin intermediul integrării europene), în încercarea de a depăși condiția de țară-satelit al Rusiei, cum a fost și mai este uneori interpretată [79, p. 11].

Prin urmare, considerăm că realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova trebuie efectuată reieșind din necesitățile naționale și în baza plasării accentului pe europeanizarea, modernizarea și democratizarea țării nu ca efect direct al presiunii exercitate de către Uniunea Europeană, ci ca rezultat al propriilor eforturi depuse în vederea angajamentelor asumate.

3.3. Concluzii la capitolul 3

1. Examinând problema corelării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, concluzionăm că acestea există și se realizează. Totodată, deseori evoluțiile din cadrul dimensiunilor interne au loc ca rezultat al presiunilor exercitate de dimensiunile externe.

2. Analizând evoluția formării și dezvoltării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, observăm că prioritate de la etapa incipientă s-a acordat dimensiunilor externe, optându-se permanent pentru o intensificare a contactelor cu comunitatea europeană și transmițând unele mesaje în această direcție.

3. Conștientizarea dimensiunilor interne s-a efectuat lent. Totuși, printre acțiunile interne de pregătire a țării pentru integrarea europeană se enumeră crearea Comisiei Naționale pentru Integrare Europeană, redenumirea Ministerului Afacerilor Externe în Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, crearea departamentelor și secțiilor de integrare europeană în toate ministerele.

4. Atât pe dimensiunile externe, cât și pe cele interne, actorul principal de coordonare și realizare a vectorului european al țării rămâne a fi Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova. Celelalte instituții guvernamentale doar realizează indicațiile venite de la centrală în corespundere cu specificul domeniului său de activitate.

5. În acest context, ar fi oportun formarea unui Oficiu de Integrare Europeană, care ar fi o instituție independentă. Oficiul dat, format dintr-un anumit număr (15-20) de specialiști, capabili să soluționeze prompt orice problemă legată de procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, ar menține legătura și consulta MAEIE pe filiera externă a cursului european al țării și ar pregăti, coordona, realiza și implementa măsuri de ordin intern, inclusiv pregătirea și ducerea eventualelor negocieri de aderare a Republicii Moldova la UE. Conform experienței statelor membre și statelor potențial candidate pentru aderare la UE analizate în compartimentul II al

lucrării, evidențiem că acest Oficiu ar fi trebuit creat cu mult timp înainte. Acest lucru ar fi făcut posibilă și existența unei echipe calificate și cu experiență (formate în timp) pentru a realiza ambele dimensiuni în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. Însă, considerăm că și în prezent existența unei astfel de instituții este binevenită, mai ales în perspectiva unor posibile negocieri de aderare purtate cu UE.

6. Se urmărește o interdependență strânsă a dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, în condițiile în care toate acțiunile la nivel intern sunt întreprinse în baza acordurilor, planurilor, recomandărilor parvenite din partea Uniunii Europene, iar progresul vectorului european al țării depinde de realizarea angajamentelor asumate.

7. Republica Moldova, în condițiile instabilității politico-economice a experimentat condiționalitatea negativă din partea UE. Tactica „bățului și morcovului” a structurilor europene s-a făcut simțită când în urma primirii unor bonusuri îmbucurătoare, cum este Acordul de Asociere, s-a recurs la înghețarea finanțării destinate pentru implementarea reformelor interne. Mai mult ca atât, pe dimensiunile externe țara a pierdut încrederea structurilor europene, iar pe cele interne – încrederea cetățenilor.

8. La etapa actuală, accentul trebuie să fie pus pe implementarea Acordului de Asociere, considerat strategia pentru integrare europeană a Republicii Moldova și esențial în vederea recâștigării încrederii la nivelul ambelor dimensiuni. Acest fapt necesită realizarea sarcinilor importante, precum sunt acțiunile îndreptate spre combaterea corupției, asigurarea independenței justiției, dezvoltarea politicilor economice și sociale etc.; soluționarea conflictului transnistrean, consolidarea rolului societății civile. Indicăm și necesitatea asigurării consensului politic și social, precum și a informării și formării europene a populației privind procesul de integrare europeană a Republicii Moldova.

9. Reliefăm impactul pe care îl are asupra realizării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova schimbarea contextului internațional și al celui regional, care se dovedesc a fi mai puțin favorabile: interesul scăzut al UE față de noi extinderi; încordarea relațiilor dintre UE și Federația Rusă; distanțarea statelor membre ale UE în ceea ce privește atitudinile sale privind viitorul UE și ale relațiilor lor cu Federația Rusă; rolul factorului rusesc în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. În acest context, accentuăm necesitatea fortificării dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova pentru a o face mai puternică, prosperă și credibilă în fața partenerilor europeni.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Problema științifică importantă soluționată constă în determinarea și conceptualizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană, ceea ce a condus la argumentarea interdependenței dimensiunilor respective în vederea stabilirii impactului și rolului acestora în realizarea vectorului european al Republicii Moldova.

Contribuția autorului este reprezentată prin definirea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană, operaționalizarea dimensiunilor date pe direcția formulării indicatorilor de investigație în vederea soluționării problemei de cercetare, identificarea interdependenței și condiționalității reciproce a dimensiunilor respective în procesul de integrare europeană, cu formularea unor recomandări pentru factorii de decizie în vederea realizării acestora în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. Ideile, concluziile și recomandările științifice expuse în conținutul lucrării sunt rezultatul cercetării autorului, fiind elucidate în 23 de publicații științifice și prezentate la 17 conferințe științifice naționale și internaționale.

Studiul teoretic cu caracter inedit al dimensiunilor externe și al celor interne în procesul de integrare europeană desemnează un *avantaj* științific prin introducerea în știința și practica națională a conceptelor respective și abordarea interdisciplinară a multiaspectualității procesului de integrare europeană. De asemenea, s-a efectuat o analiză complexă a experienței europene în realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană și s-a determinat nivelul de funcționare și corelare al acestora în cazul Republicii Moldova. Metodologia aplicată în lucrarea de față a evidențiat, prin abordarea politologică și conceptual-teoretică, semnificația ei teoretică în dezvoltarea studiilor europene, iar prin studiul implementării obiectivelor de integrare europeană prin prisma experienței avansate europene și studiul de caz al manifestării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova s-a evidențiat caracterul său analitico-aplicativ.

Valoarea aplicativă a lucrării rezidă din rezultatele și concluziile obținute pe parcursul cercetării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană. Cercetarea este importantă pentru știință în general, pentru procesul de învățământ, dar și pentru domeniul practic. Rezultatele cercetării, concluziile și recomandările elaborate pot servi drept puncte de reper pentru factorii de decizie în vederea realizării obiectivelor de integrare europeană a Republicii Moldova. De asemenea, reprezentând un suport teoretic și factologic esențial, lucrarea de față poate fi utilizată drept suport teoretic și empiric de către cadrele didactice în vederea completării cursurilor universitare din domeniile relațiilor internaționale și studiilor europene.

Rezultatele obținute au permis autorului să formuleze următoarele **concluzii**:

1. Prin abordarea teoretico-conceptuală a *dimensiunii* drept aspect, latură, trăsătură, cât și o rază de acțiune, preocupare față de o anumită problemă, s-au formulat și s-au definit noțiunile de dimensiuni externe și dimensiuni interne în procesul de integrare europeană [75, p. 231-232].

2. Dimensiunile externe în procesul de integrare europeană pentru statele cu aspirații europene, cum este și cazul Republicii Moldova, se reflectă prioritar prin: factorul UE (incluzând autoritatea și influența pe care o emană UE prin intermediul întâlnirilor, declarațiilor oficiale, vizitelor etc.) și politica de condiționalitate pozitivă și negativă a Uniunii Europene (prin prisma negocierilor purtate în baza cerințelor înaintate de către Uniune, acorduri, asistență tehnică, financiară, cât și presiunea exercitată a UE asupra implementării agendei de integrare europeană în cazul Republicii Moldova) [131, p. 190-192].

3. Dimensiunile interne în procesul de integrare europeană au drept componente de bază europenizarea, modernizarea și democratizarea statului cu aspirații europene. Europenizarea, în cazul nostru, este percepută mai ales din perspectiva de preluare la nivel național a politicilor și practicilor Uniunii Europene [131, p. 192-194].

4. Analiza practicii integrării europene a statelor din Europa Centrală și de Est și a celor din Balcanii de Vest a demonstrat existența, funcționarea și interacțiunea dintre dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană. În baza practicii statelor vizate, pot fi deduse un șir de caracteristici comune: persistența prezenței UE (prin rapoartele de progres și monitorizarea permanentă a rezultatelor înregistrate de către state) și a politicii de condiționalitate a UE, eficiența căreia se datorează, în special, oferirii perspectivei de aderare la comunitatea europeană; realizarea dimensiunilor interne în procesul de integrare a statelor cercetate prin acordarea priorității implementării la nivel intern al cerințelor comunitare; crearea mecanismelor instituționale naționale pentru coordonarea procesului de integrare europeană. Aceste trăsături permit trasarea unor repere pentru realizarea dimensiunilor date în cazul Republicii Moldova, ținând cont de specificul național [77, 169-177; 201, p. 574-583].

5. În Republica Moldova, integrarea europeană s-a interpretat inițial prin dimensiunile sale externe, conștientizarea dimensiunilor interne efectuându-se lent. La momentul actual, dimensiunile interne în procesul de integrare europeană a țării continuă să fie subapreciate. Deși se denotă o interdependență strânsă între dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, în condițiile existenței diferitor orientări a structurilor guvernamentale și lipsei susținerii din partea opiniei publice, rolul dimensiunilor externe s-a mărit evident [78, p. 181-188].

6. Este necesară coeziunea tuturor forțelor politice și a actorilor din societate pentru atingerea unor scopuri majore. Totodată, politica de integrare promovată de Guvernul Republicii Moldova deseori se reprezintă drept una speculativă și demagogică, sarcinile de integrare europeană fiind transformate în platforme electorale, fără a fi implementate în practică. În acest sens, se optează pentru o conducere competentă și o voință politică stabilă, asigurată de suportul populației pentru promovarea obiectivului de integrare europeană a țării [205, p. 170-177].

7. Cercetarea realizării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova efectuată în baza indicatorilor cantitativi și a criteriilor calitative a permis să constatăm că, deși din punct de vedere cantitativ Republica Moldova înregistrează anumite progrese în realizarea obiectivelor stabilite în cadrul PNAIAA (63,1 %), în transpunerea în legislația națională a aquis-ului comunitar (34 %) și implementarea ZLSAC, la capitolul criteriilor calitative se denotă o acumulare a restanțelor în implementarea condiționalității UE. Ca urmare a acestui fapt, cât și a diviziunii existente în cadrul forțelor politice și al societății (ce se reflectă prin scăderea ratei de susținere a cursului european al țării), se urmărește o oarecare îndepărtare a Republicii Moldova de UE, spre deosebire de perioada anilor 2009-2014.

8. În contextul internațional și cel regional mai puțin favorabile (interesul scăzut al UE față de noi extinderi; încordarea relațiilor dintre UE și Federația Rusă; rolul factorului rusesc în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova), accentuăm necesitatea fortificării dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova.

În baza rezultatelor obținute, autorul înaintează următoarele **recomandări**:

1. Este important ca Guvernul Republicii Moldova să realizeze în termenii stabiliți Planul Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2017 – 2019, aprobat prin Hotărârea Guvernului din 28 decembrie 2016. În contextul problemelor cu care se confruntă Republica Moldova la etapa actuală și impactul pe care acestea îl produc asupra cursului european al țării, accentul trebuie pus pe implementarea Acordului de Asociere în termeni rezonabili și realizării riguroase a pachetului de reforme.

2. Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene să atragă reprezentanții mediului academic și experții societății civile în realizarea dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, cum ar fi implementarea Acordului de Asociere cu UE. Tot aici se înscrie necesitatea elaborării și promovării unei strategii de informare a populației Republicii Moldova privind realizarea și consecințele implementării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a țării, antrenând societatea civilă (prin semnarea

unor contracte sau parteneriate între Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene și organizațiile non-guvernamentale).

3. Crearea Oficiului pentru Integrare Europeană a Republicii Moldova, constituit din reprezentanți ai structurilor statale și ai sectorului civic. Atribuțiile sale să includă pregătirea, coordonarea, realizarea și implementarea dimensiunilor interne în procesul de integrare europeană a țării, inclusiv pregătirea și ducerea eventualelor negocieri de aderare a Republicii Moldova la UE. Astfel, se va lichida confuzia creată de Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, coordonatorul principal al procesului de integrare europeană a Republicii Moldova, că cursul european al țării este o sarcină a politicii externe.

Perspectivă cercetării problemei științifice constau în aprofundarea investigațiilor privind manifestarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană pe direcții separate în domeniul politico-juridic și economico-social. Este important de estimat influența contextului regional și internațional și de prognozat efectele globalizării asupra realizării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană în general și a Republicii Moldova în particular. De asemenea, cercetarea factorului rusesc ca dimensiune externă și impactul pe care acesta îl produce asupra procesului integraționist prezintă un interes aparte.

BIBLIOGRAFIE

a) în limba română

1. A fost aprobat un plan intern de acțiuni. În: Moldova Suverană, 20 mai 2008, nr.76 (480).
2. Andrieș V. Dimensiuni politice ale procesului de integrare europeană (cazul Republicii Moldova). Teză de doctor în științe politice. Chișinău, 2009. 146 p.
3. Anul 2007 va fi unul crucial pentru implementarea Planului de Acțiuni RM-UE. În: Moldova Suverană, 29 martie 2007, nr.47.
4. Apostol D. Examine la integrarea europeană. În: Democrația, 19 martie 2002, nr.16.
5. Aspirațiile europene și dezvoltarea umană a Republicii Moldova: Raportul Național de Dezvoltare Umană. Chișinău: S. n., 2012. 159 p.
6. Bache I., George S. Politica în Uniunea Europeană. Chișinău: Epigraf SRL, 2009. 664 p.
7. Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, aprilie 2016. Chișinău: IPP, 2016. 79 p.
8. Băjenescu T. I., Băzu M. I. Experiența țărilor U.E. în implementarea standardelor europene. <http://www.agir.ro/buletine/91.pdf> (vizitat 29.05.2011).
9. Bărbulescu I. Gh. Dicționar explicativ trilingv al Uniunii Europene. Iași: Polirom, 2009. 731 p.
10. Bărbulescu I. Gh. Uniunea Europeană: politicile extinderii. București: Tritonic, 2006. 496 p.
11. Belosteniuc A. Integrarea Republicii Moldova în structurile europene: probleme, avantaje și perspective. În: Moldova, România, Ucraina: integrarea în structurile europene. Simpozion științific. Chișinău: Perspectiva, 2000, p. 283-297.
12. Beregoi N. Cercetarea integrării europene prin prisma abordării sistemice. În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, 2010, nr.2, p. 44-50.
13. Blavovschi A. Integrare europeană: concepții, realizări, perspective. În: Administrare publică, 2006, nr.3, p. 89-102.
14. Boțan I., Gurin C., Prohnițchi E. Radiografia procesului de integrare europeană în 2012. În: Guvernare și democrație. Revistă de analiză și sinteză, 2012, nr.2 (10), p. 7-19.
15. Bucătaru V. Comunicarea strategică - mecanism eficient de promovare a vectorului european al Republicii Moldova. Chișinău: Asociația pentru Politică Externă, 2013. http://new.ape.md/wp-content/uploads/public/publications/1961156_md_victoria_bucat.doc (vizitat 22.04.2013).
16. Bucătaru V. Liberalizarea regimului de vize cu UE. Progrese, provocări, perspective. Chișinău: Cartier, 2013. 12 p.
17. Bucătaru V. Republica Moldova și Uniunea Europeană: de la cooperare la integrare (2011-2012). Chișinău: Asociația pentru Politică Externă, 2012. <http://infoeuropa.md/ue-rm/republica-moldova-si-uniunea-europeana-de-la-cooperare-la-integrare-2011-2012/> (vizitat 22.04.2013).
18. Bușcăneanu S. Monitorizarea guvernamentală a implementării Planului de Acțiuni RM-UE. În: Guvernare și democrație în Moldova, e-journal, an.IV, nr.82, 1-15 octombrie 2006. <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200610151/> (Vizitat 25. 10. 2010).
19. Bușcăneanu S. Strategia de comunicare cu privire la integrarea europeană a Republicii Moldova. În: Policy Brief, 2008, nr. 1. 5 p.
20. Căldare Gh. Negocierea Acordului de Asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. În: Știința politică în Republica Moldova: realizări și perspective. Studii Internaționale. Chișinău: CEP USM, 2011, p. 176-189.

21. Căldare Gh. Probleme și priorități în colaborarea Republicii Moldova cu Uniunea Europeană la etapa actuală. În: Știința politică și societatea în schimbare: Mat. Conf. Șt. Int. dedicate celei de-a 20-a aniversări a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, 13 noiemb. 2015. Chișinău: CEP USM, 2015, p. 377-386.
22. Căldare Gh., Smirnov I. Implementarea proiectelor de asistență comunitară: practica internațională și națională. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2015, nr.3 (LXX), p. 157-168.
23. Ceban V., Saca V. Republica Moldova și Uniunea Europeană: de la parteneriat la politica de vecinătate. În: Studii Internaționale. Viziuni din Moldova, 2006, nr.1, p. 47-56.
24. Cebotari Sv. Politica externă a Republicii Moldova în contextul proceselor integraționiste: interese și priorități. Teză de doctor în științe politice. Chișinău, 2007. 169 p.
25. Chelcea S. Metodologia elaborării unei cercetări științifice. București: comunicare. ro, 2003. 195 p.
26. Chirilă V., Bucătaru V., Grîu L. Este integrarea europeană a Republicii Moldova ireversibilă? Chișinău: Asociația pentru Politică Externă, 2014. 12 p.
27. Cojocaru C. Dilema politic versus economic în construcția europeană. Chișinău: GAZETA SRL, 2006. 238 p.
28. Comunicare a Comisiei către Parlamentul European și Consiliu privind principalele constatări din raportul complet de monitorizare privind stadiul pregătirii Croației pentru aderarea la UE. Bruxelles, 10.10.2012. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:52012DC0601> (vizitat 08.11.2012).
29. Comunicare a Comisiei către Parlamentul European și Consiliu. Strategia de extindere și principalele provocări în perioada 2012-2013. Bruxelles, 10.10.2012. https://webapi.cor.europa.eu/documentsanonymous/com600-2012_part1_ext_RO.doc (vizitat 05.11.2012).
30. Concluzii formulate la conferința internațională: Participarea la Pactul de Stabilitate ca accelerator al reformelor social-economice în regiune. În: Republica Moldova și integrarea europeană. Cooperare în pactul de stabilitate. Chișinău: IPP, 2003, p. 313-324.
31. Concluziile Consiliului privind Republica Moldova. Comunicat de presă, 15/02/2016. <http://infoeuropa.md/files/concluziile-consiliului-ue-privind-republica-moldova.pdf> (vizitat 02.03.2016).
32. Cristal O. Chișinăul a prezentat Comisiei Europene o foaie de parcurs. În: Moldova Suverană, 29 mai 2008, nr.84 (477).
33. Declarația Parlamentului Republicii Moldova cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene. Chișinău, 2005. <http://old.parlament.md/news/25.03.2005/> (vizitat 14.04.2016).
34. Deutch K.W. Analiza relațiilor internaționale. Chișinău: Tehnica-info, 2006. 220 p.
35. Dicționar explicativ ilustrat al limbii române. Chișinău: Arc: Gunivas, 2007. 2280 p.
36. Dinescu A. Drumul Poloniei spre integrarea europeană. În: Ziarul financiar. 2000. <http://www.zf.ro/analiza/drumul-poloniei-spre-integrarea-europeana-2998287/> (vizitat 25.04.2011).
37. Dobrescu M. Integrarea economică. București: Editura Academiei Române, 1996. 216 p.
38. Europa a devenit mai apropiată!? Interviu acordat de către ministrul afacerilor externe al Republicii Moldova Andrei Stratan. În: Profit, 2004, nr.3, p. 6-7.
39. Evans Gr., Newnham J. Dicționar de Relații Internaționale: englez-român. Londra: Universal Dalsi, 2001. 600 p.
40. Gheorghiu V. Cadrul instituțional al aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Chișinău: IPP, 2003. <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=493> (vizitat 05.06.2015).

41. Gherasimov C. Campanii de informare privind aderarea la Uniunea Europeană: experiența Poloniei și României. În: *Lecții Europene. Experiența Poloniei și oportunități pentru Moldova: Culeg. de analize de politici publice*. Chișinău: ARC, 2007, p. 5-21.
42. Ghica L.A. România și Uniunea Europeană: o istorie cronologică. București: Meronia, 2006. 253 p.
43. Goetz K. Noile state membre și UE: reacția vizavi de Europa. În: *Statele membre ale Uniunii Europene/ S. Bulmer, Ch. Lequesne*. Chișinău: Cartier, 2009, p. 323-353.
44. Gorincioi R. Europeanizare sau integrare europeană? În: *Integrarea europeană, pas cu pas (supliment lunar Timpul)*, 2006, nr.3, p.7-8.
45. Grabbe H. Puterea de transformare a UE. Europeanizarea prin intermediul condițiilor de aderare în Europa Centrală și de Est. Chișinău: Epigraf SRL, 2008. 248 p.
46. Grosu L. Opțiunea europeană a Republicii Moldova: contribuția factorului comunicațional la nivel societal. În: *Republica Moldova și Uniunea Europeană: problemele și perspectivele cooperării*. Chișinău: Î.E.P. Știința, 2010, p. 21-31.
47. Groza I. Analiză tematică privind ultimele evoluții ale dialogului RM-UE în contextul implementării Acordului de Asociere. Chișinău: IPRE, 2016. 24 p.
48. Groza I. ș.a. Raport alternativ de progres 2014-2016. Implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană. Chișinău: IPRE, 2017. 67 p.
49. Groza I., Codreanu R. Studiu privind mecanismul de coordonare la nivel național a procesului de integrare europeană a Republicii Moldova. Chișinău: IPRE, 2015. 30 p.
50. Groza I., Rusu I., Lutenco V. Al treilea raport IPRE privind monitorizarea implementării Acordului de Asociere RM-UE (noiembrie 2015 – martie 2016). Chișinău: IPRE, 2016. 45 p.
51. Gudîm A. Republica Moldova și Uniunea Europeană ca parteneri. Chișinău: TACIS, 2002. 59 p.
52. Guțu O. Armonizarea legislației naționale cu acquis-ul comunitar. Chișinău: IPP, 2005. <http://ipp.md/lib.php?l=ro&idc=167&year=2005> (vizitat 15.04.2016).
53. Hotărârea Guvernului cu privire la abrogarea unor acte normative ale Guvernului. Nr. 796 din 25.10.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, Nr. 228 (art. Nr: 858).
54. Hotărârea Guvernului privind aprobarea componenței nominale a Comisiei guvernamentale pentru integrare europeană a Republicii Moldova. Nr. 679 din 13.11.2009. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 20.11.2009, Nr. 166-168 (art. Nr: 757).
55. Ivan A. L. Extinderea UE spre Europa Centrală. Logici și condiționări. Studiu de caz – România. În: *Integrarea României în Uniunea Europeană: provocări și perspective*. Iași: Institutul European, 2007, p. 23-56.
56. Ivan A. L. Statele Unite ale Europei: Uniunea Europeană între interguvernamentalism și supranaționalism. Iași: Institutul European, 2007. 387 p.
57. În 2007 trebuie să realizăm un salt calitativ în relațiile cu Uniunea Europeană. În: *Moldova Suverană*, 23 ianuarie 2007, nr.10.
58. Juc L. Moldova - UE: actualitate, constatări. În: *Vectorul european al RM și realizarea Planului de Acțiuni. Conf. Int., 17 februarie, 2006*. Chișinău: AAP, 2006, p. 20-23.
59. Juc V. Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice. Chișinău: „Tipogr-Sirius” SRL, 2011. 248 p.
60. Juc V. Integrarea europeană - dimensiune a interesului național al Republicii Moldova. În: *Republica Moldova și Uniunea Europeană: dimensiunile cooperării*. Chișinău: S.n. (Tipografia -Sirius), 2016, p.4-35.

61. Juc V. Opțiunea de integrare europeană a Republicii Moldova prin prisma interesului național. În: Revista Națională de Drept. România: Editura Vasiliana-98, 2010, nr.3, p. 105 - 121.
62. Klipii I. Evoluția cadrului politic al problemei integrării europene. În: Moldova și integrarea europeană. Chișinău: IPP, 2001, p. 9-35.
63. Lazăr A. Polonia – Un posibil model de aderare pentru România. În: Cadran politic, 25 aprilie 2003. <http://www.cadranpolitic.ro/?p=339> (vizitat 22.03.2012).
64. Leancă I. Cred în viitorul european al Republicii Moldova. Interviuul Ministrului al afacerilor externe și integrării europene al Republicii Moldova, Iurie Leancă, pentru postul de radio "Europa Liberă. În: Administrarea Publică, 2011, nr.3, p. 89-91.
65. Lupușor A. ș.a. Raport de stare a țării. Republica Moldova 2015. Chișinău: Expert Grup, 2015. 48 p.
66. Manole D. Planul de Acțiuni RM-UE: esență și funcționalitate. În: Studii Internaționale. Viziuni din Moldova, 2006, nr.1, p. 65-71.
67. Marga A. Filosofia unificării europene. Cluj -Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene, 2001. 325 p.
68. Mămăligă M. Ședințele săptămânale ale Comisiei naționale pentru integrare europeană - un prim bilanț. În: Guvernare și democrație în Moldova, e-journal, an.V, nr.103, 16-30 septembrie 2007. <http://www.e-democracy.md/comments/ political /200709301/> (vizitat 10.12.2008).
69. Metode de cercetare sociologică/ Adrian Emanuel Sârbu, Ioan Străinescu. București: Editura Universității din București, 2012. 261 p.
70. Metodologia cercetării sociologice: metode și tehnici de cercetare. Ediția a 4-a/ Ion Cauc ș.a. București: Editura Fundației România de Măine, 2007. 132 p.
71. Metodologia științelor socioumane/ Serge Moscovici, Fabrice Buschini (coord.). Iași: Polirom, 2007. 559 p.
72. Mînzărari D. Planul de Acțiuni: restanțe sau eșec total? În: Discussion Paper, nr.2, ianuarie 2008. http://www.viitorul.org/files/library/Discussion_Paper_no.2_IDIS_Ro_Final.pdf (vizitat 28.02.2008).
73. Moga C. Ce a câștigat și ce a pierdut Polonia după aderare. În: EurActiv. 2006. http://www.euractiv.ro/uniunea-europeana/articles%7CdisplayArticle/articleID_8794/Ce-a-castigat-si-ce-a-pierdut-Polonia-dupa-aderare.html (vizitat 25.04. 2010).
74. Moldova și UE în contextul Politicii Europene de Vecinătate. Realizarea Planului de Acțiuni UE-Moldova (februarie 2005 – ianuarie 2008). Chișinău: ARC, 2008. 180 p.
75. Morari C. Corelarea dimensiunilor externă și internă în procesul de integrare europeană. În: Știința politică în Republica Moldova: realizări și perspective. Studii Internaționale. Chișinău: CEP USM, 2011, p. 231-238.
76. Morari C. Factorul UE în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. În: Știința politică și societatea în schimbare: Mat. Conf. Șt. Internaț. dedicate celei de-a 20-a aniversări a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, 13 noiemb. 2015. Chișinău: CEP USM, 2015, p. 465-471.
77. Morari C. Practica integrării europene a statelor din Europa Centrală și de Est: repere pentru Republica Moldova. În: Romania and the European Union. Dynamics of the integration process. Lucrările celei de-a VII-a Conferințe internaționale "Jean Monnet." Iași: A.I. Cuza, 2011, p. 169-177.
78. Morari C. Realizarea dimensiunilor externe și interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova: evoluție și actualitate. În: Studia Universitatis Moldaviae, 2016, nr. 3 (93), p. 181-188.

79. Moraru V. Vocația europeană a Republicii Moldova. În: Europeanizarea: fațetele procesului. Chișinău: Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2013, p.7-12.
80. Noul dicționar universal al limbii române. București – Chișinău: Litera Internațional, 2007. 1676 p.
81. Osoianu I. Prioritățile reformei administrației publice în perspectiva elaborării strategiei de integrare europeană și a Planului de Acțiuni Republica Moldova – UE. Chișinău: IPP, 2004. <http://ipp.md/doc.php?l=ro&idc=171&id=240> (vizitat 05.06.2013).
82. Parteneriatul estic – un nou capitol ambițios în relațiile UE cu partenerii săi răsăriteni. Bruxelles, 3 decembrie 2008. www.europa.eu/rapid/press-release_IP-08-1858_ro.pdf (vizitat 03.04.2013).
83. Platforma electorală a blocului “Moldova Democrată.” Chișinău, 2005. <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/bemd/program/> (vizitat 15.04.2016).
84. Platforma electorală a Partidului Democrat din Moldova. Chișinău, 2014. <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2014/electoral-program-pdm-2014-ro.pdf> (vizitat 05.04. 2016).
85. Platforma electorală a Partidului Liberal Democrat din Moldova. Chișinău, 2014. <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2014/electoral-program-pldm-2014-ro.pdf> (vizitat 05.04. 2016).
86. Platforma electorală a Partidului Socialiștilor din Republica Moldova. Chișinău, 2014. <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2014/electoral-program-psrm-2014-ro.pdf> (vizitat 05.04. 2016).
87. Platforma Partidului Comuniștilor din Republica Moldova la alegerile parlamentare din 2005. În: Comunistul, 6 ianuarie 2005, nr. 1 (407).
88. Platforma Partidului Popular Creștin Democrat din Republica Moldova. Chișinău, 2005. <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/ppcd/program/> (vizitat 15.04.2016).
89. Politica Europeană de Vecinătate. Raport pe Țară, Moldova. Bruxelles, 12.5.2004. http://www.mfa.gov.md/img/docs/politica_europeana_de_vecinatate_ro.pdf (vizitat 05.06.2015).
90. Popescu E. Teorii ale integrării europene. București: C.H. Beck, 2009. 282 p.
91. Popescu L. Optimizarea practicilor și politicilor Republicii Moldova de utilizare constructivă a ofertei asistențiale a Uniunii Europene. Chișinău: Adept și Expert Grup, 2006. 44 p.
92. Prima reuniune a Consiliului de Asociere RM–UE a avut loc astăzi, la Bruxelles. Chișinău: Guvernul Republicii Moldova, 2015. <http://www.gov.md/ro/content/prima-reuniune-consiliului-de-asociere-rm-ue-avut-loc-astazi-la-bruxelles> (vizitat 04.09.2015).
93. Procesul de integrare europeană presupune implicarea plenară a întregii societăți. În: Buletin informativ al Guvernului Republicii Moldova, 2008, nr.3.
94. Programul de Activitate al Guvernului Republicii Moldova „Integrare europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare” pentru anii 2011-2014. Chișinău, 2011. 82 p.
95. Programul electoral al Partidului Comuniștilor din Republica Moldova. Chișinău, 2014. <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2014/electoral-program-pcrm-2014-ro.pdf> (vizitat 05.04. 2016).
96. Programul Național pentru integrarea Muntenegrului în Uniunea Europeană pentru perioada anilor 2008-2012. http://www.mip.gov.me/en/images/stories/download/EU/NPI_EN.pdf (vizitat 20.06.2013).
97. Programul politic al Partidului Liberal din Moldova. Chișinău, 2014. <http://www.e-democracy.md/files/parties/pl-program-2014-ro.pdf> (vizitat 05.04. 2016).

98. Progresul Republicii Moldova în cadrul Politicii Europene de Vecinătate: rezultatele se lasă așteptate. Chișinău, 2015. <http://infoeuropa.md/asistenta-europeana/progresul-republicii-moldova-in-cadrul-politicii-europene-de-vecinatate-rezultatele-se-lasa-asteptate/> (vizitat 15.09.2015).
99. Prohnițchi E. Integrare europeană. Agenda integrării europene pentru anul 2009. În: Guvernare și Democrație. Revistă de analiză și sinteză, 2009, nr.2 (4), p. 7-12.
100. Prohnițchi E. Planul de Acțiuni a murit. Trăiască Planul! În: Guvernare și democrație în Moldova, e-journal, an.VI, nr.155, 1-15 aprilie 2008. <http://www.e-democracy.md/comments/political/200804152/> (vizitat 24.10.2011).
101. Prohnițchi V., Lupușor A. Transnistria și zona de liber schimb aprofundat și cuprinzător: buturuga mică răstoarnă carul mare? În: Notă de politici, seria 2, 2013, nr.1. 18 p.
102. Pușcaș V. România spre Uniunea Europeană: negocierile de aderare (2000-2004). Iași: Institutul European, 2007. 675 p.
103. Raport asupra studiului de evaluare a percepției publice privind procesul de integrare europeană și implementare a Planului de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova. Chișinău: Idis Viitorul, 2008. 56 p.
104. Raportul Comisiei Europene privind implementarea Politicii Europene de Vecinătate în anul 2007, Republica Moldova. Bruxelles, 3 aprilie 2008, COM (2008) 399. <http://www.mfa.md/img/european-integration-documents/Raport399MD.doc> (vizitat 24.10.2011).
105. Rață Gh. Integrarea europeană: istorie, documente, analize (curs universitar). Chișinău: Perspectiva, 2001. 173 p.
106. Rudico A. Propuneri pentru o campanie europeană și transatlantică de consolidare a opiniei publice în Moldova: parteneriat între guvern, mijloacele de informare în masă și organizațiile nonguvernamentale. În: Lecții europene. Experiența Poloniei și oportunități pentru Moldova. Culegere de analize de politici publice. Vol.II. Chișinău: ARC, 2007, p. 56-64.
107. Rusu R. Dimensiunea axiologică a integrării europene a Republicii Moldova. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2013, nr.1, p. 82-90.
108. Savu D.-V. Integrarea europeană. Dimensiuni și perspective. București: Oscar Print, 1996. 223 p.
109. Scăunaș S. Uniunea Europeană: construcție, instituții, drept. București: ALL Beck, 2005. 230 p.
110. Sedelmeier U., Wallace H. Extinderea spre Est: strategie sau reconsiderări. În: Procesul politic în Uniunea Europeană. Chișinău: ARC, 2004, p. 437- 470.
111. Serebrian O. Evaluarea stării actuale a procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană. În: Moldova și integrarea europeană. Chișinău: IPP, 2001, p. 221-253.
112. Sinteza Raportului de Progres privind Implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană. Chișinău, 2016. <http://www.mfa.gov.md/img/docs/Sinteza-Raport-de-Implementare-a-Acordului-de-Asociere-RM-UE-Ianuarie-2016.pdf> (vizitat 27.03.2016).
113. Solcan A. Modernizarea politică a Republicii Moldova: aspecte socio-economice. În: Știința politică și societatea în schimbare: Mat. Conf. Șt. Internaț. dedicate celei de-a 20-a aniversări a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, 13 noiemb. 2015. Chișinău: CEP USM, 2015, p. 187-194.
114. Solomon C. Conflictul transnistrian și rolul Uniunii Europene și SUA în soluționarea acestuia. În: Studia Universitatis, 2009, nr.4(24), p. 5-8.
115. Statele membre ale Uniunii Europene/ Simon Bulmer, Christian Lequesne. Chișinău: Cartier, 2009. 488 p.

116. Stratulat D., Burian A. Unele aspecte privind procesele de integrare europeană. În: *Legea și Viața*, 2005, nr. 9, p. 37-43.
117. Suceveanu N. R. Moldova în contextul extinderii Uniunii Europene. În: *Analele științifice ale USM. Seria „Științe socio-umanistice”* Vol. I. Chișinău: CEP USM, 2005, p. 180-183.
118. Thatham A., Osmochescu E. *Dreptul Uniunii Europene*. Chișinău: ARC, 2003. 508 p.
119. Țapoc V. *Teoria și metodologia științei contemporane: concepte și orientări*. Chișinău: CEP USM, 2005. 212 p.
120. UE și Republica Moldova. Newsletter. 2011. http://www.enpi-info.eu/files/interview/MoldovaPressPack_May2011_final%20%20RO%20%20modified.pdf (vizitat 12.03.2013).
121. Umanet V. *Politica de asistență a Uniunii Europene. Oportunități pentru Republica Moldova*. Chișinău: IPP, 2004. <http://ipp.md/lib.php?l=ro&idc=167&year=2004> (vizitat 15.04.2016).
122. Ungureanu O. *Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est și perspectivele includerii Republicii Moldova*. În: *Moldova și integrarea europeană*. Chișinău: IPP, 2001, p. 66-77.
123. *Uniunea Europeană și Republica Moldova. Acord de Parteneriat și Cooperare*, 28 noiembrie 1994. Kiev: LEGKO Ink, 2004. 64 p.
124. Varzari P. *Democrația contemporană și implicațiile sale asupra tranziției politice din Republica Moldova*. În: *Procese de democratizare în Republica Moldova: realități, tendințe, perspective*. Mater. Conf. Internaț. științifico-practice. Chișinău: S. n. (“Tipografia Reclama”), 2014, p. 63-70.
125. Vasilescu Gr. *Considerații privind metodologia studiilor europene contemporane*. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, 2015, nr.4 (LXXI), p. 35-48.
126. Vasilescu Gr. *Despre extinderea geopolitică a Uniunii Europene*. În: *Știința politică și societatea în schimbare: Mat. Conf. Șt. Internaț. dedicate celei de-a 20-a aniversări a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative*, 13 noiemb. 2015. Chișinău: CEP USM, 2015, p. 527-536.
127. Vasilescu Gr. *Ideea de Europa și idealul păcii*. În: *Țările post-sovietice între UE și Federația Rusă – analiza circumstanțelor specifice și tendințelor politice*. Conf. Șt. Internaț. Chișinău: CEP USM, 2016, p.331-338.
128. Vasilescu Gr. *Sarcini și mecanisme interne de integrare europeană a Republicii Moldova*. În: *Studii Internaționale. Viziuni din Moldova*, 2008, Vol.8, nr1(6), p. 48-65.
129. Vasilescu Gr. *Strategii de integrare europeană pentru Republica Moldova*. În: *Știința politică în Republica Moldova: realizări și perspective*. Studii Internaționale. Chișinău: CEP USM, 2011, p. 247-254.
130. Vasilescu Gr., Morari C. *Integrarea europeană*. În: *Relațiile internaționale în curriculumul universitar: bazele teoretico-metodologice*. Chișinău: CEP USM, 2016, p. 227-244.
131. Vasilescu Gr., Morari C. *Procesul de integrare europeană prin dimensiunile sale externă și internă: aspecte teoretico-conceptuale*. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, 2013, nr.3 (LXII), p. 182-196.
132. Vatev A. *Unele aspecte privind asistența Uniunii Europene oferită Moldovei prin intermediul programului TACIS*. În: *Legea și Viața*, 2005, nr.9, p. 34-37.
133. Vătăman D., David I. *România și Uniunea Europeană: istorie și actualitate*. București: Pro Universitaria, 2008. 225 p.
134. Zavtur A., Zavtur C. *Procesul de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană: aspecte politice*. În: *Moldova, România, Ucraina - integrare în structurile europene*. Simpozion științific. Chișinău: Perspectiva, 2000, p. 98-103.

b) în limba rusă

135. Барановски В. Г. Политическая интеграция в Западной Европе. Москва: Наука, 1983. 264 с.
136. Бенюк В. Европейские интеграционные процессы. Теории, концепции, понятия. Кишинёв: Типография, 2006. 160 с.
137. Бурляй Я. Интеграционные процессы в западном полушарии. În: Международная жизнь, 2002, №8, с. 78-84.
138. Инглхарт Р. Модернизация и демократия. În: Демократия и модернизация: к дискуссии о вызовах XXI века. Москва: Издательство «Европа», 2010, с. 163-182.
139. Козловец Н. А. Модернизация *versus* национальная идентичность. În: Современная интеллигенция: проблемы социальной идентификации: сборник научных трудов: в 3 т. Москва: Улан- Удэ, 2012, с. 28-39.
140. Колацки А. Концептуальные основы «Восточного партнерства» как инструмента Европейской политики соседства. În: Восточное партнерство. Цели – опыт - вызовы. Анализ процесса имплементации в государствах охваченных программой. Краков: Ksigarnia Akademicka, 2013, с. 93-100.
141. Мошняга В., Цуркан В., Байор П. Общественное мнение населения Республики Молдова о внешней политике страны. În: Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова. Kraków: Ksigarnia Akademicka, 2015, с. 137-151.
142. Сидорук М. Особенности интеграции держав Балтии до ЕС. În: Наукові записки. Серія “Міжнародні відносини”. Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2010, Вип. 2, с. 97-104.
143. Теоса В. Повышение качества демократии в Молдове и Грузии как основа европейского будущего. În: Georgia și Moldova: experiența de formare a statului democratic. Conf. Șt. Internaț. Tbilisi: TSU, 2016, p. 5-14.
144. Теоса В. Республика Молдова: практические социальные политики в контексте глобализации труда. Chișinău: CEP USM, 2006. 330 с.
145. Цыганков П. А. Теория международных отношений: Учеб. Пособие. Москва: Гардарики, 2002. 590 с.
146. Цыганков П.А., Цыганков А.П. Межгосударственное сотрудничество: возможности социологического подхода. În: Общественные Науки и современность, 1999, № 1, с. 131-142.
147. Шишков Ю. Интеграция и дезинтеграция: корректировка концепции. În: Мировая Экономика и Международные Отношения, 1993, №10, с. 50-68.

c) în limba engleză

148. 4 Years of Poland's Membership in the UE. Analysis of Social and Economic Benefits and Costs. Warsaw: Office of the Committee for European Integration, 2008. 148 p.
149. Akule D. The Europeanization of Latvia: Becoming good Europeans? http://pdc.ceu.hu/archive/00004185/01/Akule_v1.pdf (vizitat 12.08.2013).
150. Assembly of the Republic of Macedonia. <http://www.sobranie.mk/en/default.asp?ItemID=7E9281E8BD8EDC40A4A0A64DBEAAB4F2> (vizitat 25.03.2013).
151. Borkowski J. Co-ordination of Poland's European Integration Policy. În: Yearbook of Polish European Studies, 1998, nr 2, p. 43-55.
152. Borkowski J. Polish Integration Policy in the Context of the European Union's Accession Strategy. În: Yearbook of Polish European Studies, 2001, nr. 5, p. 29-50.

153. Börzel T.A., Risse T. Conceptualizing the Domestic Impact of Europe. În: *The Politics of Europeanization*/ed. by Featherstone K., Radaelli C. New York: Oxford University Press, 2003, p. 57-80.
154. Bosnia and Herzegovina, Progress Report, October 2014. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-bosnia-and-herzegovina-progress-report_en.pdf (vizitat 12.01.2016).
155. Brljavac B. Assessing the Europeanization of Bosnia and Herzegovina: a Litmus Test for the European Union. În: *Human Affairs*, December 2011, Volume 21, Issue 4, p. 403-421.
156. Brljavac B. The Bosnian European Membership Deadlock - A Brussels' Credibility Crisis. În: *GEOGRAFIA OnlineTM Malaysian Journal of Society and Space* 7, 2011, issue 4, p. 16 – 23.
157. Butković H., Samardžija V. The Fight against Corruption in Moldova: What Can be learned from Croatian Experiences? 2015. http://institut-nr.si/wp-content/uploads/2015/05/Butkovic-Samardzija_28.-29.-2015_ZG.pdf (vizitat 14.04.2016).
158. Calic M.J. The Western Balkans on the Road towards European Integration. 2005. <http://library.fes.de/pdf-files/id/03273.pdf> (vizitat 15.02.2016).
159. Cavalcanti C. B. Estonia: Implementing the EU Accession Agenda. USA: The World Banc, Washington DC, 1999. 158 p.
160. Cini M. *European Union Politics*. New York: Oxford University Press, 2007. 496 p.
161. Commission Staff Working Document. Bosnia and Herzegovina, 2015 Report. Brussels, 10.11.2015. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_bosnia_and_herzegovina.pdf (vizitat 12.01.2016).
162. Commission Staff Working Document. The Former Yugoslav Republic of Macedonia, Report 2015. Brussels, 10.11.2015. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf (vizitat 22.04.2016).
163. Commission Staff Working Document. The Republic of Macedonia 2012 Progress Report. Brussels, 10.10.2012. http://www.sep.gov.mk/data/file/kon-pregovori/proces-na-pristapuvanje/nacinalna-programa/en/mk_rapport_2012_en_rev.pdf (vizitat 27.03.2013).
164. Dekic I. Transitional Priorities of Serbia in the Light of European Integration. În: *Megatrend Review*, 2010, Vol. 7 (2), p. 327-344.
165. Deutsch K. *Political Community and the North Atlantic Area*. Princeton: Princeton University Press, 1957. 228 p.
166. Emerson M. European Neighborhood Policy: Strategy or Placebo? În: CEPS working document № 215. Brussels: Centre for European Policy Studies, 2004. 24 p.
167. EU Integration Strategy of Bosnia and Herzegovina, 2005. <http://rju.parco.gov.ba/wp-content/uploads/2016/09/eu-integration-strategy-of-bosnia-and-herzegovina.pdf> (vizitat 25.06.2013).
168. *European Integration Theory*/ Wiener A., Diez T. Oxford: The Oxford University Press, 2005. 290 p.
169. European Neighbourhood Policy – MOLDOVA. MEMO/08/212. Brussels, 3 April 2008. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-08-212_en.htm?locale=en (vizitat 12.05.2012).
170. European Neighbourhood Policy – The Republic of Moldova. MEMO /09/180 Brussels, 23 April 2009. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-09-180_en.htm?locale=en (vizitat 22.06.2012).
171. *European Union Enlargement*/ ed. Nugent N. New York: Palgrave Macmillan, 2004. 312 p.

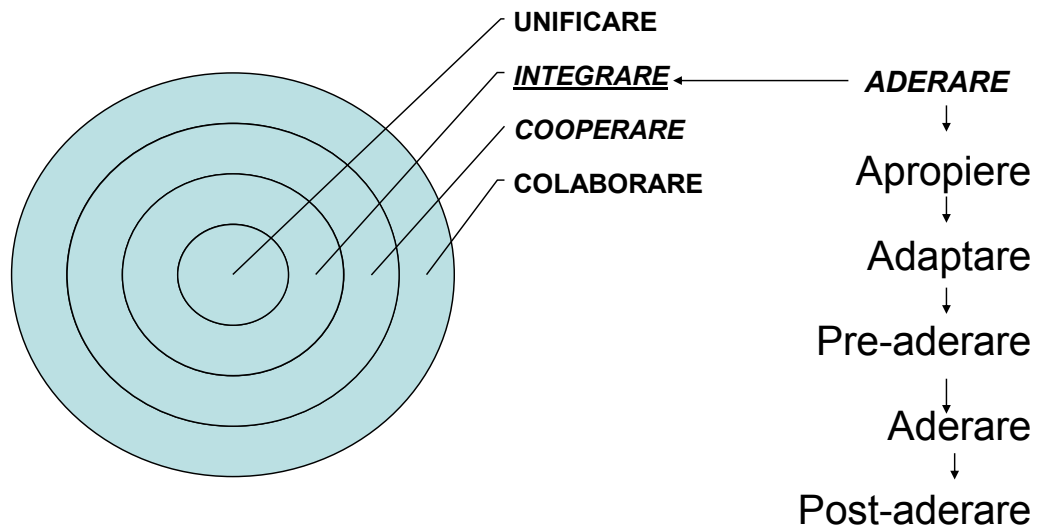
172. EU–Western Balkans Summit. Thessaloniki, 21 June 2003. http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-03-163_en.htm (vizitat 03.03.2013).
173. Fink-Hafner D., Lajh D. Managing Europe from home: the Europeanization of the Slovenian Core Executive. Ireland: Dublin European Institute, 2005. 39 p.
174. Gärtner L., Hörner J., Obholzer L. National Coordination of EU Policy: A Comparative Study of the Twelve “New” Member States. În: Journal of Contemporary European Research, 2011, Volume 7, Issue 1, p. 77-100.
175. Gheorghiu V. EU-Moldova Action Plan: Negotiations and Implementation. Chișinău: IPP, 2005. <http://www.ipp.md/lib.php?l=ro&idc=167&year=&page=2> (vizitat 11.12.2013).
176. Grabbe H. European Union Conditionality and the Acquis Communautaire. În: International Political Science Review, 2002, Vol 23, No. 3, p. 249-268.
177. Grabbe H. Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process. În: The Politics of Europeanization /ed. by Featherstone K., Radaelli C. New York: Oxford University Press, 2003, p. 303-327.
178. Gudim A. Moldova within Wider Europe. The Economic Challenges. În: Problems of Economic Transition, July 2005, vol. 48, no. 3, p. 19-32.
179. Haas Ernst B. The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957. Stanford: Stanford University Press, 1958. 552 p.
180. Hillion C. The Creeping Nationalisation of the EU Enlargement Policy. Stockholm: Swedish Institute for European Policy Studies, 2010. 60 p.
181. Hodak L.M. The Republic of Croatia in the Process of European Integration. Germany: Center for European Integration Studies. Discussion Paper c 43, 1999. 18 p.
182. Hololei H. Estonia’s Preparation for Accession to the European Union 1995–2004: The Domestic Co-ordination System. În: Estonia’s Way into the European Union. Tallinn: Estonian Ministry of Foreign Affairs, 2009, p. 90-98.
183. Hombach B. Stability Pact for South-Eastern Europe: a New Perspective for the Region. 2012. <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Bodo-Hombach.pdf> (vizitat 15.02.2016).
184. How to Influence the EU? An Introduction to the Current Relations between the Republic of Macedonia and the European Union. Oslo and Skopje, 2010. https://www.difi.no/sites/difino/files/difirapport-2010-9-how-to-influence-the-eu_0.pdf (vizitat 22.05.2013).
185. Joint Press Release Following the Second Association Council Meeting between the European Union and the Republic of Moldova. Press release 132/16. 14/03/2016. <http://www.infoeuropa.md/files/a-doua-reuniune-a-consiliului-de-asociere-ue-moldova.pdf> (vizitat 25.03.2016).
186. Joint Staff Working Document Association Implementation Report on the Republic of Moldova. Brussels, 10.3.2017. https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/association_implementation_report_on_the_republic_of_moldova_2017_03_10_final.pdf (vizitat 15.03.2017).
187. Kentrotis K.D. The European Union and the Balkans: Between Symbiosis and Integration. În: Romanian Journal of European Affairs, 2010, Vol. 10, No. 3, p. 56-59.
188. Knill C., Lehmkuhl D. How Europe Matters. Different Mechanisms of Europeanization. În: European Integration online Papers (EIoP), 1999, Vol. 3, N° 7. <http://eiop.or.at/eiop/texte/1999-007.htm> (vizitat 17.08.11).
189. Kraijdan A. European Integration through the Cooperation on the Parliaments, Civil Society and the Independent Regulatory Bodies in SEE - Case of Republic of Moldova. În: Perspectiva academică. Mat. Conf. Șt. Internaț. „Dezvoltarea învățământului superior,

- societății democratice și economiei de piață în context european,” 25 – 26 aprilie 2013, Vol. IV. Chișinău: Perspectiva, 2013, p. 12-14.
190. Kubicek P. J. International Normes, the European Union and Democratization. Tentative Theory and Evidence. În: *The European Union and Democratization/* ed. P.J. Kubicek. London and New York: Routledge. Taylor&Francis Group, 2003, p. 1-30.
 191. Kull C. Relations between Estonia and the European Union in the Period Leading up to the Invitation to Accession Negotiations in 1997. În: *Estonia's Way into the European Union*. Tallinn: Estonian Ministry of Foreign Affairs, 2009, p. 16-22.
 192. Lehne S. Has the 'Hour of Europe' Come at Last? The EU's Strategy for the Balkans. În: *The Western Balkans: Moving on*. Chaillot Paper, October 2004, no. 70, p. 111-124.
 193. Lehne S. Kosovo and Serbia: Toward a Normal Relationship. În: *Policy Outlook*, 2012. http://carnegieendowment.org/files/Kosovo_and_Serbia.pdf (vizitat 06.06.2013).
 194. Litra L. The EU's Conditionality in the Case of Moldova (2001-2009): Failure or Success? In: *SPES Policy Papers*, January 2011. 27 p.
 195. Los-Nowak T. Contemporary Government Attitudes towards the European Union. În: *Poland and the European Union*. London and New York: Routledge, 2000, p. 8-23.
 196. Marović J., Sošić M. The Montenegrin Parliament in the Process of EU Integration just Watching or Taking Part? Montenegro: Podgorica Institute Alternative, 2011. 57 p.
 197. Maršić T. Assessing the Negotiation Experience: Quick Accession or Good Representation? În: *Croatian Accession to the European Union. The Challenges of Participation*. Zagreb: Institute of Public Finance, Friedrich Ebert Stiftung, 2006, p. 29-56.
 198. Mayhew A. Enlargement of the European Union: an Analysis of the Negotiations for Countries of the Western Balkans. În: *SIGMA PAPER*, no. 37, 2007. [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&code=gov/sigma\(2007\)1/rev1](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&code=gov/sigma(2007)1/rev1) (vizitat 22.04.2014).
 199. Minic J. Reforms, Democratization and European Integration of Serbia. În: *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, 2007, Vol. XVI, No. 2, p. 75-92.
 200. Mitrany D. A. Working Peace System. London: Royal Institute of International Affairs, 1943. 56 p.
 201. Morari C. Western Balkan Countries on the Road of European Integration: Results and Tendencies. În: *CES Working Papers III*, Iași, 2012, Volume IV, Issue 3a, p. 574-583.
 202. Morari C. CEE European Integration Experience: Lessons for Georgia and the Republic of Moldova. În: *Perspectiva academică. Mat. Conf. Șt. Internaț. „Dezvoltarea învățământului superior, societății democratice și economiei de piață în context european Ediția II,”* 16 – 17 aprilie 2014, Vol. V. Chișinău: Perspectiva, 2014, p. 75-82.
 203. Morari C. EU Role in the Republic of Moldova European Integration within Eastern Partnership. În: *CES Working Papers*, Iași, 2016, Volume VIII, Issue 3, p. 410-425.
 204. Morari C. European Integration of Georgia and the Republic of Moldova: Evolution and Prospects. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, 2014, nr.3 (LXVI), p. 174-186.
 205. Morari C. European Integration of the Republic of Moldova at Present Time: Realities and Tendencies. În: *Țările post-sovietice între UE și Federația Rusă – analiza circumstanțelor specifice și tendințelor politice. Conf. Șt. Internaț.* Chișinău: CEP USM, 2016, p. 170-177.
 206. Morari C. Experience of Romania in the Elaboration and Implementation of the Domestic Policies of European Integration: Lessons for the Republic of Moldova. În: *CES Working Papers III*, Iași, 2011, Volume III, Issue 1, p. 72-80.
 207. Moravcsik A. The Choise for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht. UK: Routledge, 1999. 514 p.

208. Nakrosis V. Adapting to European Integration: The Case of Lithuania. În: Materials of ECSA's Biennial International Conference, 2001. http://aei.pitt.edu/2150/1/002196_1.PDF (vizitat 06.09. 2012).
209. National Plan for European Integration of Albania, 2016 – 2020. <http://www.integrimi.gov.al/en/documents/strategic-documents/national-plan-for-european-integration1458901564&page=1> (vizitat 18.04.2016).
210. National Plan for the Adoption of the Acquis (2013-2016) European Integration Office, 2013. http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/npaa13_16.pdf (vizitat 17.06.2013).
211. National Strategy for European Integration of the Republic of Macedonia. Executive Summary. Skopje: Government of the Republic of Macedonia, September 2004. 17 p.
212. Olsen J. P. The Many Faces of Europeanization. În: Journal of Common Market Studies, 2002, Vol. 40, No. 5, p. 921-952.
213. Osoian I. The Europeanization of Executive Governance in Moldova and Ukraine: the Weakness of Political Conditionality? Chişinău: IPP, 2007. http://www.ipp.md/public/files/Publicatii/2008/Ion_Osoian_Europeanisation.pdf (vizitat 20.04.2013).
214. Palli M. The Europe Agreement and Relations between Estonia and the European Union. In: Estonia's Way into the European Union. Tallinn: Estonian Ministry of Foreign Affairs, 2009, p. 30-35.
215. Piontek E. Central and Eastern European Countries in Preparation for Membership in the European Union - a Polish Perspective. În: Yearbook of Polish European Studies, 1997, Volume 1, p. 73-87.
216. Polish Foreign Policy Priorities 2012-2016. Warsaw, March 2012. <http://www.msz.gov.pl/resource/d31571cf-d24f-4479-af09-c9a46cc85cf6:JCR> (vizitat 20.07.2013).
217. Puente C. Historical Evolution of Conditionality Criteria in External Relations of the EU with CEEC. From the Cold War to the Accession: an Insider's Perspective. În: Romanian Journal of European Affairs, 2014, Vol. 14, No. 4, p. 56-77.
218. Qorraj G. Integrating the Western Balkans into the European Union: Overcoming Political and Economic Constraints. În: European Perspectives – Journal on European Perspectives of the Western Balkans, October 2010, Vol. 2, No. 2, p. 79-92.
219. Radaelli C. The Europeanization of Public Policy. În: The Politics of Europeanization /ed. by Featherstone K., Radaelli C. New York: Oxford University Press, 2003, p. 27-56.
220. Regional Convention on European Integration of Western Balkans. Short Overview of the European Integration Processes in Montenegro, Serbia and Albania. Podgorica: European Movement in Montenegro, 2015. 55 p.
221. Regular report from the Commission on Estonia's Progress towards Accession. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/enlargement_process/past_enlargements/eu10/estonia_en.htm#Overview%20of%20key%20documents%20related%20to%20enlargement (vizitat 12.08.2013).
222. Regular Report from the Commission on Latvia's Progress towards Accession. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/latvia_en.pdf (vizitat 04.05.2011).
223. Relations between Serbia and the European Union. History and Prospects. <http://www.fefa.edu.rs/files/pdf/StudijeIstrazivanja/sveska02RelationsBetweenSerbiaAndTheEuHistoryAndProspects.pdf> (vizitat 17.06.2013).
224. Relations of Albania with the EU. 2008. http://idmalbania.org/wp-content/uploads/2014/10/RELATIONS-OF-ALBANIA-WITH-THE-EU_-JUNE-2008.pdf (vizitat 21.06.2013).

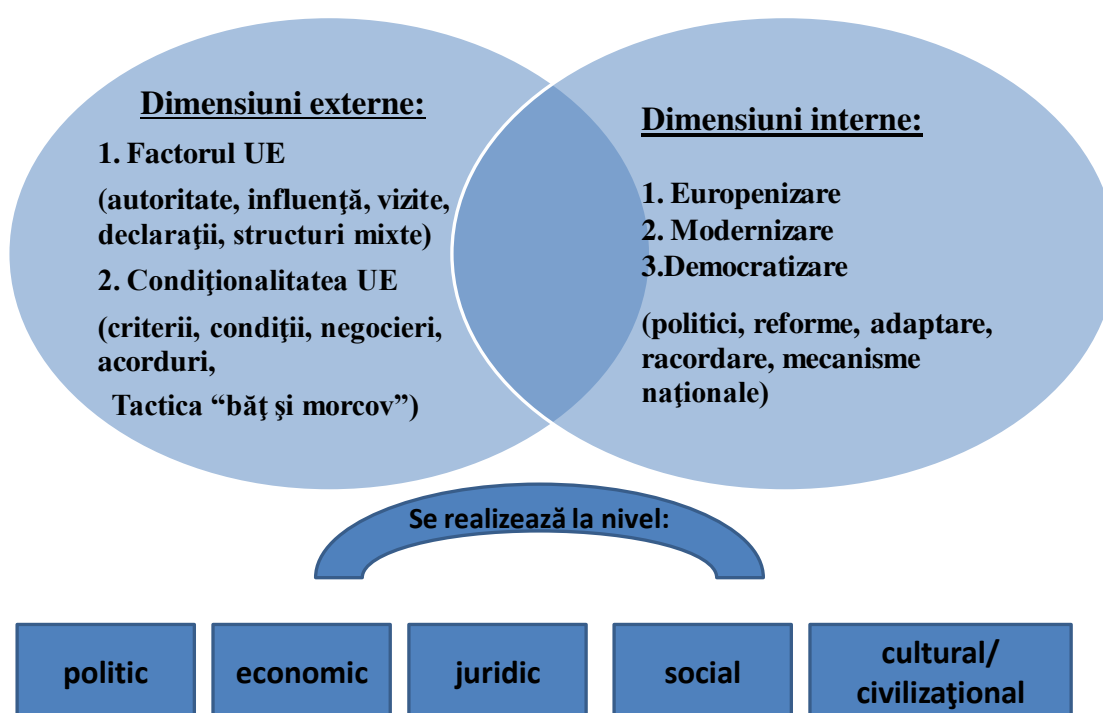
225. Report from the Commission to the European Parliament and the Council on Montenegro's Progress in the Implementation of Reforms. Brussels, 22.5.2012. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/montenegro_spring_report_en.pdf (vizitat 20.06.2013).
226. Risteska M. The Macedonian Accession to the European Union. În: *The Future of EU Enlargement: On Track or Derailed? Debates in New Member States, Candidates and Neighbours*. Latvia: Providius, 2007, p. 75-96.
227. Samardzija V. Challenges of Croatia and EU Integration: Is the Fast Track Approach Possible? În: *International Issues Journal*, Bratislava, March 2005, nr.1, p. 52-66.
228. Samardzija V. EU Relations with Croatia in 2005. În: *Mediterranean Politics | Turkey-Balkans*, 2006, p. 138-140. <http://www.iemed.org/anuari/2006/aarticles/aSamardzija.pdf> (vizitat 20-09-2015).
229. Schimmelfennig F. European Regional Organizations, Political Conditionality and Democratic Transformation in Eastern Europe. În: *East European Politics and Societies*, 2007, Vol. 21, No. 1, p. 126-141.
230. Schimmelfennig F., Sedelmeier U. Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe. În: *Journal of European Public Policy* 1, Taylor & Francis Ltd, 2004, nr. 11(4), p. 669-687.
231. Sel Turhan F. The Europeanization of the Western Balkans: Is it Just a Dream? În: *Policy Brief*, nr. 54. Ankara: Foundation for Political Economic and Social Research, 2011.16 p.
232. Serbia and the EU. What next? 13 Recommendations for Serbia's faster Admission to the EU. <http://www.fes.rs/pubs/2012/pdf/26.Serbia%20and%20the%20EU%20-%20What%20Next.pdf> (vizitat 18.06.2013).
233. Serbia, EU Integration and the State Union. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/seerecon/serbiamontenegro/documents/reforms_statement_serbia/annex4-1-serbia_eu_su.pdf (vizitat 17.06.2013).
234. Serbos S. European Integration & South Eastern Europe: Prospects & Challenges for the Western Balkans. În: *UNISCI Discussion Papers*, 2008, nr.18, p. 95-112.
235. Sillaste-Elling K. The Path to Receiving an Invitation for Accession Negotiations –the Critical Years of 1996–1997. În: *Estonia's Way into the European Union*. Tallinn: Estonian Ministry of Foreign Affairs, 2009, p. 23-29.
236. Slobodchikoff M. O. The New European Union: Integration as a Means of Norm Diffusion. În: *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2010, Vol 9, No 1, p. 1-25.
237. Spinelli A. *The Eurocrats: Conflict and Crisis in the European Community*. Baltimore: John Hopkins Press, 1966. 229 p.
238. Stern U., Wohlfeld S. Albania's Long Road into the European Union. Internal political Power Struggle Blocks Central Reforms. În: *DGAPanalyse* 11, September 2012. <https://dgap.org/en/think-tank/publications/dgapanalysis/albania%E2%80%99s-long-road-european-union> (vizitat 23.07.2013).
239. Stojkovski G. Republic of Macedonia. În: *The Western Balkans: between the Economic Crisis and the European Perspective*. Sofia: Institute for Regional and International Studies, 2010, p. 85-99.
240. Trenchov D. The Future of the Western Balkans Integration within the EU. <http://www.analyticalmk.com/files/2012/01/04.pdf> (vizitat 14. 02. 2013).
241. Vareikis E. Lithuanian Readiness to Start Negotiations with the EU. În: *A Pledge for an Early Opening of EU-Accession Negotiations. Discussion Papers C 58*. Germany: Center for European Integration Studies, 1999, p. 51-56.

242. Veebel V. European Union's Positive Conditionality Model in Pre-accession Process. În: TRAMES: A Journal of the Humanities & Social Sciences, 2009, Vol. 13(63/58), Issue 3, p. 207-231.
243. Viks K. 'Europeanisation' of Public Administration in EU Candidate Countries from Central and Eastern Europe in the Context of Transformation and Integration. 2002. <http://iep-berlin.de/wp-content/uploads/2014/08/viks-europeanisation-estonia.pdf> (vizitat 23.06. 2013).
244. Vilpišauskas R. National Preferences and Bargaining during the First Five Years of Lithuania's EU Membership: Policy Taker, Mediator, Initiator. În: Preference Formation in the New EU Member States. Collection of papers from an international workshop. Bratislava: Comenius University in Bratislava and Friedrich Ebert Foundation, 2010, p. 74-99.
245. Vilpišauskas R. The Political Economy of Baltic States' Accession into the EU: the Impact on the Role of the State. În: Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series, Vol.5, No. 21. Florida: Miami European Union Center, 2005. 21 p.
246. Vink M. P. Negative and Positive Integration in European Immigration Policies. În: European Integration online Papers (EIoP), 2002, Vol. 6, nr. 13. <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2002-013.pdf> (vizitat 15.02. 2014).
247. Zielińska-Głębocka A. Preparation for Eastward Enlargement from Perspectives of the European Union and Poland. În: Yearbook of Polish European Studies, 1997, Vol. 1, p. 103-117.

Sursa: Elaborat de autor. © Morari Cristina, 2017.

Anexa 2. Procesul de integrare europeană prin prisma dimensiunilor externe și a celor interne

Sursa: Elaborat de autor. © Morari Cristina, 2017.

Anexa 3. Site-uri din Republica Moldova preocupate de tematica integrării europene

Nr.	Denumirea site-ului	Link-ul	Anul lansării/fondatori	Compartimente	Informația oferită
1	Pagina informațională despre integrare europeană	http://www.gov.md/europa/ro	2013/ Guvernul Republicii Moldova	- Relații RM-UE - Comunicare (Actualități, Agenda, Articole) - Tematici - Link-uri utile	- Actualități - Acordul de Asociere - Liberalizarea regimului de vize - Zona de liber Schimb - Proiecte UE în Moldova - Despre UE
2	Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova	http://www.mfa.gov.md/despre-relatiile-rm-ue	2005/ Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova	- Relațiile RM-UE - Acordul de Asociere RM-UE - Asistența UE pentru implementarea AA - Parteneriatul Estic - Politica Europeană de Apărare și Securitate Comună - Liberalizarea regimului de vize - Parteneriatul pentru Mobilitate - Cooperare sectorială	- Implementarea Acordului de Asociere RM-UE - Agenda de Asociere - Asistența UE pentru Moldova - Participarea în Programele și Agențiile UE - Documente de bază și rapoarte de progres - Dialogul RM-UE privind liberalizarea regimului de vize
3	Misiunea Republicii Moldova pe lângă Uniunea Europeană	http://www.eumission.mfa.md/stiri-din-moldova/	2009/ Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova	- Despre misiune - Relațiile RM-UE - Despre RM	- Relațiile RM-UE - Dialog politic RM—UE - Justiția și Afacerile Interne UE—RM

					- Parteneriatul Estic - Asistența UE pentru Moldova - Relații comerciale RM—UE - Cooperarea parlamentară
4	Delegația Uniunii Europene în Moldova	http://eeas.europa.eu/delegations/moldova/index_en.htm	2005/ Uniunea Europeană, Republica Moldova	- Moldova și UE - Proiecte - Granturi - Politici-cheie ale UE - Presă - Bibliotecă virtuală	- Relațiile politico-economice RM-UE - Asistența UE pentru Moldova - Granturi - Știri, etc.
5	Misiunea Uniunii Europene de Asistență la Frontieră în Moldova și Ucraina	http://www.eubam.org/md/	2010/ Uniunea Europeană, Republica Moldova, Ucraina	- EUBAM-Societate Civilă - Impactul EUBAM - Vocile EUBAM	- Știri - Raporturi de activitate - Fișe informative despre EUBAM - Buna Guvernare și măsuri anticorupție - Publicații etc.
6	Suport pentru implementarea DCFTA în Republica Moldova	http://dcfta.md/	2013/ Uniunea Europeană, Republica Moldova	- Informații Generale - Conținutul Acordului de Asociere dintre RM și UE - Implementarea DCFTA în Moldova - Proiectul de sprijin DCFTA - Informații pentru afaceri - Materiale utile - Întrebări frecvente	- Informații privind Implementarea DCFTA în Moldova

7	Portalul Moldova Europeană	http://infoeuropa.md/	2011/ realizat de Centru de Resurse "DIALOG –PRO" cu suportul Fundației Est –Europene, din resursele acordate de Guvernul Suediei prin intermediul Agenției Suedeze pentru Dezvoltare și Cooperare Internațională (Sida).	- Digest european - Uniunea Europeană - Consiliul Europei - Cooperarea europeană - Informare europeană - Bibliotecă virtuală - Structuri europene	- Moldova în vizorul Europei - Moldova pe arena europeană - Proiecte europene - Asistență europeană - UE și RM - Documente oficiale RM-UE - Documente/ Rapoarte UE - Studii - Rapoarte - Resurse bibliografice etc.
8	Portalul EUROPA.MD	http://2014.europa.md/	2006/ lansat în cadrul programului "Inițiative Europene" al Fundației Soros-Moldova	- Relațiile RM-UE - Societatea civilă - Media - Activități	- Texte juridice - Rapoarte și evaluări oficiale - Analize și expertiză - Revista presei naționale - Revista presei străine - Studii etc.
9	Institutul de Politici și Reforme Europene	http://ipre.md/	2015/ Institutul de Politici și Reforme Europene	- Despre noi - Publicații - Noutăți - Sondaj - Evenimente - Recrutare	- Analize pe diverse tematici (integrare europeană, reforma administrației publice, justiție și anticorupție, politică externă și de securitate. Dezvoltare economică, etc.)

					- posibilități de a participa la diverse evenimente
10	Convenția Națională pentru Integrarea Europeană a Republicii Moldova	http://conventia.md/	2011/IDIS Viitorul, APE, Expert-Grup	- Știri&Evenimente - Grupuri de lucru - Rapoarte - Recomandări de politici - Media despre noi	- Rapoarte - Implicațiile Acordului de Asociere - Agricultură - Vize - Dezvoltare regională etc.
11	Asociația pentru Democrație Participativă ADEPT	http://www.e-democracy.md/	2001/ Asociația pentru Democrație Participativă ADEPT	- Proiecte - Publicații - Alegeri - Societate civilă - Puncte de vedere	- Diverse publicații pe tematica integrării europene - Comentarii și analize - Edițiile Euromonitor
12	Centrul Analitic Independent Expert Grup	http://www.expert-grup.org/ro/	2005/ Centrul Analitic Independent Expert Grup	- Publicații - Comentarii economice - Activitate - Proiecte	- Rapoarte pe Țară - Edițiile Euromonitor - Studii de politici publice - Realitatea economică - Realitatea economică transnistreană etc.
13	Euromonitor	http://euromonitor.md/	2005/ Centrul Expert - Grup și Asociația ADEPT, cu suportul Programului Bună Guvernare al Fundației Soros-Moldova.	- Dezvoltare economică și socială - Cooperare economică și sectorială - Dialogul politic, cooperarea și convergența - Comerțul	- Edițiile rapoartelor Euromonitor (2005-2014)

14	Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viitorul”	http://www.viitorul.org/	Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viitorul”	- Știri&Evenimente - Publicații periodice - Studii IDIS etc.	- Diverse publicații pe tematica integrării europene - Comentarii și analize
15	Institutul de Politici Publice	http://ipp.md/	Institutul de Politici Publice	- Publicații - Anunțuri - Evenimente - Referințe utile	- Studii și analiza în domeniul „Moldova și UE” - Barometrul de Opinie Publică
16	Asociația pentru Politică Externă din Moldova	http://ape.md/	2003/ Asociația pentru Politică Externă din Moldova	- Analize - Opinii/ Interviu - Comentarii - Declarații - Documente - Studii UE - problematica transnistreană - Multimedia - Friedrich Ebert Stiftung - Negociatori europeni - Proiecte	- Sinteze și dezbateri de politică externă - Studii, analize, comentarii

Sursa: Elaborat de autor. © Morari Cristina, 2017.

Scopul de cercetare: Realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova

Obiectul de cercetare: reprezentanții departamentelor de integrare europeană din cadrul ministerelor Guvernului Republicii Moldova după cum urmează:

- Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova
- Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova
- Ministerul Tehnologiei Informației și Comunicațiilor al Republicii Moldova
- Ministerul Justiției al Republicii Moldova
- Ministerul Tineretului și Sportului al Republicii Moldova

Caracteristicile interviului:

- *Personal și direct*
- *Semi-structurat* – bazat pe un set de întrebări derivate din teorie și cercetări anterioare. A furnizat o direcție de discuție care a permis intervievatorului, dar și participanților, să abordeze problemele ridicate de către cercetător.
- *Întrebări deschise* – subiecții au avut libertatea deplină de exprimare a răspunsurilor.
- *Calitativ în profunzime* - a fost elaborat un plan de subiecte care au fost acoperite. Intervievatorul a fost liber să varieze formularea și ordinea acestora, ajustând întrebările în funcție de răspunsurile primite sau pentru a obține mai multe detalii.

Etapele procesului de cercetare prin interviu semistrukturat:

- Alegerea temei și formularea scopului cercetării
- Stabilirea obiectivelor și luarea în considerare a răspunderii etice și morale
- Elaborarea listei de întrebări
- Stabilirea subiecților interviului
- Colectarea datelor
- Transcrierea interviurilor
- Analiza interviurilor

Anexa 5. Rezultatele metodei de cercetare prin interviu privind realizarea dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova

Tabelul A 5.1. Lista întrebărilor formulate în cadrul metodei de cercetare prin interviu

1.	Ce semnifică pentru instituția dvs integrarea europeană?
2.	Care sunt sarcinile primordiale în vederea integrării europene a Republicii Moldova din punctul de vedere a ministerului/secției dvs?
3.	Ce impedimente există în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova?
4.	Ce repere din experiența avansată europeană pot fi utilizate de Republica Moldova?
5.	Există mecanisme interne de integrare europeană a Republicii Moldova? Care sunt acestea și/sau care ar trebui să fie?
6.	Este nevoie de elaborat planuri/programe concrete la nivel de minister privind integrarea europeană a Republicii Moldova? De ce nu există un plan, program național de integrare europeană a Republicii Moldova?
7.	Cum apreciați pregătirea instituțională al structurii dvs în domeniul integrării europene? (asigurarea cu cadre, subdeviziuni, ce neajunsuri se evedențiază în procesul de activitate)
8.	Cum vedeți realizarea concretă a integrării europene a Republicii Moldova?

Tabelul A 5.2. Analiza interviurilor

Nr. întreb.	Generalizarea răspunsurilor				
	<i>Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene</i>	<i>Ministerul Finanțelor</i>	<i>Ministerul Tehnologiei Informației și Comunicațiilor</i>	<i>Ministerul Justiției</i>	<i>Ministerul Tineretului și Sportului</i>
1.	Este parte a mandatului, parte din activitate și un obiectiv reflectat în programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova. MAEIE are atributul de coordonator al procesului de integrare europeană.	Realizarea obiectivelor înaintate conform dispozițiilor guvernului.	Realizarea obiectivelor înaintate conform dispozițiilor guvernului.	Este o opțiune la nivel de stat, respectiv este un scop comun pentru toate ramurile guvernului per ansamblu.	Ajustarea programelor de tineret la programul pentru tineret al UE.
2.	Îndeplinirea criteriilor de la Copenhaga; implementarea Acordului de Asociere.	Procesul de negocieri și apărarea pozițiilor naționale. Îndeplinirea cerințelor înaintate de UE.	Concordanța legislației, documentelor de politici, reglementărilor sectoriale-cu cele europene.	Realizarea tuturor acțiunilor care se întreprind la nivel de țară pe segment juridic – proiecte, programe, obiective etc.	Ministerul acoperă un segment social activ important. Focusarea pe programele de acțiune europeană.
3.	Situația economică, mai puțin favorabilă; insuficiența capacităților instituționale și celor umane; implicarea redusă a societății.	Impedimente în procesul de racordare a legislației la standardele europene, dar mai ales la capitolul implementării legislației, deoarece este implicat	Nu există impedimente. Se întâmplă că instituțiile care nemijlocit sunt responsabile de partea operațională nu își îndeplinesc în deplină măsură atribuțiile.	Nu există impedimente.	Lipsa unei stabilități politice determinate de rivalitățile interne de partid și absența unui angajament clar al tuturor factorilor

		factorul instituțional, umanitar și financiar.			de decizie; existența alternativei integrării europene; corupția.
4.	Există cooperare bilaterală, comisii, forumuri pentru integrare europeană, în special cu statele din Europa Centrală și de Est (cum ar fi Lituania, Polonia, Ungaria), se efectuează vizite de studiu, UE oferă expertiză. Dar, fiecare țară are o situație specifică și situații particulare. Ce poate fi util pentru o țară, poate să nu fie valabil pentru alta.	Fiecare stat membru al UE și-a realizat procesul de integrare europeană în felul său, luând în vedere că fiecare țară își are problemele proprii. Desigur există schimb de experiență și colaborare în domeniul integrării europene realizate prin intermediul proiectului Twinning și alte proiecte.	Experiența ce ține de relația dintre instituțiile publice, prin diferite instrumente moderne de comunicații; transpunerea directivelor UE în legislația națională; expertiza și consultanța experților UE.	În domeniul justiției sunt multe structuri ale UE care monitorizează și ajută la implementarea reformelor pe sectoare înguste.	De la UE pot fi învățate capacitatea reconcilierii, arta negocierii, cultura dialogului. UE oferă multe modele de funcționare, care simplifică actul de guvernare.
5.	În primul rând, programul de activitate a Guvernului care stabilește drept obiectiv integrarea europeană. Urmează Comisia guvernamentală pentru integrare europeană, care asigură coordonarea și monitorizarea procesului, iar implementarea este	Mecanismul principal este MAEIE. Urmează Comisia guvernamentală de integrare europeană a Republicii Moldova prezidată de către prim-ministru. În cadrul ședințelor acesteia sunt prezentate rapoartele privind realizarea planurilor naționale de fiecare minister. În fine	Nu este nevoie de nimic suplimentar. Ca mecanism la nivel intern există un angajament la nivel superior și mecanismul instituțional, care funcționează din anul 2005, când au fost create în fiecare instituție publică subdiviziuni pentru relații externe și integrare	Nu există – tot se realizează la nivel de guvern, iar ministerul este o parte a guvernului.	Există mecanismul instituțional la nivel de ministere. Este și dimensiunea parlamentară.

	coordonată de MAEIE per ansamblu și pe dimensiune economică activează Ministerul Economiei. Există Comisia parlamentară pentru politică externă și integrare europeană, Centrul de armonizare a legislației. Acestea sunt elementele mecanismului intern. Altele nu ar trebui create.	există grupuri ad-hoc.	europeană.		
6.	Nu este nevoie. Acordul de Asociere, este cea mai bună strategie de integrare europeană.	Planurile de activitate pentru fiecare minister sunt elaborate la nivel de guvern, pe care le indeplinim. Existența unui program național trebuie să reflecte o poziție unică.	Nu există necesitatea existenței unui plan adițional.	Nu este nevoie. Toate strategiile și programele sunt adoptate de către Guvern.	Este nevoie de o strategie pe o perioadă îndelungată dar și a pașilor concreți care ar trebui întreprinși imediat.
7.	Întotdeauna este loc pentru mai bine și toate capacitățile pot fi consolidate la nivel de resurse umane, dotări cu soft-uri, programe moderne etc. Acum, funcționează programul soft PlanPro, care contribuie la dezvoltarea domeniului e-guvernare. Deci	Pregătirea instituțională este apreciată ca suficientă.	Pe dimensiunea integrării europene este o stare de lucruri bună, doar că nu reușim să implementăm tot ce ne propunem.	Pregătirea instituțională a structurii este 100% bună, nu doar în domeniul integrării europene, dar în general în asigurarea îndeplinirii responsabilităților ministerului.	Numarul personalului care ar putea să modeleze politicile de integrare europeană este relativ mic.

	este vorba de o perfecționare continuă.				
8.	Integrarea europeană este o parte a procesului de consolidare a statului de drept, a democrației, a economiei de piață funcționale, a climatului investițional etc. Acordul de Asociere nu este singurul instrument. Rolul societății civile este foarte important.	Îndeplinirea planurilor speciale; contribuirea la modernizarea țării.	Realizarea obiectivelor stabilite.	Realizarea obiectivelor stabilite.	Realizarea angajamentelor și înlăturarea impedimentelor.

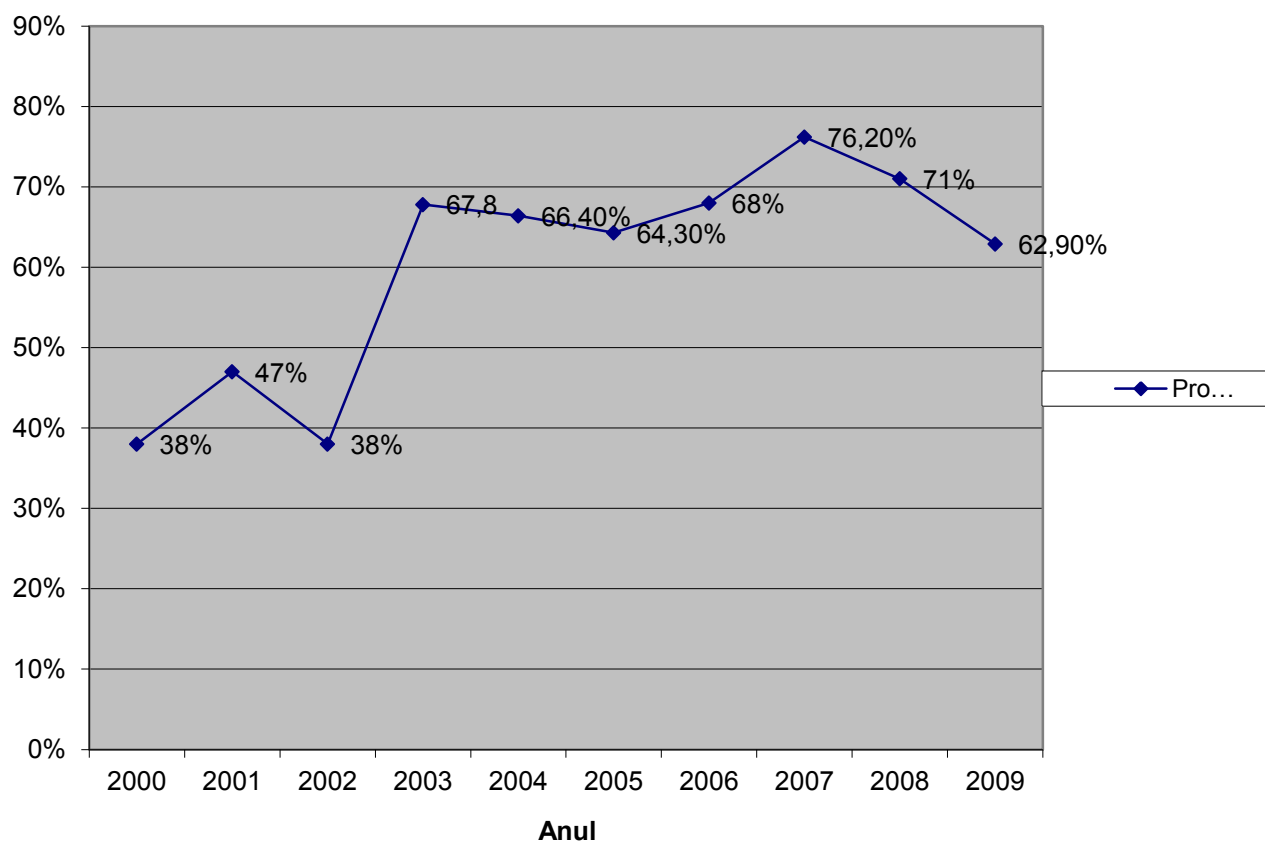
Sursa: Elaborat de autor în rezultatul cercetării prin metoda interviului. © Morari Cristina, 2017.

Anexa 6. Experiența statelor Europei Centrale și de Est și a celor din Balcanii de Vest în realizarea dimensiunilor externe și a celor interne: repere pentru Republica Moldova

<i>Experiența statelor din Europa Centrală și de Est (statele Baltice, România, Polonia)</i>	<i>Experiența statelor din Balcanii de Vest</i>
– Asigurarea consensului politic și susținerii integrării europene de către toate forțele politice și societatea civilă; – Conștientizarea faptului că integrarea europeană începe acasă; – Realizarea riguroasă a reformelor; – Depolitizarea procesului reformativ; – Pregătirea cadrelor competente de a realiza dimensiunile externe și cele interne în procesul de integrare europeană; – Existența unui mecanism instituțional intern de coordonare a procesului de integrare europeană simplu și eficient; – Realizarea unei campanii informaționale ample și orientate spre diferite grupe-țintă, cu implicarea societății civile în acest sens; – Elaborarea strategiilor naționale de pregătire pentru procesul de integrare europeană.	– Înlocuirea politicii de integrare europeană din “cât de curând posibil” cu cea “de îndată ce suntem pregătiți,” optând pentru realizarea calitativă a condiționalității UE; – Evitarea accentului pe dimensiunile externe în procesul de integrare europeană în detrimentul celor interne; – Asigurarea transparenței negocierilor purtate cu UE; – Continuarea implementării reformelor indiferent de gradul progresului în procesul integrării europene; – Dezvoltarea economică trebuie să fie o prioritate; – Încorporarea oficială a reprezentanților sectorului civic în procesul integrării europene; – Asigurarea unei voințe politice și nu declarative în vederea realizării dimensiunilor externe și a celor interne în procesul de integrare europeană; – Soluționarea problemelor teritoriale deschise.

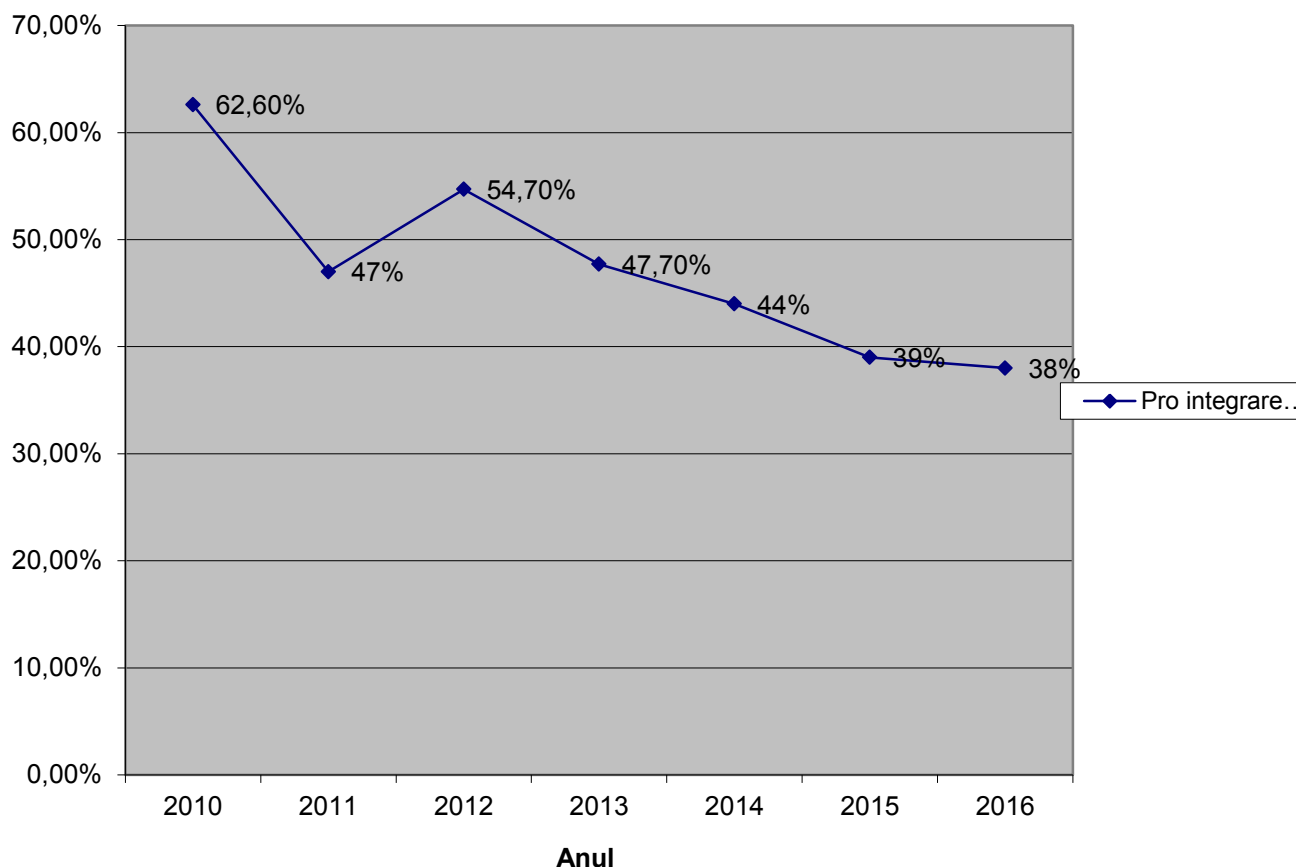
Sursa: Elaborat de autor în baza capitolului II al tezei de doctor. © Morari Cristina, 2017.

Anexa 7. Evoluția susținerii cursului european de către cetățenii Republicii Moldova
(2000-2009)

Surse: Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, august 2000, p. 53; Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2001. <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=470> (vizitat 10.09.2016); Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2002, p. 47; Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2003, p. 64; Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2004, p. 72; Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, decembrie 2005, p. 62; Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2006, p. 97; Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2007, p. 80; Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, octombrie 2008. <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=455> (vizitat 10.09.2016); Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2009, p.109.

Anexa 8. Evoluția susținerii cursului european de către cetățenii Republicii Moldova
(2010-2016)

Surse: Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2010, p. 99; Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2011, p. 74; Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2012, p. 69; Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2013, p. 72; Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2014, p. 62; Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, noiembrie 2015, p. 67; Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, octombrie 2016, p. 78.

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

_____ **Cristina MORARI**

(data)

CURRICULUM VITAE

Numele, prenumele: MORARI Cristina
Data și locul nașteri: 31.10. 1984,
Slobozia, Republica Moldova
Cetățenia: Republica Moldova

Studii:

2002-2007 Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, specialitatea Relații Internaționale, Universitatea de Stat din Moldova
2007-2008 **Masterat**, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, specializarea Relații Internaționale, Universitatea de Stat din Moldova
2008-2012 **Doctorat, Specialitatea** Relații Internaționale/ Teoria integrării europene, instituții, procese și politici europene, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova.

Stagii:

2016 *Institutul pentru politică externă*, program al Departamentului de Stat al SUA, Bard College, SUA, certificat.

Domeniile de interes științific:

Relații internaționale, studii europene, integrare europeană, procese integraționiste, organizații internaționale, studii de pace.

Activitate profesională:

2007-2017 Lector la Departamentul Relații Internaționale, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova

Participări în proiecte științifice naționale și internaționale:

2013-2017 Proiectul FP7 Marie Curie Acțiuni (IRSES) *Posibilități și limite, provocări și obstacole de transfer al celor mai bune practice și experiențe de pre-aderare a statelor Europene Centrale și de Est în UE pentru procesul de pre-aderare a Republicii Moldova și Georgiei.*

Participări la foruri științifice (naționale și internaționale):

1. Conferința științifică internațională *Țările post-sovietice între UE și Federația Rusă – analiza circumstanțelor specifice și tendințelor politice = Post-Soviet States between Russia and the EU: analysing special circumstances and political tendencies*, FRIȘPA, Chișinău, 27 septembrie, 2016.
2. Conferința Internațională Jean Monnet EURINT *The Eastern Partnership under strain – time for a rethink?* Centrul de Studii Europene, Universitatea A.I. Cuza, Iași, 20-21 mai 2016.

3. Conferința științifică internațională *Știința politică și societatea în schimbare* dedicată celei de-a 20-a aniversări a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, FRIȘPA, Chișinău, 13 noiembrie 2015.
4. Conferința științifică națională *Republica Moldova: determinante și perspective ale integrării europene*. USM, Chișinău, 5 martie 2015.
5. Conferința Științifică națională cu participare internațională *Integrare prin cercetare și inovare*, USM, Chișinău, 10-11 noiembrie 2015.
6. Conferința Științifică națională cu participare internațională *Integrare prin cercetare și inovare*, USM, Chișinău 10-11 noiembrie 2014.
7. Simpozionul științific al Catedrei RI *Republica Moldova în contextul proceselor de europeanizare și democratizare*. FRIȘPA, Chișinău, 23 iunie 2014.
8. Conferință științifică internațională *Dezvoltarea învățământului superior, societății democratice și economiei de piață în context european Ediția II*, PERSPECTIVA INT, Chișinău, 16 – 17 aprilie 2014.
9. Conferință științifică internațională *Eastern Partnership States in the context of the Europeanization*, Centrul Moldo-Austriac pentru Inițiative de Pace, Schimbări Democratice și Soluționarea Conflictelor, FRIȘPA, USM Chișinău, 4 aprilie 2014.
10. Conferința Științifică *Parteneriatul Estic și Republica Moldova: obiective- practici – provocări*, USM, Chișinău, 27 septembrie 2013.
11. Conferință științifică internațională *Dezvoltarea învățământului superior, societății democratice și economiei de piață în context European*, PERSPECTIVA INT, Chișinău, 25 – 26 aprilie 2013.
12. Conferința Internațională Jean Monnet *EU enlargement: dilemmas and perspectives*, Centrul de Studii Europene, Universitatea A.I. Cuza, Iași, 10-12 mai 2012.
13. Conferința Internațională Jean Monnet *Romania and European Union. Dynamics of the Integration Process*, Centrul de Studii Europene, Universitatea A.I. Cuza, Iași, 13-14 mai 2011.
14. Conferința Științifică cu participare internațională consacrată aniversării a 65-a a USM *Creșterea impactului cercetării și dezvoltării capacității de inovare*. USM, Chișinău, 21-22 septembrie 2011.
15. Conferința științifică internațională *Știința politică în Republica Moldova: realizări și perspective* dedicată celei de a 15-a aniversare a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, FRIȘPA, Chișinău, 15-16 octombrie 2010.
16. Conferința științifică *Dezvoltarea cercetării științifice, promovarea și cultivarea creativității și a inovării în procesul instruirii academice* dedicată aniversării 64 de la fondarea Univ. de Stat din Moldova USM, Chișinău, 5 mai 2010.
17. Conferința științifică a masteranzilor și doctoranzilor *Cercetare și inovare – perspective de evoluție și integrare europeană*. USM, Chișinău, 23 septembrie 2009.

Lucrări științifice și științifico-metodice publicate – 23

Cunoașterea limbilor: *română*: nativ, *rusă*: nivel avansat, *engleză*: nivel avansat

Date de contact de serviciu: str. Testimițeanu 6, bir.309
Chișinău, Republica Moldova
Telefon mobil: 079728773
E-mail: morari.kristina@gmail.com